

SOSYOLOJİ
DERGİSİ
Journal of Sociology

Sayı / Volume 30

2014

SOSYOLOJİ DERGİSİ, Sayı 30, Ağustos 2014, İzmir

ISSN: 1300-5642

Editör: Doç. Dr. Ahmet TALİMCİLER

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Ahmet TALİMCİLER

Yrd. Doç. Dr. Lülüfer KÖRÜKMEZ

Yazı Kurulu

Arş. Gör. İpek AGCADAĞ

Arş. Gör. Müge AKPINAR

30. Sayıda Görev Alan Hakemler

- Prof. Dr. Nurşen ADAK, Akdeniz Üniversitesi
- Prof. Dr. Besim DELLALOĞLU, Sakarya Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuran EROL IŞIK, İzmir Ekonomi Üniversitesi
- Prof. Dr. Zahir KIZMAZ, Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Nurgün OKTİK, Maltepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ümit TATLİCAN, Adnan Menderes Üniversitesi
- Doç. Dr. Aylin NAZLI, Ege Üniversitesi
- Doç. Dr. Suat KOLUKIRIK, Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. Hale OKÇAY, Ege Üniversitesi
- Doç. Dr. Halime ÜNAL, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Umur AŞKIN, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Bekir BALKIZ, Ege Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Pelin Önder EROL, Ege Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. H. Saim PARLADIR, Kâtip Çelebi Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ, Mersin Üniversitesi

Sahibi ve Sorumlu Müdür: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü adına
Dekan Prof. Dr. Ersin DOĞER

Yazışma Adresi: sosyolojidergisi@hotmail.com

Sosyoloji Dergisi Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü, 35100 Bornova-İZMİR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

Basım Yeri: Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İZMİR **Basım Tarihi:** 12.12.2014

SOSYOLOJİ DERGİSİ TUBİTAK- ULAKBİM TARAFINDAN TARANMAKTADIR.

Sosyoloji Dergisi yılda iki sayı yayımlanır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	IV
<i>Romanlar ve Sosyo-Ekonomik Yaşam Koşulları: Aydın İli Örneğinde Bir Alan Araştırması</i> <i>(The Roma and Their Socio-Economic Life Conditions: A Fieldwork Carried Out in the Province of Aydın).....</i>	1
Özlem İrmak BALKIZ Tuba GÖKTEPE	
Gelenek ve Modernite Arasında Türkiye’de Son Dönem Kadın Cinayetleri (Between Tradition and Modernity the Recent Epoch Femicide in Turkey)	41
İhsan ÇETİN	
<i>Sağlığın ve Hastalığın Anlamı: Farklı Sosyo-Ekonomik Statü Gruplarının Algıları</i> <i>(The Meaning of Health and Illness Perceptions of Different Socio-Economic Status Groups).....</i>	65
Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN Nadir SUGÜR	
<i>Anthony Giddens’in Sosyolojik Teorisinin Epistemolojik Arka Planı</i> <i>(The Epistemological Background of Anthony Giddens’ Sociological Theory).....</i>	89
Hasan ŞEN	
<i>Düşünümsel Sosyolojide Yapı Eylem Etkileşimine Yönelik Bir Örnek Olay Araştırması</i> <i>(Structure-Action Relationship Intended for a Case Study in Reflexive Sociology) .....</i>	105
Onur UCA	
<u>Kitap Tanıtımı</u>	
<i>Biyopolitika.....</i>	129
Oğuz GORA	
<u>Yazarlara Duyuru</u>	137

ÖNSÖZ

Dergimizin ilk makalesi Romanların sosyo-ekonomik yaşam koşullarının Aydın ili örneğinde gerçekleştirilen bir alan çalışmasını içermektedir. Özlem Balkız ve Tuba Göktepe'nin hazırladığı çalışmada gerek dünyada gerekse de ülkemizde yerleşim bölgelerine göre ayrımcılık ve sosyal dışlanmadan en çok etkilenen etnik grupların başında gelen Romanlar ele alınmaktadır. Romanların sosyal hayatta yaşadıkları dışlanmanın etkilerinin başta işgücü piyasası olmak üzere, eğitim, sağlıklı bir konutta yaşama hakkı ve yaşanan mekan konusundaki etkilerin neler olduğu alan çalışmasındaki bulgular ile desteklenmektedir.

Sosyolojinin ne'liği üzerine yapılan çalışmalar, alanda önemli isimlerin fikirlerinin ön plana çıkmasında etkiye bulunmuştur. Sosyolojinin bu açıdan son dönemdeki en önemli isimlerinin başında ise hiç kuşkusuz Anthony Giddens gelmektedir. Giddens çalışmalarında sosyoloji birikimini günümüz toplumuyla ilişkilendirmekte ve yaşadığımız sorunlar karşısında toplumun aktif üyeleri olarak bizzat katılımımızı önermektedir. Hasan Şen ve Ebru Açık Turğüter'in hazırladığı makalede Giddens'in pozitivist ve hermeneutik gelenek ile olan ilişkisinin yanı sıra 'yapılaşma teorisi' ile günümüz sosyolojisi için sunduğu imkanlara ilişkin tespitler yer almaktadır.

Ülkemizin son yıllarda kanayan yarası haline dönüşen kadın cinayetleri, İhsan Çetin tarafından 'gelenek ve modernite çelişkisi bağlamında' farklı bir perspektif içerisinde ele alınmaktadır. Makalede önce namus kavramı ardından farklı kültürlerde namus cinayetlerine yer verilmekte, daha sonra ise namus ve töre cinayetleri arasındaki farklılıklar ile bu farklılıkların arka planı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca medyaya yansıyan örnek olaylar ve grafikler eşliğinde son dönemde yaşanan gelişmelerin kadının değişen statüsü ile nasıl bir şekilde ilişkili olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Dergimizin bir diğer makalesinde ise sağlığın ve hastalığın anlamı farklı sosyo-ekonomik statü gruplarınca nasıl algılandığı Eskişehir örneği üzerinde incelemektedir. Temmuz Gönç Şavran ve Nadir Suğur'un İngilizce olarak hazırladığı çalışma, farklı sosyo-ekonomik statü gruplarının sağlık ve hastalık kavramlarını algılama ve tanımla biçimleri açısından gösterdikleri benzerlik ve farklılıkların neler olduğu sosyolojik olarak irdelenmektedir. Ülkemizde sağlık alanında yaşanan kemikleşmiş sorunlar göz önüne alındığında farklı sosyo-ekonomik toplumsal grupların sağlık ve hastalık algılarının bilinmesi, sorunun çözümü açısından önemli katkılarda bulunacaktır.

Onur Uca tarafından hazırlanan Düşünümsel Sosyolojide yapı eylem etkileşimine yönelik bir örnek olay araştırması başlıklı çalışma dergimizin bu

sayısındaki son makaledir. Bu çalıřmada dűřünűmsel sosyoloji kuramı çerçevesinde yapı ve eylem etkileřiminin nasıl gerçekleřtięi Mersin Üniversitesi Saęlık Arařtırma ve Uygulama Hastanesinde yarı yapılandırılmıř gűrűme teknięi ile elde edilen veriler doęrultusunda ortaya konmaya çalıřılmaktadır. Yapı ve Fail arasındaki gű iliřkilerinin doktor ile hasta açısından nasıl bir řekilde gerçekleřtięi nitel veriler doęrultusunda ortaya konulmuř ve bu veriler dűřünűmsel sosyolojinin temelini oluřturan teorik ereve içerisinde analiz edilmiřtir.

Bu sayımızda Yařar niversitesinde ęretim Gűrevlisi olan Oęuz Gora'nın hazırladığı, Thomas Lemke'nin 2013 yılında İletişim yayınları tarafından okuyucularıyla buluşturduğu Biyopolitika isimli kitabının tanıtımı da yer almaktadır.

Editűr

Doç.Dr. Ahmet TALİMCİLER

Ağustos 2014

ROMANLAR VE SOSYO-EKONOMİK YAŞAM KOŞULLARI: AYDIN İLİ ÖRNEĞİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

**The Roma and Their Socio-Economic Life Conditions: A Fieldwork Carried
Out in the Province of Aydın**

Özlem Irmak Balkız*

Tuba Göktepe**

Özet

Dünyada ve Türkiye’de yerleşim bölgelerine göre ayrımcılık ve sosyal dışlanmadan en çok etkilenen etnik gruplardan birisi de Romanlardır. Romanların çok boyutlu dışlanmaları, kendini, işgücü piyasasına, düzgün iş ve gelir imkânlarına, eğitim fırsatlarına, sağlıklı konut ve yaşam mekânlarına ve sosyal hizmetlere erişim süreçlerinde göstermektedir.

Bu çalışmada Romanların sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini ortaya koymaya dönük olarak, Aydın ili Merkez Ilıcabaşı Mahallesinde, kendilerini ‘Roman’ olarak tanımlayan kırk iki kişiyle yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış soru formu eşliğinde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular ele alınacak ve değerlendirilecektir. Empirik araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların önemli kısmı babadan kalma geleneksel bir zanaat olan sepet örmeciliği işi ile uğraşmaktadır. Geri kalan kesim enformel nitelikte işlerle meşgul olmakta ancak bu işler istikrar arz etmemektedir. Katılımcıların eğitim düzeyi düşüktür ve eğitime devam edememelerinin esas sebebini maddi imkânsızlıklar ve çalışma zorunluluğu oluşturmaktadır. Önemli bir kesim sıkı komşuluk ilişkileri içindedir ve aynı etnik kökenden insanlarla bir arada buldukları için aynı mahallede yaşamaktan memnundur. Katılımcıların mahalle ve il dışına çıkma oranları ise düşüktür.

Anahtar Kelimeler: Romanlar, Sosyal Dışlanma, İşgücü Piyasasında Ayrımcılık, Enformel İşler, Düzensiz Gelir.

Abstract

Both in Turkey and the world, Roma are among the ethnic groups which are most widely affected from social exclusion and discrimination based on the regions they have settled. The multidimensional exclusion faced by Roma is displayed in their access to the labor market, proper means of work and income, education opportunities, healthy housing and areas of living and to social services.

---

* Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

** Lisans Mezunu, Adnan Menderes Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

In this study, which aims to demonstrate the socio-economic exclusion processes of Roma, the data and findings of an interview made with 42 persons who live in the Ilıcabaşı neighborhood of Aydın province and identify themselves as "Roma", using structured and semi-structured questionnaire forms will be analyzed and evaluated. According to the results of the empirical research, a significant section of the participants are engaged in basket weaving, which is a traditional handcraft carried on from generation to generation. The remaining section engages in informal jobs which are not of stable nature. The level of education remains low among the participants and the main reasons why they were unable to continue their education are financial shortcomings and their obligation to work. A significant section is in good relations with their neighbors and happy to live in the neighborhood with people from the same ethnic origin. Incidents of moving outside the neighborhood and the province remain low.

Keywords: Roma, Social Exclusion, Labour Market Discrimination, Informal Employment, Irregular Income.

Giriş

Küreselleşme süreci ekonomik, sosyal, kültürel ve politik boyutlarıyla toplumsal yapıyı dönüştürmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda toplumsal yapının en temel aktörleri sayılan ulus-devlet ve toplumsal sınıf, bu yeni evrede yapı ve işlevleri itibariyle en çok tartışılan olgular haline gelmiştir. Bu bağlamda yapılan tartışmaların odağı, küresel dönüşümlerin etkisiyle ulus-devlet, ulusal ekonomi ve toplumsal sınıf gibi makro yapıların tarihsel işlevlerini tamamladıkları ve parçalanma sürecine girdikleri yönündedir. Ekonomik faaliyetler küreselleştikçe ulus-devletin etkinliğinin zayıfladığı ve ekonomi politikalarının da özerklikten uzaklaştığı bilinmektedir. Nesnel olarak ekonomik eşitsizlikler zemininde oluşan ve öznel olarak da sınıf bilinciyle beslenen toplumsal sınıf yapıları, günümüzün yeni eşitsizlik türleri karşısında nesnel ve öznel bakımdan dönüşüme uğramaktadır. Ekonomik eşitsizliklerin yanı sıra ırk, etnik köken, cinsiyet, din ve inanç eksenindeki eşitsizliklerin de yoğunlaşması, sınıf dışı kimliklerin önem kazandığı yeni sosyal hareketlerin gelişimini hızlandırmıştır. Bu çerçevede etnisite ve kültürel kimlik kavramları, sosyal bilimler alanında daha çok yer bulduğu gibi olgusal düzeyde de farklı diller, kültürler ve kimlikler görünür hale gelmiştir.

Son dönemlerde yaşam tarzları, dilleri, kültürleri ve kimlikleriyle daha çok görünür hale gelen topluluklardan birisi de Romanlardır. Avrupa'da yaşayan Romanların sosyo-ekonomik koşulları ve kültürel yapılarına dönük gittikçe artan bir ilgi oluşmakta ve bu topluluğa ilişkin bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne dek farklı Roman topluluklarının yaşadığı ve Roman kültürünün geliştiği

önemli bir bölge olmasına rağmen, Türkiye’de Romanlar hâlâ bu toplumun bir parçası konumunda değildir. Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde genelde insan haklarının, özelde de azınlık haklarının korunması meseleleri üzerinde durulurken, Romanların sahip olması gereken hakların da bu tartışmaların odağında yer alması gerektiği vurgulanmaktadır (Roussinova, 2008:1). Zira gerek Avrupa’da ve daha yoğun olarak da Türkiye’de Romanlar, önyargılara, ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya en çok maruz kalan topluluktur.

Romanların içinde bulunduğu durumu en iyi ifade eden kavram, çok boyutlu sosyal dışlanmadır. Romanlar en başta işgücü piyasasına erişimden dışlanmaktadır. Düzenli istihdam olanaklarına, düzenli bir gelire ve ortalama hayat standartlarına erişememekte, geçici, enformel, vasıfsız ve hatta toplumun diğer kesimlerince hor görülen işlerde çalışmaktadırlar. Elde ettikleri gelir çoğu zaman yoksulluk sınırının dahi altında kalmaktadır. Dolayısıyla Romanların Türkiye’deki en birincil sorunu işsizlik ve yoksulluktur. Romanlar ikinci olarak barınma imkânlarından dışlanmakta, temiz ve düzgün mekânlarda yer alan sağlıklı ve konforlu konutlarda yaşayamamaktadırlar. Romanların yaşadıkları mahalleler genellikle kentlerin çeperlerinde, ayrıştırılmış ve çeşitli şekillerde damgalanmış mekânlardır. Romanlar eğitim fırsatlarından da dışlanmaktadır. Eğitim-öğretim kurumlarıyla bağlantı yoğunlukla zayıf olan Romanların zorunlu eğitim süreci sonrasında okuyabilen ve meslek sahibi olabilen kesimleri bir hayli sınırlıdır. Maddi yetersizlikler, çalışma zorunluluğu ve okullardaki ayrımcı uygulamalar eğitime erişimdeki en büyük engellerdir. Son olarak Romanların sosyal hizmetlere ve sosyal güvence mekanizmalarına erişimlerinde de sınırlılıklar mevcuttur.

Bu çalışmada belirli bir problematikten hareket etmek yerine, Romanların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, mekânsal ve eğitimsel koşulların ele alınması ve bir durum tespiti yapılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, ağırlıklı olarak bu topluluğun işgücü piyasasına, sosyal güvenceye, eğitim fırsatlarına ve mekânsal olanaklara erişimde yaşadıkları sorunlar irdelenecektir. Eldeki çalışmanın, Türkiye’de Romanların dilleri, kültürleri ve muhtelif ritüellerine, kimliklerine, mekânsal pratiklerine ya da sosyo-ekonomik konumlarına ilişkin yapılmış araştırmalara katkı sunması amaçlanmaktadır. Çalışma, Aydın il merkezinde Romanların yoğun olarak yaşadığı Hılcabaşı Mahallesi odak alınarak kırk iki katılımcıyla, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış soru formu eşliğinde gerçekleştirilen alan araştırmasının bulgularına dayanmaktadır.

Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya

Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesinin 21. bendinde düzenlenmiş olan ayrımcılığın önlenmesi prensibi, Avrupa Birliği yasalarındaki en temel prensiplerden biridir. Irk eşitliği yönergesi, ırk ya da etnik köken temelindeki

ayrımcılıkların önlenmesi hususunda Avrupa Birliği yasalarının en temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Yönerge bireylerin ırksal ya da etnik özelliklerinden dolayı olumsuz bir muameleye maruz kalmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. 2000 yılında uygulamaya konulan yönerge, istihdam, eğitim, sosyal güvence ve sağlığı da içerecek şekilde sosyal koruma alanlarında; konut ve barınmayı da içerecek şekilde mal ve hizmetlerin sunumuna erişimde her türlü ayrımcılığı engellemeyi amaçlamaktadır (FRA, 2010: 7).

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de kabul edilen pek çok uluslar arası sözleşme, her tür ayrımcılığın önlenmesi yönünde kesin hükümler içermesine rağmen, çoğu zaman fiili düzeyde ayrımcı uygulamaların ve dışlayıcı muamelelerin önüne geçilememektedir. Ayrımcı uygulamalar ve sosyal dışlanma ağırlıklı olarak cinsiyet, ırk, etnik köken, cinsel yönelim, din ve mezhep temelinde gerçekleşmekte ve işgücü piyasasına katılımı, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara erişimde, politik kararlara katılımı ve mekânsal pratiklerde kendini göstermektedir.

Ayrımcılık kavramına göre daha geniş kapsamlı ve çok boyutlu olduğu düşünülen ‘sosyal dışlanma’ kavramı, Rodgers vd.’ne göre, Batı Avrupa’da son dönemlerde ekonomik bakımdan yeniden yapılanmayı kavrayabilmek ve bu sürecin negatif bazı sosyal etkilerini azaltabilmek için araştırmacılar ve politikacılar arasında kullanılan anahtar bir kavram haline gelmiştir. Zira geçtiğimiz on yıl içinde toplumların ekonomik ve sosyal organizasyonundaki gelişmelerin, yoksulluğun yapısında da dönüşümlere neden olduğu belirtilmektedir. Yazarlara göre sosyal eşitsizliklerin derinleşmesi, emek piyasasının bölünmesi, işlerin nitelik ve niceliklerinde değişimlerin meydana gelmesi yalnız gelişmiş ülkelerde değil, ekonomik reform sürecinde olan ülkeler ya da geçiş ekonomilerinde de söz konusu olmaktadır. Bu değişimler farklı grupların ya da bireylerin sivil ve politik topluma değişen düzeylerde katılımını veya marjinalizasyonunu gündeme getirmektedir. Genel olarak toplum ve birey arasındaki ilişkinin ileriye dönük olarak kopması şeklinde tanımlanan dışlanma, sosyal bir ayrışma sürecine karşılık gelmektedir. Bu tür bir ayrışma, uzun dönemli işsizlik süreçlerinde özellikle vasıfsız ve göçmen işçiler bağlamında, emek piyasasına ilk kez girecek olan deneyimsiz gençler arasında, istikrarsız geniş aileler ve toplumdan yalıtılmış tek ebeveynli ailelerde, sayıları gün geçtikçe artan evsiz insanlar ve kentlerin çeperlerinde konumlanmış gecekondu yerleşimleri bağlamında ortaya çıkmaktadır (Rodgers vd., 1995: 1-2).

Sosyal dışlanma kavramının orijinal haliyle ilk kez 1974 yılında Fransa’da kullanıldığı, 1980’lerde teknolojik gelişmeler ve ekonomik bakımdan yeniden yapılanmanın etkisiyle tartışmalarda merkezî bir konum elde ederek

'yeni yoksulluk'¹ kavramının yerini aldığı belirtilmektedir (Rodgers vd.,1995:2) Bhalla ve Lapeyre, marjinalizasyon, yoksulluk ve yoksunluğun gelişmekte olan ülkelerin ana gündemini oluşturmasına rağmen bu ülkelerde sosyal dışlanma kavramına duyulan ilginin düşük düzeyde olduğunu dile getirmekte, bunu sorgularken de bu ülkelerin refah devleti deneyimi yaşamamış olmalarına ve dolayısıyla politik, sivil ve/veya sosyal hakların kurumsallaşmamış olduğuna işaret etmektedir (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 413-414).

Sosyal dışlanma yaklaşımının yoksulluğu gelir ve harcama yönlerinden daha ziyade çok boyutlu bir olgu olarak ele alması, küreselleşme süreci ve refah devletinin tasfiyesiyle eş zamanlı gelişen yeni yoksulluk fenomenini daha iyi açıklamaktadır. Günümüzde yoksulluk, adı geçen gelişmelerle birlikte konjonktürel olmaktan çıkıp yapılaşmakta, mutlak anlamdaki yoksulluk görece hale gelmekte ve yoksulluk yerine yoksunluk kavramı yaygınlık kazanmaktadır. Çeşitli toplumsal kesimlerin emek piyasalarına ve sosyal hizmetlere erişimlerinde ya da toplumsal ve politik hayata katılımlarında dışlanmaya maruz kalmaları ağırlıklı olarak mutlak anlamda yoksul ya da açık işsiz durumunda olmalarından kaynaklanmamaktadır. Kaldı ki Rodgers'e göre açık işsizlik emek piyasasından dışlanmaya işaret etmektedir ancak emek piyasasının içindeyken de dışlanma söz konusu olabilmektedir. Bazı toplumsal kesimler emek piyasasında işlerin güvencesiz, ücret ve vasıf düzeylerinin düşük olduğu segmentlere kısırlanmış durumdadırlar ve iyi nitelikteki emek piyasasına geçiş yapamamaktadırlar. Emek piyasasının bölünmesi cinsiyet, ırk ve milliyet temelinde tanımlanmış gruplar üzerinden gerçekleştirilmektedir (Rodgers, 1995: 46).

Sosyal dışlanma ve yoksulluk bağlamında 'yapabilirlik' kavramını kullanarak konuyu iktisadî çerçevenin ötesine taşıyan Amartya Sen'in yaklaşımının özünü bireylerin 'yapabilirlikleri' ya da 'yapma özgürlükleri' oluşturmaktadır. Yapma özgürlüğü tartışılırken bireylerin kendileri açısından seçimlerini dikkatlice yaptıkları düşünüldüğünde, bireysel bakımdan en yüksek faydaya erişebilmeleri için onlara yeterli fırsatların büyük ölçüde sunulması gerektiği belirtilmektedir. Yani bireylerin özgürlüğü neyi seçtikleri ve seçimlerinden elde ettikleri faydayla değil hangi faydalı seçeneklerin kendilerine sunulmuş olmasıyla da bağlantılıdır (Sen, 1999:168). Bhalla ve Lapeyre'ye göre toplumda bireylerin yapabilirlikleri beslenme ve barınma gibi fiziksel unsurları içerebildiği gibi toplumsal hayatta yer alabilme ve çekinmeden kamusal alana

¹1990'larda AB'de sosyal politikanın, yoksulluk terminolojisinden uzaklaşarak "sosyal dışlanma" çerçevesine doğru kaymaya başladığını belirten Barata'ya göre, AB'de sosyal politika alanında yaşanan bu dönüşümün referansları refah devletinin gerilemesi, uzun dönemli işsizlik ve yoksulluk, aile yapısında meydana gelen değişimler ve göç olgusunun ortaya çıkardığı "yeni/modern yoksulluk" tur (Barata, 2000: 1,2,4).

girebilme gibi daha kompleks sosyal unsurları da içermelidir (Bhalla&Lapeyre, 1997: 416).

Bu çerçevede sosyal dışlanma yaklaşımının özel bir katkı sağladığından da bahsedilmektedir. Sosyal dışlanma, yoksulluğun ekonomik ve sosyal yönlerinin ötesine geçerek birey ve devlet arasındaki ilişkileri ana hatlarıyla belirleyen politik haklar ve politik katılım gibi konuları da kapsamaktadır (Rodgers vd.,1995: 6-7).

Diğer yandan sosyal dışlanmayı 'sosyal politikanın yeni paradigması' olarak tanımlayan Özdemir, sosyal dışlanmanın 1980 sonrasındaki küresel ve neo-liberal düzenin yarattığı göç, yüksek işsizlik, devletin küçültülmesi ve emek piyasasının kuralsızlaştırılması koşullarında doğup geliştiğini belirtmektedir. Sosyal dışlanma literatüründe dışlanmaya yol açan etmenlerden en çok yapısal etmenlere (küreselleşme, göç, emek piyasasındaki dönüşümler ve gelir dağılımındaki adaletsizlik vb.) vurgu yapılarak dışlanmanın bireysel başarısızlıklar zemininden çıkarılmasını olumlu bulan yazar, bu bağlamda kapitalizmin yapısal işleyişinin sorgulanmamasını da önemli bir eksiklik olarak kabul etmektedir (Özdemir, 2007: 100-101).

2000 yılında Avrupa Konseyi Direktifi, en fazla ayrımcılık ve dışlanma pratiklerinin cinsiyet, cinsel yönelim ve ırk ya da etnik köken temelinde gerçekleştiğini dile getirmektedir. Bu çerçevede Çingene ya da Roman topluluklarının² gerek dünyada gerekse Türkiye'de yaşadıkları çok boyutlu dışlanma süreçleri, etnik azınlıklara karşı ayrımcı uygulamaları kavramak açısından önemli bir model teşkil etmektedir.

Roman Topluluklar ve Ekonomik Dışlanma

a) İşgücü Piyasası ile Olan İlişkileri

Romanlar üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda bu topluluğun esas olarak Hindistan kökenli olduğu belirtilmektedir. Özkan'a göre uzun göçler sırasında yabancı unsurlarla da karışıma maruz kalabileceklerinden dolayı bütün Romanların Hint kökenli kabul edilmesi de doğru değildir. Romanların Avrupa'ya göçü İran, Ermenistan, Anadolu, Yunanistan ve Güney Slovakya üzerinden gerçekleşmiştir. Zira bütün Avrupalı Romanların lehçelerinde

² 'Çingene' kelimesinin MEB tarafından yayımlanmış ve 2003 yılına kadar revize edilmemiş olan Türkçe Sözlükteki karşılığının 'dinsizlik', 'hırsızlık' ve 'kadın satıcılığı' gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir (Arayıcı, 2009: 530). Yine gündelik konuşma dilinde Çingene kelimesinin 'hırsızlık, açgözlülük, suça bulaşma, madde kullanımı/satıcılığı ve fuhuşla' karşılık bulması ve çoğunlukla kötü çağrışımlara yol açması nedeniyle, hem bu toplulukların kendilerini ifade etmelerinde, hem de yapılan akademik çalışmalarda, proje ya da raporlarda çingene tanımlaması yerine 'Roman' kelimesi tercih edilmektedir. Bundan dolayı çalışmamızın diğer kısımlarında bu topluluklar tanımlanırken Roman kelimesi kullanılacaktır.

Ermenice, Türkçe, Yunanca ve Slovakçadan alınmış kelimeler bulunmaktadır. Hindistan'ı terk ettikten sonra Romanların farklı sürelerde irili ufaklı gruplar halinde göç ettikleri belirtilmektedir. Genel kanaat göçün V-XI. yüzyıllar arasında dalgalar halinde İran'a doğru olduğu yönündedir. Daha sonra ikiye ayrılmış olan bu göç hareketinin bir kolunun Suriye ve Ermenistan üzerinden Anadolu'ya doğru gerçekleştiği, kesin tarih verilmemekle birlikte dile getirilmektedir (Özkan, 2000: 12,13,15,21).

Daha çok göçebe bir yaşam sürdürdükleri düşünülen Romanların günümüzde genellikle yerleşik durumda oldukları bilinmektedir. Roman toplulukların yerleşik hayata geçişi, kendi istekleriyle olduğu kadar farklı tarihsel dönemlerde devlet yöneticilerinin çeşitli sebeplerle onları yerleşik hayata zorlamasıyla da gerçekleşmiştir. Altınöz'ün çalışmasında göçebe ve yerleşik Romanlar arasında gerek dil, gerekse yaşam tarzı ve adetler bakımından büyük farklar olduğu dile getirilmektedir. Yerleşik Romanlar yerli halk ile karışmalarından dolayı dillerine yeni kelimeler girmiş ve eski adet ve yaşayışlarını terk etmişlerdir. Yerleşik gruplar zamanla göçebe gruplarla olan temaslarını da kesmişlerdir. Yerleşik Romanlar genellikle köy ve kasabaların kenarlarında boş kalan arazilere birer gecekondu yapmak suretiyle ikâmet etmektedir (Altınöz, 2013: 47,58).

Çeşitli verilere göre dünya çapında 40-45 milyon civarında Romanın yaşadığı, bunlardan 30-35 milyonluk kesimin Hindistan'da kendi anavatanlarında, 10-15 milyonluk bir kesimin ise Avrupa'da bulunduğu belirtilmektedir. Avrupa'da Romanlar ağırlıklı olarak Romanya, Bulgaristan, İspanya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Yunanistan'da yaşamaktadırlar (Arayıcı, 2009: 528,529). Türkiye'de yaşayan Romanların toplam nüfusu hâlâ tartışmalı olsa da, son yıllarda araştırmacıların, Roman aktivistlerin ve Sivil Toplum Örgütlerinin çalışmalarına göre bu rakam 2 ilâ 5 milyon arasındadır (Marsh, 2008: 24). Yaşadıkları bölgelere göre farklı adlarla anılan Romanların, çoğu Avrupa kökenli olan ve Türkiye'nin batı bölgelerinde yaşayan kesimlerine Romlar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayanlarına Domlar, Kuzeydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde yaşayanlara ise Lomlar denilmektedir (Marsh, 2010: 28).

Dünyanın hemen her yerinde Romanların sosyal açıdan marjinal bir konumda buldukları, yoksulluk çektikleri ve ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmektedir. Özellikle Doğu Avrupa'da yaşayan Romanlarla ilgili çok sayıda araştırma yapan Zoltan Barany, Avrupa'daki Romanların dörtte üçünün Doğu Avrupa ülkelerinde, kalan kısmın ise ABD'de yaşadığını, Batı demokrasilerinde Romanların bazen yasal ama çoğunlukla fiili olarak ayrımcılığa maruz kaldığını dile getirmektedir. Barany'ye göre Batı Avrupa'da yaşadıkları ülkelere göre genellikle sosyo-ekonomik skalanın en alt kısımlarında yer alan Romanlar, yine

de Doğu Avrupa'daki kardeşlerine nazaran bir hayli üstün yaşam standartlarına sahiptirler (Barany, 1998: 1).

Marsh ve Strand'a göre, Türkiye'de yaşayan Romanlar ise istikrarlı biçimde eğitimsiz, işsiz, sağlık sorunlarından muzdarip, elverişsiz konutlarda ikâmet eden ve Türkiye'deki diğer gruplardan daha fazla ölçüde etnik temelli ayrımcılığa maruz kalan bir gruptur (Marsh & Strand, 2005: 6). Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) raporuna göre, Romanların marjinalleştirilmiş durumları devam etmekte, eğitim, iş, konut, sağlık ve kamu alanlarına erişimde ayrımcılığa uğramaktadırlar. Roman çocukların okula devam ve okuma yazma oranları düşüktür. Ayrıca Romanlar ayrımcılıkla karşılaştıklarında yasal hak arama yollarından da çok fazla yararlanmamaktadırlar. Bunun sebebi haklarından haberdar olmamaları ve/veya toplumdaki algılanma pozisyonlarının dışına çıkma konusunda isteksiz olmalarıdır (ECRI, 2011: 38).

Romanların düzensiz işlere ve düzensiz gelire sahip olmaları ve kronik işsizlikleri hakkında değerlendirmelerde bulunmadan önce bu toplulukların işgücü piyasası ile olan ilişkilerini ele almak gerekmektedir. Her ne kadar Türkiye'de Romanlara ilişkin ortak bir kanı yaratan stereotipik özellikler Romanların anlık yaşaması, zevklerinin peşinde koşması, okula gitmek istememeleri, çalışmayı sevmemeleri, dolayısıyla tercihen işsiz olmaları yönünde ise de (Marsh & Strand, 2005: 6), bu toplulukların işgücü piyasasıyla bütünleşememelerinde birkaç etken söz konusudur. Bunlardan birincisi işgücü piyasasındaki etnik ayrımcılıktır. Romanların bu piyasada hayat bulmalarını engelleyen ikinci etken, yeterli eğitim düzeyine sahip olamamaları ve meslekî yetersizlikleridir. Üçüncü etken ise Romanların yaşadığı semt ve mahallelerin kentin diğer bölgelerinden ayrıştırılmış ve damgalanmış olmasıdır. Romanların mekânsal dışlanmışlıkları ve damgalanmış mekânsallıkları, işgücü piyasasından dışlanmalarının da sebebidir. İşgücü piyasasında etnik ayrımcılık, Lordoğlu tarafından 'birey ya da grupları mesleki beceri veya üretim özellikleri dışında dil, renk, inanç, gibi ortak özellikleri nedeniyle ayrı bir muameleye tabi tutmak; böylece ırk veya etnik köken gibi rasyonel olmayan özelliklerinden dolayı bazı kaynaklara ulaşmalarını sınırlamak amacıyla bilinçli veya bilinçsizce yapılan ve adaletli olmayan uygulama' şeklinde tanımlanmaktadır (Lordoğlu, 2012: 20).

b) 'Bugün Var Yarın Yok' Tarzı İşler; Düzensiz Gelir, Güvencesiz Hayat

Romanların yoğun olarak yer aldıkları iş alanlarının düşük ücretli, vasıfsız/yarı-vasıflı, düzenli ve istikrarlı olmayan geçici ve enformel işler olduğu belirtilmektedir. Bu mesleklerde sosyal güvenceye erişim olasılığı çok düşüktür. İş kazaları ve meslek hastalıklarının bu tip işlerde daha yaygın olması kötü

çalışma koşullarından ve temel sağlık ve iş güvenliği korumalarının mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır (Marsh & Strand, 2005: 31,32).

Avrupa'da ya da Türkiye'deki Roman topluluklarında işsizlik oranlarının yerli halka nazaran çok daha yüksek düzeylerde seyrettiği bilinmektedir. Ancak Romanlar arasında sıklıkla rastlanan olgu mutlak işsizlik değil, düzensiz ve güvencesiz işlerin yaygınlığı, düşük gelir düzeyleri ve bunun yarattığı ekonomik yoksunluk durumudur. Nitekim Romanların bu durumu 'çalışan yoksullar' şeklinde tanımlanmış ve bu topluluklarda gelirden daha ziyade geçim stratejilerinin önem kazandığı ve sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini de bu stratejilerin belirlediği ifade edilmiştir (Akkan vd., 2011: 49).

Romanların yaygın olarak istihdam edildikleri işlere bakıldığında, Kolukırık'ın İzmir-Bornova-Tarlabaşı Mahallesi'nde yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, erkekler sırasıyla hamallık, şoförlük, seyyar satıcılık, marangozluk ve ayakkabı boyacılığı işlerinde yoğunlaşmaktadır. Örneklemde önemli bir ağırlığa sahip olan emekliler ise ekseriyetle vasıfsız işçi ve memur (odacılık) statüsünden emekli olmuşlardır. Müzisyenlik mesleği örneklem grubunda bir hayli alt sıralardadır (Kolukırık, 2009: 37). Ayrıca Romanların sahiplendiği işlerin cinsiyete dayalı olarak bölündüğü, erkeklerin hamallık, çöp toplama/ayırıştırma ve seyyar satıcılık gibi işlerle; evlenmemiş genç kızlar genellikle çalışmasa da, belli bir yaşın üstündeki kadınların ev temizliği, bebek bakıcılığı, çiçekçilik ve falcılıkla uğraştığı belirtilmektedir.

Nerede ve hangi koşullarda yaşıyorlarsa Romanların buldukları bölgenin ve koşulların etkisiyle iş seçiminde oldukça esnek ve stratejik davrandıkları ileri sürülmektedir. Çok meslekli yapı, Roman toplulukları arasında bir hayli yaygındır. Aynı anda birkaç işte çalışma, Romanların ekonomik koşullara uyarlanmalarının bir sonucudur. İlgili literatürde kullanılan 'aracı azınlıklar' kavramı, Romanların durumuna uygun düşmektedir. Buldukları yerde 'yabancı azınlık' konumunda olan Romanlar, 'yerli çoğunluğun' yapmaktan kaçındığı ve uzak durduğu bazı işleri üstlenebilmekte ve risk almak suretiyle piyasa fırsatlarından yararlanabilmektedirler. Hatta bu işler bazen yarı legal işler de olabilmektedir (Ceyhan, 2003: 77; Kolukırık, 2009: 36).

Bunun yanı sıra Romanların yaptıkları bazı işler tekelleşme özelliği de gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bazı iş türlerinde kişisel özelliklere göre iş alma pratikleri daha yaygın bir durumdur. Yukarıda da belirtildiği gibi formal işgücü piyasasının gerektirdiği yeterli eğitim düzeyi ve meslekî donanımdan yoksun olan Romanlar, genellikle enformel nitelikli işlerde yoğunlaşmakta ve bu tarz işlere erişebilmek için de sosyal ağlardan faydalanmaktadırlar. İşlerden haberdar olma, işe talip olma ya da herhangi bir işe eleman bulma süreçlerinde sosyal ağların devrede olması, belirli sosyal/etnik grupların belli iş türlerinde yoğunlaşmalarını ve belli işlerden de

dışlanmalarını beraberinde getirmektedir. İşverenler işe eleman alma süreçlerinde çalışanların referanslarına başvurabilmekte, çalışanlar da genellikle kendileriyle aynı etnik kökenden olan, sosyo-ekonomik açıdan kendileriyle benzerlik taşıyan kişileri işe önerebilmektedirler. İlgili literatürde 'etnik niche' (Aras, 2009: 81; Aşkın, 2011: 67) olarak kavramsallaştırılan ve toplumda belirli etnik grupların piyasadaki bazı boşlukları doldurarak belirli işlerde kümelenmeleri anlamına gelen bu yoğunlaşmaya sosyal ağlar katkıda bulunmaktadır. Sosyal ağların oluşumunun kökeninde mekânsal ayrışma, mekâna sabitlenmiş sosyal ilişkiler ve sosyalleşme süreçleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede Romanların üstlendikleri çöp toplama/ayırıştırma, sepet örmeciliği, hurdacılık, çiçekçilik/falcılık ya da çalgıcılık/müziyenlik gibi işler neredeyse piyasada tamamen Roman erkekler/kadınların denetiminde olan işlerdir. Benzer şekilde inşaat işçiliğinin Kürtlerin, fırıncılık/pastanecilik sektörünün de Karadenizlilerin denetiminde olması gibi.

Romanların kentin izole bölgelerinde, ayrılmış mekânlarda yoğunlaşmaları, özellikle enformel işgücü piyasasına katılımlarını sağlayan sosyal ağ oluşturmaları açısından hayati öneme sahip bir durumdur. Ancak bu mekânsal yoğunlaşma Romanların bazı işlere erişimlerinde dezavantajlar yaratabilmektedir. Roman mahallesi şeklinde damgalanan mekânlar iş başvurusu sürecinde ikametgâh adresi olarak gösterildiğinde, işverenler işe aday olan kişiyi tanımadan reddetme yoluna gidebilmektedir.

Romanların işgücü piyasasındaki konumları ve hâlihazırda yaptıkları işlerin türü, ekonomide yaşanan küresel/neo-liberal dönüşümlerden, teknolojik gelişmelerden, yoğun göç ve yarattığı işsizlik ortamından yalıtık biçimde değerlendirilemez. Son yirmi yıla damgasını vuran küresel/neo-liberal dönüşümler piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme, esnekleştirme politikalarıyla formel istihdam alanlarını daraltmış; kayıtlı, güvenceli ve düzenli işler yerine enformel, esnek ve güvencesiz işlerin yükselişine zemin hazırlamıştır. Dışa açık-ihracata dayalı-büyüme modeli sanayileşme tarzını değiştirmiş, parça başı ya da ev eksenli işlerin oranını arttırarak emek maliyetlerinin düşmesine yol açmıştır. Bu süreçte vasıfsız-yarı vasıflı işgücü ve sosyal bakımdan dezavantajlı gruplar (kadınlar, göçmenler ve etnik gruplar) çoğunlukla enformel, geçici, istikrarsız ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmıştır. Akkan vd.'nin farklı illerde Romanların sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini ele almaya dönük çalışmalarında, Samsun'da tekel tütün fabrikası, Bergama'da Sümerbank ve Aliağa Petkim Tesisleri gibi kamu iktisadî kuruluşlarının kapanmasının Romanların iş koşullarını nasıl etkilediğine değinilmiştir. 1990 öncesinde sınırlı sayıda da olsa Romanların formel istihdamını ve düzenli gelirini temin eden bu fabrikaların kapanmasıyla, Romanların mevsimlik tarım işçiliğine mecbur kaldıkları vurgulanmaktadır (Akkan vd., 2011: 54-55).

Diğer yandan üretim teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve küresel rekabet ortamı, Romanların geleneksel el hünerine dayalı üretim modellerine darbe vurmuş ve ürünlerin piyasa değerini düşürmüştür. Dolayısıyla eski geleneksel işlerden yeterli gelir elde edemeyen Romanların meslekî örüntüleri de farklılaşmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalara göre Romanlar arasında demircilik, kalaycılık, nalbantlık gibi eski iş kolları bugün hemen hemen yok gibidir. Yaşlı erkeklerin birçoğu nalbantlık sanatını bilmektedir ancak günümüzde atların yerini arabaların almasıyla birlikte, vaktiyle değerli olan ve para getiren bu işin artık geçim sağlamaya yetmediği görülmektedir. Özellikle büyük kentlerde bugün itibarıyla Romanların en yoğun çalıştıkları alanın geri dönüşüm endüstrisi yani çöp ayrıştırıcılığı ve atık kâğıt toplama işi olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak nakliyecilik, hamallık ve ayakkabı boyacılığı da yaygın olan işler arasındadır. Romanların meslek örüntüsündeki değişimin daha düşük hane gelirleriyle sonuçlandığı önemle vurgulanan bir başka noktadır (Marsh&Strand, 2005: 22; Mischek, 2002: 2).

Romanların vaktiyle etkin oldukları bazı işlerin yasaklanması ve günümüzde yaptıkları işlerin ise diğer etnik gruplarla paylaşılıyor olması, onların iş koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Meselâ geçmişte Romanların işi olan ayı oynaticılığı ya da bohçacılığın yasaklanması, bu kitleyi yeni iş türlerine yöneltmiştir. Hatta kent içinde çöp toplayıcılığının da yakında incelemeye alınıp sınırlandırılacağı yönünde bilgiler mevcuttur. Bunun yanı sıra Erbay, Ankara'da kâğıt toplayıcılığının daha önceleri ağırlıklı olarak Romanlar ve evsizler tarafından yapıldığını, ancak 90'lı yıllardan bu yana köy boşaltmalar sonucu Doğu/Güneydoğu Anadolu Bölgesinden yoğun göçlerle birlikte bu işe Kürtlerin de katıldığını dile getirmiştir. Kâğıt toplayıcıların ifadesiyle 'bu iş kimliksizlerin işi'dir (Erbay, 2009: 1). Yine benzer bağlamda ayakkabı boyacılığının Roman topluluklardan koparak Kürtlere intikal eden bir iş olduğu belirtilmekte ve bu durumun da iki topluluk arasında gerginliğe yol açtığı vurgulanmaktadır. Romanların en popüler işi sayılan müzisyenlik bu topluluk içinde prestijini hâlâ koruyor olsa da, bu işkolunda yoğunlaşmanın önceki dönemlerin seviyesinde olmadığı belirtilmektedir. İstanbul'da Taksim bölgesindeki barlarda ya da Kumkapı'daki balık restoranlarında Roman müzisyenlere hâlâ rastlanıldığı, bazı Roman grupların eğitimli dansöz yetiştirme konusundaki uzmanlıklarını devam ettirseler de, yaptıkları bu işin diğer Roman toplulukları tarafından saygın karşılanmadığı dile getirilmektedir. Roman gençlerin özgürlüklerine olan düşkünlüklerinin onları kısa dönemli sözleşmelerle güvencesiz işlere ittiği, bu işlerin ise müzisyenlik, ayakkabı boyacılığı, hamallık ya da mevsimlik işçilik vb. şeklinde olduğu belirtilmektedir (Marsh & Strand, 2005: 31,32; Mischek, 2002: 2; Arayıcı: 2009: 535).

Romanların Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomik koşullarına kısaca değinirken, bu toplulukların sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş

sürecindeki sosyo-ekonomik durumları hakkında bazı gözlemlerde bulunmak yerinde olacaktır. Eski sosyalist ülkelerde merkezî plânlamaya dayalı ekonomik sistemden piyasa odaklı sisteme geçişin Roman toplulukların yol haritasını tersine çevirdiği ve onları derin bir yoksulluğa ittiği ileri sürülmektedir. Serbest piyasa ekonomisi emeğin rasyonalizasyonunu gerekli kıldığı için, pazarlanabilir becerileri olmayan insanlar aleyhine istihdam sorunu ortaya çıkmaktadır. Romanların çoğunluğunun vasıfsız işçi konumunda bulunmaları, hayat koşullarını ağırlaştırmakta ve hasar verici olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Barany, 1998: 3,4). Bancroft'un Çek Cumhuriyeti'ndeki Romanların sosyo-mekânsal konumlarını araştırmaya dönük çalışmasında, ilk kuşak komünist ülkelerde Romanların işgücü piyasasından dışlandığı ve ırkçı saldırıların hedefi oldukları belirtilmiştir. Daha sonraki dönemlerde gezgin-göçebe hayat süren Romanların komünist devlet ve sosyal düzen açısından tehdit yaratabilecekleri varsayımıyla zorla iskân ettirildikleri ifade edilmiştir. Bu süreçte Roman toplulukların serbest ekonomik faaliyetlerinin de yasaklandığı ve düşük ücretli memurluk statüsünde zorla çalıştırıldıkları, verilen bilgiler arasındadır. Bu uygulamanın amacı ise Romanları sosyalist işgücüne entegre etmektir. Ancak Çekoslovakya'da komünist sistemin yıkılmasından hemen önce işgücü piyasasında meydana gelen değişimler sonucu Romanların işten çıkarıldığı ve işsizliğin bu topluluk içinde %80'lere ulaştığı ifade edilmektedir. 1990'larda ise Çek Hükümetinin marjinalleşmiş gruplara karşı farklı bir yaklaşımı benimsemeye başladığı ileri sürülmektedir. Romanları devlet gücüyle belirli bir ideolojiye bağlamak ya da zorla işgücüne entegre etmek yerine, bu toplulukları mekânsal olarak ayırıştırmaya ya da gettolaşmaya tâbi tutma uygulaması öne çıkmıştır (Bancroft, 2001: 148-149).

Romanlar ve Mekânsal Dışlanma: Ayırışma ve Mekânsal Damgalama

İnsanların yaşadıkları mekânların aynı zamanda birer dışlanma mekânı olarak okunabileceğini belirten Sibley; gücün, mekânın tekelleştirilmesi ve toplumun zayıf kesimlerinin pek arzu edilmeyen mekânlara sürgün edilmesiyle tesis edildiğini vurgular. Ona göre ileri kapitalizmin sosyal coğrafyası üzerine yapılacak herhangi bir çalışmada, mutlaka dışlanma sorunu üzerinde odaklanılmalıdır (Sibley, 1995: 1x).

Roman toplulukların işgücü piyasasına, düzenli işlere ve güvenceli yaşam koşullarına erişim olanakları büyük ölçüde yaşadıkları mekânla da ilişkilidir. Sosyal dışlanma kavramının çok boyutluluğu, mekânsal pratikleri de içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan mekânların özellikleri ve bu mekânların toplumsal algıdaki yeri, sosyal dışlanmanın boyutlarını belirlemede ve dışlanma süreçlerini yeniden üretmektedir. Bu bağlamda Romanlar işsiz, yoksul ya da suça bulaşmış oldukları için sosyo-mekânsal bakımdan

dışlandıkları gibi, sosyo-mekânsal dışlanmışlıklarından dolayı da işsizliğe, yoksulluğa ya da suçla itilmektedirler. Roman topluluklar özelinde sosyal dışlanma süreçlerini değerlendirebilmek için öncelikle mekânsal ayrışma dinamiklerini ele almak gerekmektedir.

Genel olarak küresel ve neo-liberal dönüşümlerin etkisi altında şekillenen yeni kentsel düzende, insanlar arasındaki sınıfsal farklılıklar keskinleşmekte, bir kutuplaşma ve ayrışma süreci yaşanmaktadır (Gökçe, 2013: 568). Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmeler, formel işlerin azalması, enformel ekonominin yükselişi ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin artışı, mekânsal ayrışmayı yaratan dinamikler arasında yer almaktadır. Neo-liberal dönüşümlerle birlikte bazı kentsel alanların değerlendirme süreci, üst gelir gruplarına önemli avantajlar sağlamakta, buna karşın orta-alt gelir gruplarının bu avantajlardan yararlanmasını engellemekte ve mekânsal bir ayrışmaya kaynaklık etmektedir. Yoksullar, işsizler, etnik ya da dezavantajlı gruplar ise, öncelikli olarak bu mekânsal ayrışmaya maruz kalan kesimlerdir.

Türkiye’de mekânsal dışlanmaya en çok maruz kalan kitle olarak Romanlar genellikle büyük kentlerin çeperlerinde yaşamaktadırlar. Ancak bunun genelgeçer bir durum olmadığı, kent merkezlerinde yaşayan ve toplumla iletişimi güçlü olan Roman gruplarının da bulunduğu dikkat çeken çalışmalar da mevcuttur (Kolukırık, 2005). Benzer şekilde Mischek, yalnızca toplumsal ve mekânsal ayrışma ölçütünden hareket edilerek Romanların bir alt sınıf olarak tanımlanamayacağını belirtmektedir. Zira İstanbul’daki Roman mahallelerinin pek çoğu Avrupa şehirlerinde olduğu gibi kentin diğer semt ve bölgelerinden ayrılmamıştır. Romanların evleri bir mahalle içinde kimi durumlarda serpiştirilmiş halde de bulunabilmekte ve belirgin bir yerleşim kümesi özelliği göstermemektedir (Mischek, 2002: 2-3).

İster kentin iç bölgelerinde ister dış mahallelerinde yaşam sürsünler, sosyo-mekânsal bakımdan dışlanmış olan Romanların toplumun diğer kesimleriyle eşit fırsatlara sahip olamamaları belirgin bir gerçekliktir. Mekânsal ayrışma ve dışlanma süreçleri, mekânsal damgalamayı da beraberinde getirmektedir. Damgalı mekânlarda yaşıyor olmak; buradaki bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara erişimini büyük ölçüde engelleyebilmektedir. Romanların yoğun olarak yaşadığı mahalleler suçla bulaşma, uyuşturucu kullanımı/satıcılığı, her türden kayıtdışı ve asayişsizlik üzerinden damgalanmakta ve kent yaşamından izole edilerek gettolaştırılmaktadır. Damgalamanın genellikle medya araçları ve kamu görevlilerinin kurdukları dil üzerinden oluştuğunu belirten bazı araştırmacılar, Romanlar ve Roman mahalleleri tanımlanırken kullanılan damgalayıcı dil ve söylemlere dikkat çekmektedir (Akkan vd., 2011: 34). Romanların sosyal ve mekânsal dışlanmaları, damgalayıcı dil sayesinde yeniden üretilmektedir. Roman mahallelerinin yakınından bile geçilmemesi gereken suç bölgeleri

olduğu, bu mahallelerde düzgün insanların yaşamadığı, buraların hırsız ve uğursuzların mekânı olduğu gibi söylem ve tanımlamalar, damgalayıcı dile örnek teşkil etmektedir. Romanların marjinalleştirilme süreçlerine vurgu yapan O'Nions ise, Romanların bir taraftan ilkel-kırsal bir karakter olarak Romantik bir imajla, diğer taraftan da bir sosyal parazit imajıyla karakterize edildiğini dile getirmektedir (O'Nions, 1995: 2).

Suç ve kayıtdışılıkla damgalanmış mekânlarda yaşayan etnik grupların belli bir müddet sonra bu mekânın dışına çıkamaz hale geldikleri, adeta mekâna kilitlendikleri ve yalnızca mekâna sabitlenmiş sosyal ilişki ağlarıyla yaşamlarını sürdürdükleri, ilgili literatürde dikkat çekilen hususlar arasında yer almaktadır (Akkan vd., 2011; Aras, 2009). Sosyal düzenin aslında mekânsal düzene dayalı olarak işlediğini ileri süren Bancroft ise, toplumun dışında ya da kıyısında yaşayan kesimlerin mekânın kullanımı ve yönetimi hususunda kısıtlanmış durumda olduklarını belirtmektedir. Bu kesimler ne buldukları mekânın dışında özgürce hareket edebilmekte ne de mekânı istedikleri gibi kullanabilmektedirler (Bancroft, 2001: 148).

Bütün bunların yanı sıra Romanların yaşadığı konutların nitelikleri ve fizikî çevrenin durumu da dikkate değerdir. Romanların pek çoğunun dar, sıkışık ve elverişsiz konutlarda kalabalık şekilde yaşadıkları, hatta bazı ailelerin çadır, baraka ve el yapımı barınaklarda ikâmet ettikleri belirlenmiştir. Bu evler yetersiz donanımına sahip, konfordan uzak ve yaşamı kolaylaştırıcı ev araçlarından yoksun durumdadır (Marsh & Strand, 2005: 22-23; Türkiye'de Romanların Durumu-Rapor, 2010: 14).

Bazı büyük kentlerde Roman mahallelerinin rant değeri yüksek bölgelerde konumlanmış olmalarından dolayı bu mahalleler kasıtlı biçimde suç bölgeleri olarak damgalanmakta ve kentin sağlıklı gelişimine tehdit oluşturdukları gerekçe gösterilerek müdahaleye ve dönüştürmeye konu olmaktadır. Türkiye'de 2000'li yıllarda hız kazanan Kentsel Dönüşüm ve Gecekondu Dönüşüm Projeleri, yerel yönetimler ve TOKİ arasında yapılan protokoller üzerinden işlemektedir. Başta İstanbul olmak üzere bazı büyük kentlerin 'küresel kent' olma hedefi çerçevesinde dönüştürülmesi, kısıtlı durumdaki kentsel toprakların rant değerini yükseltmiştir. Bu yüzden alt gelir kategorisinde yer alan toplumsal kesimlerin ve etnik grupların yaşadığı 'değerli' mekânlar ayrıcalıklı konut alanlarına, alışveriş merkezlerine ya da rezidanslara dönüştürülerek üst gelir gruplarına sunulmaktadır. Sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm dinamiklerini 'soylulaştırma' ve 'yersizleştirme' kavramlarıyla açıklamaya çalışan Çubukçu, 'yeniden inşa edilen mekânların sahiplerinin etnik, sınıfsal ve kültürel bakımdan el değiştirmesi'ni soylulaştırma, 'revize edilen mekânların eski sahiplerinin sosyal ve mekânsal açıdan dışlanmalarını' ise yersizleştirme olarak tanımlamaktadır. Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamaları arasında en önemlilerinden biri sayılan

İstanbul/Sulukule örneğinde mekânın 'etnik bakımdan temizlenmesi', Romanların kültürel ve yaşamsal kapasitelerinin yok edilmesine ve dışlanmışlıklarına yeni boyutlar eklemiştir. (Çubukçu, 2011: 91), Dönüştürme projelerinde Roman mahallelerinin yalnızca bir yaşam mekânı değil aynı zamanda bir geçim mekânı olduğu gerçeğinin göz önüne alınmamasından ötürü, yerinden edilen Romanların geçim stratejilerinin de tehlikeye girdiği belirtilmektedir (Akkan vd.,2011: 37).

Eğitim Sürecinden Dışlanma

Romanlar, eğitim ile olan bağı en kopuk ve zayıf etnik gruplardan biridir. Eğitim basamaklarında ilerleyememek, Romanların eğitime dayalı meslek edinimlerini de engellemektedir. Marsh ve Strand'ın değerlendirmelerine göre,Türkiye'deki farklı meslek kategorileri içinde Roman bir entelektüel, film yapımcısı, yazar, gazeteci, öğretmen ya da öğretim görevlisi, bankacı ya da hesap uzmanı örneğine pek fazla rastlanmamaktadır. Romanların sosyal hayatta tek başarılı kabul edildikleri alan ve hâlâ en fazla prestije sahip oldukları meslek müzisyenliktir. Ancak bu alanda da Romanlar yapımcı, stüdyo direktörü ya da girişimci konumunda değildirler (Marsh & Strand, 2005: 6).

Yetişkin Romanların eğitim düzeyindeki düşüklük ve özellikle de ilkokul sonrasında eğitime devam edememe eğilimi, bir sonraki kuşakta da gözlenebilmektedir. Roman çocukların eğitimle ilgili sorunlarına dair araştırmaların sonuçları, çocukların okula düzenli devam etmediklerini, okul başarılarının düşük ve erken yaşta okulu bırakma vakalarının yüksek oranda olduğunu ortaya koymaktadır (Akkan vd. 2011: 63; Türkiye'de Romanların Durumu-Rapor, 2010: 12).

Genel olarak Romanların eğitimle bağlarının zayıf olmasında bazı etkenler rol oynamaktadır. Maddî yetersizlikler okula devam etmenin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Okula tam zamanlı devam etme oranı düşüktür. Ailenin maddî yetersizliği, en başta erkek çocukları erken yaşlarda aile bütçesine katkı sunmaya zorlamaktadır. Sorumluluğu erken yaşta üstlenen çocuklar babaları, ağabeyleri ya da amcalarıyla birlikte çalışmaya gittikleri için eğitimden kopmaktadırlar. Kız çocuklarında istikrarlı biçimde okula devam etme oranı ise daha düşüktür. Kızlar evde çocuk bakımı, ev işlerinin yürütülmesi ya da dışarıda çiçek satıcılığı vb. ile görevlendirildikleri için, eğitim sürecinden daha erken bir evrede kopmaktadırlar. Kızların okutul(a)mamasında geleneksel sebepler ağır basmaktadır. Romanlar arasında erken yaşta gerçekleştirilen evlilikler önemli bir sosyal sorundur ve bu durum gençlerin erken yaşta eğitimden kopmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak araştırma bulguları Roman çocukların, ekseriyetle evlilik dolayısıyla okulu bırakmadıklarını, evlilik öncesinde zaten maddi sebeplerden ötürü okuldan ayrılmış durumda olduklarını göstermektedir.

Eğitim ile bağların zayıf kalmasındaki en önemli etkenlerden biri de Roman çocukların okullarda ayrımcı ve dışlayıcı muamelelerle karşılaşmalarıdır. Romanların yaşadığı dışlanma süreçlerinin eğitim alanındaki tezahürünün iki şekilde gerçekleştiği belirtilmektedir. Birincisi Roman çocukların okul sıralarında Roman olmayan çocuklar tarafından, ikincisi ise okul yönetimleri tarafından dışlanmalarıdır. Türkiye'deki okullarda ayrı sınıf uygulaması söz konusu olmadığı için çocukların karma sınıflarda eğitim gördüğü ve Roman olanlarla olmayanların sayısal oranlarının değişebildiği dile getirilmektedir. Roman çocukların ağırlıklı olduğu okullarda diğer çocukların velileri genellikle çocuklarını başka okullara nakletme eğiliminde olmaktadır. Nakiller sonrası mevcut okulların 'Roman/Çingene okulu' şeklinde damgalanarak daha az kaynak aldığı ve hizmete değer görüldüğü belirtilmektedir. Okul yöneticilerinin bazen bu nakli açıkça teşvik ederek 'Roman okulu' imajının oluşmasına katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir (Akkan vd.,65; Türkiye'de Romanların Durumu-Rapor, 12; Marsh&Strand, 2005: 21).

Roman çocukların eğitimden soğumasında etkili olan ancak pek fazla tartışılmayan bir diğer etken ise ders müfredatlarının ve ders kitaplarının içeriğidir. Marsh ve Strand'a göre, Roman çocukların gözünde kendilerine verilen eğitimin içeriği boş ve anlamsızdır. Çünkü ders konularında Romanlar, kendi hakları olan bir kültürel grup olarak tanımlanmamaktadır. Aksine Romanların ders müfredatlarındaki görünüşleri stereotipik temsillerle ve diğer öğrenci ya da eğitimcilerin ürettikleri önyargılarla sınırlı kalmaktadır. Ders kitapları da Roman stereotipini yeniden üretmeye katkıda bulunarak önyargıları pekiştirebilmektedir (Marsh&Strand, 2005: 22). Son olarak Roman çocukların önünde okumuş, meslekî kariyeri ve toplumsal statüsü olan rol modellerinin olmayışı da eğitime duyulan ilgiyi zayıflatmaktadır. Roman çocukların kendilerini iyi eğitim görmüş kişilerle değil de müzisyenlerle özdeşleştirmeleri, onların okumak yerine bir an önce ünlü olma isteklerini kamçulamaktadır. 'Mahalle Etkisi' olarak kavramsallaştırılan bu kısır döngü, eğitimsizlik sarmalını pekiştiren bir işlev yerine getirmektedir (Aşkın, 2011: 68).

ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın Amacı ve Tasarımı

Dünya'da ve Türkiye'de Romanlar hakkında sosyal bilimler alanında farkı temalardan yola çıkılarak gerçekleştirilmiş dikkate değer bir araştırma-inceleme külliyatı mevcuttur. Türkiye'nin farklı bölge ve kentlerinde yaşayan Romanların toplumsal yaşam koşullarına ilişkin yapılmış çalışmalar, bu topluluğun sosyolojik profilini ortaya koyma yönünde mesafe katedilmesini sağlamıştır. Ancak Aydın il merkezi ve ilçelerinde yoğun bir Roman nüfus bulunmasına karşın şimdiye dek sosyolojik bir araştırmanın yapılmamış olması

bu konuda bir eksiklik oluşturmaktadır. Bu çalışmada söz konusu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada Romanların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, mekânsal ve eğitimsel koşulların ele alınması ve bir durum tespiti yapılması hedeflenmektedir. Romanların yukarıda sözü edilen koşullarına ilişkin alan araştırmasından elde edilen veriler ilişkilendirilecek ve sosyolojik açıdan değerlendirilecektir.

Romanların yaşadıkları bölgelere göre, yaptıkları işler, gelir düzeyleri, yaşam biçimleri vb. yerel ölçekteki sosyolojik örüntüleri farklılık arz edebilmektedir. Yerel ölçekteki farklılıkların belirlenmesi, Romanlar hakkında genel bir profilin oluşturulması açısından dikkate alınması gereken önemli bir husustur.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak Romanların sosyo-ekonomik özellikleri ve dışlanma süreçleri üzerinde durulduğu için, örneklemin belirlenmesinde katılımcıların işgücü piyasasına dahil olmaları koşulu esas alınmıştır. Romanların işgücü piyasasındaki kırılgan ve eğreti konumları, onları 'çalışan işsizler/yoksullar' kategorisine sokmaktadır. Romanlar mutlak anlamda işsiz değildirler ancak yaptıkları işlerin geçiciliği ve güvencesizliği, bu kitlenin kalıcı bir biçimde işsizlik/yoksulluk koşullarında yaşamasına yol açmaktadır. Romanların içinde bulunduğu 'çalışan işsizler' kategorisi, sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerinin analiz edilmesinde oldukça işlevsel bir kategoridir.

Bu çalışmada Romanların sosyo-ekonomik dışlanma süreçlerini ortaya koymaya dönük olarak, Aydın ili Merkez Ilıcabaşı Mahallesinde, kendilerini 'Roman' olarak tanımlayan 42 kişiyle yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış soru formu eşliğinde 2012 yılı Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Araştırma, ön çalışmalar sonucunda Aydın il merkezinde Romanların yoğun olarak yaşadığı Ilıcabaşı Mahallesinde gerçekleştirilmiştir. Adı geçen mahallede Romanlar dışında göçmenler, az sayıda da olsa Kürtler ve yerli halktan insanlar da yaşadığı için elimizde Roman nüfusuna ilişkin kesin sayısal veriler mevcut değildi. Muhtarla, mahalledeki etüt merkezi ve Roman Dernekleri yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonucunda, Romanların Ilıcabaşı Mahallesinde yoğunlaştıkları takriben 200 hanelik bir bölge tespit edildi. Bu bölgede araştırma amacına uygun olarak hanelerde işgücü piyasasında yer alan 18 yaş üstü kişilerle görüşme yapılmıştır. İşgücü piyasasında yer aldıkları varsayımıyla kadınların çalışmada 1/4 oranında temsil edilmeleri dikkate alınmıştır. Bölgedeki 200 hane taranırken işgücü piyasasında yer almayan ve görüşmeyi reddeden kişiler dışında, araştırmanın amacına uygun olarak işgücü piyasasına katılım kriterinden hareketle, her haneden bir kişi olmak üzere toplam 42 kişiyle görüşme yapılmıştır.

Araştırma kapalı ve açık uçlu soruların yer aldığı bir görüşme formu eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunda, tematik olarak katılımcıların demografik ve sosyal özelliklerini, ekonomik koşullarını, yaşadıkları yerin sosyo-mekânsal özelliklerini ve eğitim durumlarını belirlemeye dönük sorulara yer verilmiştir. Pilot uygulama sonrasında gerçekleştirilen görüşmelerde, açık uçlu sorulara cevap verirken katılımcıların serbest konuşmalarına olanak sağlanmıştır. Katılımcılarla görüşmeler ya sokakta ya da hanelerde gerçekleştirilmiş, serbest beyanları not tutularak kaydedilmiştir. Gözlem amacıyla mahalleye yapılan rutin ziyaretler sırasında mahalle muhtarıyla, etüt merkezi yetkilileriyle ve mahalle bakkalıyla görüşmeler de yapılmıştır.

Demografik ve Sosyal Veriler

Cinsiyet

Katılımcılardan 10'u kadın 32'si erkektir.

Yaş Durumu

Katılımcılardan on dokuzu 19-29, on üçü 30-39, altısı 40-49 ve dördü ise 50-59 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların işgücü piyasası içinde bulunuyor olmaları araştırmada temel alındığı için, katılımcıların önemli bir kısmı genç yaş kategorisinde yer almaktadır.

Doğum Yeri

Katılımcılardan 40'ı Aydın, 1'i Manisa ve 1'i de Almanya doğumludur. Katılımcıların neredeyse tümü, uzun süredir bu bölgede ikamet etmektedir.

Medeni Durum

Katılımcılardan 36'sı evli, 4'ü bekâr, 1'i dul ve 1'i de boşanmış durumdadır.

Eğitim Durumu

Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında 5'inin ilkokuldan terk, 23'ünün ilkokul mezunu, 13'ünün ortaokul mezunu, 1'inin ise lise mezunu olduğu görülmektedir. Genel durum değerlendirilecek olursa, katılımcıların %66'sının eğitim düzeyi terklerle beraber ilkokul seviyesinde kalmaktadır. İlkokul -zorunlu eğitim süreci- sonrası öğrenime devam etme oranı çok düşüktür. Eğitimle ilgili bu veriler, konuyla ilgili daha önce yapılmış diğer sosyolojik alan araştırmaları sonuçlarıyla uyusmaktadır.

İlk evlilik yaşı

Katılımcılardan 2'si 12-15 yaş arasında, 15'i 16-18 arasında, 18'i 19-25 arasında ve 3'ü de 26 yaş üzerinde evlilik yapmıştır. Katılımcılardan 4'ü henüz bekârdır. 12-15 yaş arası evlilik yapan 2 kişi kadındır ve kadınlardan 26 yaş üzeri evlilik yapan yoktur. Evlilik yaşının yoğunlaştığı yaş aralığı 16-25 yaş arasındır. Görüldüğü üzere, evlilik yaşı, katılımcılar arasında genel olarak oldukça genç denilebilecek bir aralığa tekabül etmektedir. Roman topluluklarının tipik özelliği olan erken evlilik, en başta kadınlar olmak üzere araştırma grubunun genelinde karşımıza çıkan bir durumdur

Çocuk Sayısı

Katılımcılardan 4'ü bekârdır. 3'ünün çocuğu yoktur. 10'u 1 çocuk, 15'i 2 çocuk, 10'u ise 3 ve daha fazla çocuğa sahiptir.

Aydın'da İlk Yerleşim Yeri

Katılımcılardan 39'u ilk yerleşim yeri olarak Ilıcabaşı Mahallesi'ne yerleştiklerini, 3'ü ise ilk başta başka mahallelerde yaşamış olduklarını belirtmiştir.

Mahallede İkamet Süresi

Katılımcılardan ikisi 5 yıl, sekizi 15 yıl, on altısı 25 yıl ve on altısı ise 35 yıl ve daha uzun süreden beri mevcut mahallede bulunduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı uzun yıllardır bu mahallede yaşamaktadır. Bu durum katılımcıların Aydın'da da 'Roman Mahallesi' olarak tanınan ancak aslında Romanlar dışında göçmen ve yerli halkın da ikamet ettiği Ilıcabaşı Mahallesine mekânsal bakımdan sabitlendiklerinin göstergesidir.

Çocukların Eğitim Durumu

Katılımcılardan 4'ü bekâr, 3'ü de çocuksuz olduğu için bu soruyu cevapsız bırakmıştır. 14 katılımcının çocuğu okula devam etmektedir ancak 21 katılımcının çocuğunun çeşitli sebeplerden dolayı okulla bağlantısı kesilmiştir.

Hanehalkı Büyüklüğü

Romanların %16,7'si 1-3 kişinin yaşadığı evlerde, %54,8'i 4-6 kişin yaşadığı evlerde, %21,4'ü 7-10 kişinin yaşadığı evlerde ve %7,1'i 10 ve üstü kişinin yaşadığı evlerde ikamet etmektedir. 4 ve üzeri kişinin tek bir konutta ikamet etme oranı toplam %83.32'dir. Bu oran bize konutlardaki nüfus

yoğunluğunun hayat şartlarını zorlaştıracak ölçüde fazla olduğunu göstermektedir.

Ekonomik Yaşam: İşgücü Piyasasına Katılım, Yapılan İşlerin Türü ve Elde Edilen Gelir Miktarı

Yapılan İş

Tablo–1 Katılımcıların Yaptıkları İşlerin Türü

Yapılan İşin Türü	Sayı	Yüzde (%)
Sepet Örmeciliği	21	50
Hamallık/Kömür Taşıma	6	14.29
Çiçekçilik/Falcılık	4	9.52
Temizlik Görevliliği	3	7.14
Büfe İşletmeciliği	2	4.76
Ev Temizliğine Gitme	6	14.29

Katılımcıların en fazla yoğunlaştıkları iş türü sepet örmeciliğidir. Katılımcıların yarısı tarafından yapılan bu iş, geleneksel olarak babadan oğula intikal eden ve emek-yoğunluklu bir iştir. Son zamanlarda teknolojik gelişmelerin ve küresel üretim dinamiğinin emek maliyetlerini azaltan ve ürün fiyatlarını düşüren etkisi, bu iş alanında da kendini göstermiş ve sepetçilik daha önce olduğu gibi kazanç getiren bir iş olmaktan çıkmıştır. Aydın'ın tatil bölgelerine yakınlığı dolayısıyla Romanlar genellikle hasırdan sepetler ya da çeşitli ev eşyaları yaparak, plaj hasırları ve şemsiyeleri üreterek geçimlerini sağlamaktadırlar. Ancak Ilıcabaşı Mahallesi Muhtarının da ifade ettiği gibi 'Çin malı hasır ürünlerin piyasayı ele geçirmesiyle Roman vatandaşlar bununla da geçimlerini sağlayamaz olmuşlardır' (URL: 1). Dolayısıyla yeterli eğitim ve meslekî donanımdan yoksun olan katılımcıların transfer olduğu iş alanları hamallık ya da taşımacılık gibi emek-yoğun ve vasıf gerektirmeyen işler olmuştur. Aydın'da büyük kentlerde olduğu gibi, geri dönüşüm endüstrisi bağlamında çöp toplama/ayırıştırma işi, yaygın bir işkolu durumunda değildir. Ayakkabı boyacılığı da benzer şekilde yoğunluk arz etmemektedir. Bu bakımdan Romanların iş alanları büyük kentlerdekinden farklı bir örüntü sergilemektedir.

Yapılan İşin Süresi

Katılımcıların kaç yıldan beri mevcut işlerini devam ettirdiklerini saptamaya dönük bu soruda dokuz katılımcı düzenli bir işe sahip olmadıkları için istikrarlı bir çalışma süresinden de bahsedemeyeceklerini belirtmiştir. On katılımcı 5 yıldan daha az süre, yedi katılımcı 5 yıl, altı katılımcı 15 yıl ve on katılımcı ise 25 yıldan bu yana mevcut işinde çalıştığını beyan etmiştir.

İş Bulma Kanalları

Mahallede yaşayan Romanlar arasında en yaygın iş olan Sepet örmeciliğiyle uğraşan 21 kişi, bu işin zaten dede-baba mesleği olduğunu ve büyüklerden kendilerine intikal ettiğini belirtmişlerdir. Hamallık/kömürcülük yapan 6 kişi eş, dost ve komşu yardımıyla, temizlik görevliliği yapan 3 katılımcı İŞKUR vasıtasıyla, büfe işleten 2 katılımcı ise kendi imkânlarıyla iş bulduklarını dile getirmiştir. Geri kalan 10 katılımcı kadındır ve yaptıkları işler düzenli ve istikrarlı değildir. Çiçekçilik/falcılık ya da evlere temizliğe gitme işi enformel sosyal ağlar yoluyla bulunan işlerdir. Aslında genel olarak bütün katılımcıların iş bulma kanallarına bakıldığında, yapılan işler formel nitelikli işler olmadığı için işlere erişim de formel kanallar yoluyla gerçekleşmemektedir. İşe erişim, işverenle bağlantı kurma ve iş hakkında bilgilenme, enformel nitelikteki sosyal ağlar yoluyla sağlanmaktadır. Komşuluk, akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri ve aynı etnik kökenden olma, istihdama erişimde hayatî önem taşımaktadır. Ev temizliği işi, mahalledeki kadınların geçim stratejileri bağlamında değerlendirilebilecek bir iş türüdür ve bazı bakımlardan da kadın dayanışmasını yansıtmaktadır. Ev temizliği işi çıktığı zaman temizliğe iki kadın bazen birlikte giderek hem iş yükünü paylaşmakta hem de ücreti bölüşmektedirler. Yeri geldiğinde aralarında iş paslaşması da yapmaktadırlar. Ancak mahallede genel olarak kadınların çalışma hayatına katılımı sınırlıdır. Çocuk bakımı ve ev işlerinin yürütülmesi kadınların birincil görevleridir. Kadınların evlilik yaşı çok küçüktür ve genellikle kocaları çalışmalarına izin vermemektedir. Bu durum Roman kadınların hem etnik kökenleri hem de cinsiyetleri açısından işgücü piyasasında çifte dezavantajlı bir konumda bulduklarını göstermektedir.

Aylık Gelir

Tablo-2 Aylık Gelir

Aylık Gelir	Sayı	Yüzde (%)
Düzenli işe ve gelire sahip olmayanlar	9	21.43
200 TL ve altı	7	16.67
200-400 TL.	8	19.05
400-600 TL.	13	30.95
600 TL ve üstü	5	11.09

Tablo-3 Hane içi Aylık Gelir

Hane İçi Aylık Gelir	Sayı	Yüzde (%)
Cevapsız	1	2.4
200 TL ve altı	6	14.3
200-400 TL.	15	35.7
400-600 TL.	11	26.2
600 TL. ve üstü	9	21.4

Her iki tablodan da görüleceği üzere katılımcıların hem kendi aylık gelirleri hem de hane içi aylık gelirleri oldukça düşüktür. Düzenli bir işe ve gelire sahip olmadığını belirten 9 kişi mevcuttur. Elde edilen ortalama gelir 200-400 TL. ve 400-600 TL. aralığında yer almakta, 600 TL. üzeri gelir elde eden katılımcı sayısı sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla elde edilen ortalama hane geliri asgari ücretin de altında kalmaktadır. Bu alan araştırmasının yapıldığı dönemde (Aralık 2012), TÜRK-İŞ' in açıklamış olduğu rakamlara göre, 4 kişilik bir aile için Türkiye'de açlık sınırı 985 TL., yoksulluk sınırı ise 3208 TL.dir (URL: 2). Katılımcıların aylık gelirleri açlık sınırının dahi oldukça altındadır.

Aşağıdaki tabloda ise ailede çalışan kişi sayısının bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Aile bireylerinden çoğu çalıştığı halde, hane içi aylık gelirin düşük

seviyede olması dikkat çekmektedir. Bu veri diğer aile bireylerinin düzensiz ve düşük gelirli işlerde çalıştıklarını dolaylı olarak ortaya koymaktadır.

Tablo-4 Ailede Çalışan Kişi Sayısı

Ailede Çalışan Kişi Sayısı	Sayı	Yüzde (%)
Yalnızca kendi çalışanlar	11	26.19
Eşi de çalışanlar	15	35.71
Oğlu da çalışanlar	3	7.14
Diğer aile fertleri de çalışanlar	13	30.95

Mevcut İşten Farklı İş Arayışı

Katılımcılardan 2'si şu andaki işinden önce garsonluk yaptığını, 2'si taşeron bir firmada çalıştığını söylemiş ancak daha sonra Roman kimliklerinden dolayı işlerine son verildiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan birisi güvenlik görevliliğine, biri otele, biri belediyeye, biri de bir firmaya bekçi olarak başvurduğunu ifade etmiş ancak Roman olduklarının öğrenilmesi üzerine reddedildiklerini beyan etmiştir. Görüşmeler esnasında 'Romanız diye bize iş vermek istemiyorlar' ifadesi, katılımcıların en sık telâffuz ettiği ifadeydi. Katılımcılar dış görünüşleri ve ten renkleri dolayısıyla ya da dış görünüm ayırt edici değilse, ikâmetgâh adreslerinden dolayı iş başvurularının kabul edilmediğinden yakınmaktadır. Ilıcabaşı Mahallesi Muhtarı, güvendikleri bir mahalle sakininin iş bulması için İŞKUR üzerinden bir işyerine yönlendirildiğini, ancak işyerinin 'eleman aramıyoruz' gerekçesiyle kişiyi geri çevirdiğini kendisiyle yapılan yüz yüze görüşmede ifade etmiştir. Ertesi gün aynı iş ilânının devam etmesi üzerine kendisinin kurum yetkilileriyle bizzat görüşerek iş arayan kişiye kefil olduğunu belirttiğini söyleyen muhtar, üç kez aynı kişinin aynı işyeri tarafından reddedildiğini beyan etmiştir. Ancak Belediye Başkanının mahalledeki 25 Romalı dönemlik de olsa bir işe yerleştirdiği görüşmelerimiz sırasında edindiğimiz bir bilgidir.

Buradaki örneklerde de görüldüğü üzere, kişilerin iş becerileri ya da çalışma performansları henüz değerlendirmeye bile alınmadan ten rengi, konuşulan dil, kullanılan aksan ya da etnik kökene bakılarak işe erişimlerinin engellenmesi yani iş piyasasından dışlanması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca istihdam edilirken kişilerin işverenler tarafından adrese dayalı bir

ayrımcılığa tâbi tutulması, elde kesin veriler olmasa da, sıkça gündeme gelen bir vakiadır (Akkan vd., 2011: 52).

Düzenli Bir İşe Sahip Olamama Gerekçeleri

Niçin düzenli bir işe sahip olamadıkları sorulduğunda, katılımcılar çoğunlukla eğitim düzeyinin düşüklüğüne ve meslekî yeterliliklerinin olmayışına vurguda bulunmuşlardır. Katılımcıların bir kısmı da düzenli işlere erişememelerinde Roman kimliklerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların küçük bir kısmı sağlık sorunlarından ötürü düzenli bir işte çalışamayacaklarını ifade etmiştir.

Katılımcıların pek çoğu mutlak anlamda işsiz değildir ve herhangi bir işte çalışmaktadır, ancak çalışılan işlerin düzensiz, kayıtdışı, güvencesiz ve düşük gelirli özelliği bu kitleyi 'çalışan yoksullar' kategorisine sokmaktadır. Wilson (Wilson,1998:1), bazı Amerikan metropollerinde yaşanan kentsel yoksulluğa ilişkin olarak yaptığı çalışmada, ırk ve etnik kökene dayalı olarak ayrılmış getto bölgelerinde yaşayan yetişkinlerin kronik işsiz, işten çıkarılmış ya da hiçbir zaman işgücüne katılamamış durumda oldukları tespitinde bulunmuştur. Bunu küresel ekonomide 'işlerin yok olması' şeklinde kavramsallaştıran Wilson, yeni dönemde yoksulların 'mutlak anlamda işsiz' olmadıklarına fakat formel emek piyasasıyla herhangi bir bağlarının bulunmadığına vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte bu yoksul kitle, ücretsiz ev işlerinden gelir getirici enformel ve hatta illegal ekonomik faaliyetlere kadar geniş bir yelpaze arz eden çalışma türlerine katılım göstermektedir. Benzer durum Romanlar için de geçerli olmaktadır.

Yapılan İşe Yönelik Algı

Tablo-5 Yapılan İşe Yönelik Değerlendirmeler

Yapılan İşe Yönelik Değerlendirmeler	Sayı	Yüzde (%)
İşinden memnun olanlar	6	14.29
İşi ağır koşullar içerdiği için memnun olmayanlar	10	23.81
Sağlıksız ve güvencesiz koşullarda çalıştıkları için memnun olmayanlar	2	4.76
Düşük ücret yüzünden memnun olmayanlar	20	47.62
Kötü muameleye maruz kaldığı için işinden memnun olmayanlar	4	9.52

Katılımcıların yaptıkları işten memnuniyetsizliklerinde en fazla etkili olan faktör ücretlerin düşüklüğüdür. Teorik kısımda da sıkça değindiğimiz gibi Romanların yaptıkları işler çoğunlukla vasıfsız, güvencesiz, enformel ve düşük ücretli işlerdir. Toplumda hemen hemen hiçbir kesim tarafından sahiplenilmeyen, tercih edilmeyen hatta hor görülen ağır ve yıpratıcı işler adeta Romanların işi sayılmaktadır. Katılımcılar arasında işlerin enformelliği, yıpratıcılığı ya da güvencesizliğinden daha ziyade ücretlerin düşüklüğü önemli bir sorun kaynağı olarak görülmektedir. Bu durum ise yaşanan derin yoksulluğun bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Gelirin Harcama Kalemleri

Tablo-6 Elde Edilen Gelirin Harcama Kalemleri

Elde Edilen Gelirin Harcama Kalemleri	Sayı	Yüzde (%)
Düzenli geliri olmayan	1	2.38
Gıda harcamaları	29	69.04
Kira-fatura harcamaları	6	14.28
Hane halkının ihtiyaçları	4	9.52
Diğer ihtiyaçlar	2	4.76

Tablodan da izlenebileceği gibi, katılımcılardan büyük çoğunluğu, elde ettiği geliri gıda harcamalarına yatırmaktadır. Düşük gelirli hanelerde elde edilen gelirin neredeyse tamamının tüketim harcamaları için sarf edildiği bilinen bir durumdur. Tüketim harcamalarında birinci sırayı da gıda tüketimi almaktadır. Harcama kalemlerinde kira giderlerinin düşük bir oranda olması, katılımcıların önemli bir kısmının kiralık evde yaşamadıklarını göstermektedir. Katılımcılardan belli bir yaşın üstünde olanların evleri kendine aittir. Genç ve evli erkekler çoğu zaman, ayrı bir ev açmak yerine ebeveynlerine ait olan evlerde, eve yeni bir oda eklemek suretiyle ikâmet etmekte ve böylelikle kira ödemekten kurtulmaktadır.

Sosyal Güvence Durumları

Katılımcılardan 6'sının (%14,29) herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. 32'sinin (%76.19) yeşil kartı mevcuttur. 2 katılımcı (%4.76) SSK'lı diğer 2 kişi (%4.76) ise BAĞKUR'ludur. Katılımcıların sosyal güvence durumlarına bakıldığında ağırlıklı olarak yeşil kartlı oldukları görülmektedir. Yeşil

kart ülkemizde hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı bulunmayan ve ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin devlet tarafından karşılanması için verilmektedir. Katılımcıların düzenli bir iş ve gelire sahip olamamaları, sosyal güvenceden de yoksun olmaları sonucunu doğurmaktadır. Sosyal güvencenin olmayışı sağlık hizmetlerinden ve tıbbî bakımdan da sınırlı düzeyde faydalanmaya yol açmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalarda da sosyal güvence bağlamında Romanların çoğunlukla yeşil karttan faydalandıkları tespit edilmiştir (Aras.2009: 86; Eryılmaz vd 2009: 432; Akkan vd, 2011: 73-75). Yeşil kart uygulaması sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta ancak sağlık sorununun niteliğine bağlı olarak, ikinci derece sağlık kuruluşlarına erişimde yaşanan sıkıntılar, Romanlar açısından tedavi sürecinde önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Alınan Sosyal Yardımlar

Katılımcıların sosyal yardım alıp almadıklarını tespit etmeye dönük bu soruda 19 katılımcı (%42,86) yardım aldığını belirtmiş, 23 katılımcı ise (%54,76) yardım almadığını beyan etmiştir. Düzenli bir işe ve gelire sahip olmayan katılımcıların geçim stratejilerinden en önemlisi sosyal yardımlardan faydalanmadır. Ekonomik açıdan hayatta kalabilmek için belediyeden ya da muhtarlıktan gelen yardımlara bağımlı durumdadırlar. Ancak katılımcılardan önemli bir kısmının yardım alamadığı da tespit edilmiştir. Yardım alamamaktan şikâyetçi olan katılımcılar beyanlarıyla şu noktalara işaret etmişlerdir:

‘Yetkililer yeterli araştırmayı yapmıyorlar, bazen derdimizi bile anlatamıyoruz. Anlamadan dinlemeden yardım talepleri geri çevriliyor.’

‘Yardımlar sırf yaptık görünmek amacıyla yapılıyor, her seferinde belli kesimler yardım alıyor diğerleri dışarıda kalıyor.’

‘Yardıma ihtiyacımız yok, almadık almayız da.’

‘Yardım değil bize iş versinler, iş için gittiğimde geri çevrildiğim kapıdan niye yardım alayım ki.’

Beyanlara göre sosyal yardımlara erişim konusunda sıkıntı söz konusudur. Bazı kesimlerin yardımlardan yararlanıp bazılarının yararlanamaması, yardım dağıtımında yeterli düzeyde araştırma yapılmaması sistemin güvenilirliğini tehlikeye düşürmektedir. Görüşmeler esnasında yardımların bazen siyasî amaçlara alet edildiği, yoksul kitlenin durumunun nesnel ölçütlere göre değerlendirilmediği yönünde katılımcılardan bilgiler edinilmiştir. Hatta bu bağlamda birkaç katılımcı belediye ya da muhtarlığa kırıncılıkları yüzünden ‘yardıma ihtiyacımız yok’ beyanında bulunmuştur. Âdil bir biçimde dağıtılsa bile, sosyal yardımlar mevcut kitlenin işsizlik, düzensiz/düşük gelir ve yoksulluk döngüsünden kurtulmasını sağlayamamaktadır. Yardımlar her

seferinde muhtaç bir kitle yaratılmasına ve yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Sosyal yardımlara bağımlılık, sorunları çözme yönünde değil, erteleme yönünde bir işlev yerine getirmektedir.

Yardım alan 19 katılımcıdan 7'si (% 16,67) yemek yardımı, 9'u (%21,43) yakacak yardımı, 3'ü ise (%7,14) ağırlıklı olarak para yardımı almaktadır. Aynı zamanda görüşmeler esnasında edinilen bilgiye göre, belediye tarafından yine belediyenin araçlarıyla mahalleye günlük düzenli bir öğün yemek dağıtımı yapılmaktadır.

Belediye Hizmetlerinin Sunumu ile ilgili Düşünceler

Katılımcılardan 35'i mahalleye belediye tarafından yapılan hizmetlerden memnuniyetini dile getirirken 7 katılımcı hizmetlerden memnun olmadığını belirtmiştir. Hizmetlerden memnun olan katılımcıların beyanları şu noktalarda yoğunlaşmaktadır:

'Başkanımız diğer mahallelere göre bize daha çok ilgi gösteriyor.'

'Eski belediyelere göre şimdi her şey çok daha iyi.'

'En büyük yardımı 25 kişiyi işe alarak yaptı.'

'Memnunuz ne diyebiliriz ki başkanımız sağolsun.'

'Hizmetlerin eksikliğinden şikâyet eden bir kadın katılımcının ise beyanı şu şekildedir:

'Memnunuz ama bize ev yapsınlar, normal insanlar gibi güzel evlerde oturalım.'

Mahallenin ve katılımcıların belediye hizmetlerine erişim noktasında önemli bir problem yaşamadıkları, hizmetlerin sunumunda mahalleye yönelik bir ayrımcılığın söz konusu olmadığı, çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Bazı katılımcılar ise, belediye hizmetlerinin kısmen de olsa partizan amaçlarla yürütüldüğünü beyan etmiştir. Ancak mahallede gençlerin ve çocukların boş zamanlarını geçirebilecekleri herhangi bir sosyal aktivite alanının olmayışı da dikkat çeken bir durumdur. Mahallenin tek çocuk parkındaki oyuncakların çok eski olması, yetkililerin uzun süreden beri bu bölgeyle ilgilenmediklerinin bir göstergesidir. Anne- babalar da 'çocukların oynayacağı bir park bile yok' şeklindeki yakınmalarıyla durumu ifade etmeye çalışmışlardır.

Romanların Mekânsal Konumları: Mekânsal Ayırışma ve Dışlanma

Mahalleden Memnuniyet Durumu

Katılımcıların bu mahallede yaşamaktan memnun olup olmadıkları sorgulandığında, mahalleden memnuniyetini dile getiren önemli bir kesimin yanı sıra 'memnun olmak zorundayım' şeklinde bir yaklaşım sergileyenler de olmuştur. Bir katılımcının 'gözümü burada açtım, burada doğdum burada öleceğim, yaşayıp gidiyoruz' şeklindeki beyanı, Romanların mekânsal bakımdan alternatifsizliğini gözler önüne sermektedir. Nitekim katılımcıların çoğu kendi yaşam tarzlarına en uygun yerin bu mahalle olduğunu dile getirmiştir. Bunun yanı sıra mahalle ile ilgili hoşnutsuzluklarını dile getiren belli bir kesim de mevcuttur.

Tablo-7 Memnun Olma Gerekçeleri

Mahalleden Memnuniyet Gerekçeleri	Sayı	Yüzde (%)
Mahallede yaşayanlarla ekonomik benzerlik	2	4.76
Veresiye alışveriş imkânı	2	4.76
Aynı etnik kökenden insanlarla bir arada olma	16	38.10
Sıkı komşuluk ilişkileri	22	52.38

Katılımcılardan önemli bir kısmının mahalleden memnuniyeti mekânsal değil sosyal bağlamda ele alınmalıdır. Zira sıkı komşuluk ilişkileri ve sosyal dayanışma, katılımcıların zorlu ekonomik koşullara göğüs gerebilmelerinin neredeyse tek yolu gibidir. Yine katılımcıların önemli bir kısmı aynı etnik kökenden olan insanlarla bir arada yaşadıkları için mahalleden memnun olduğunu belirtmiştir. 2 katılımcının veresiye alışveriş imkânına değinmesi anlamlıdır. Gelir düzeyinin çok düşük, yaşam koşullarının ise çok ağır olduğu bir ortamda mahalle bakkalından veresiye alışveriş yapabilme imkânı, ailelerin geçim stratejileri açısından önem arz etmektedir. Görüşmelerde elde edilen bilgilere göre, yeri geldiğinde bakkaldan bir kaşık salça, 1 TL.lik yağ alınabilmesi, geçimin 'günü kurtarmak' üzerine inşâ edildiği bir ekonomik ortamda önem taşımaktadır.

Tablo-8 Memnun Olmama Gerekçeleri

Memnun Olmama Gerekçeleri	Sayı	Yüzde (%)
Temizlik Problemi	5	11.90
Gerekli imkânların sunulmaması	12	28.57
Mahalleye dönük dışlayıcı tutumlar	19	45.23
Diğer sebepler	6	14.28

Katılımcıların memnuniyetsizliklerindeki en temel etkenin mahalleye dönük dışlayıcı tutumlar olması önemli bir noktadır. Gerekli imkânların sunulmamasından kasıt, mahalleye getirilen hizmetler veya yapılan yatırımlarla ilgilidir. Özellikle sağlıksız konutlar, temizlik ve hijyenden uzak bir çevre, sosyal alanların yokluğu vb. katılımcıların sıklıkla dile getirdikleri sorunlardır.

Kentte Mahalleye Yönelik Dışlayıcı Tutumlar

Katılımcılara yaşadıkları kent içinde oturdukları mahalleye yönelik dışlayıcı/ayrımcı tutum ve davranışların olup olmadığı sorulduğunda, 8 katılımcı mahalleye yönelik dışlayıcı bir tutumla karşılaşmadığını, 34 katılımcı ise dışlayıcı tutumlarla karşılaştığını belirtmiş ve şu beyanlarda bulunmuştur:

'Bizi hep yargılıyorlar, birkaç kişinin hatasını tüm mahalleye mal ediyorlar.'

'Romanız diye ayırıyorlar bizi ama biz kötü insanlar değiliz, ayrımcılık olmasın.'

'Mahallenin adı çıkmış, ayrımcılık olmaz mı? Bu yüzden mahallenin dışına adım atmam istemiyorum.'

'Seve seve askerlik yaptım, vergimi verdim, ben bu mahallenin bu ülkenin insanıyım. Ben kendimi Türk gibi hissederken onlar bizi dışlıyorlar.'

'Mahallede kötü işlerle uğraşan gençlerimiz var ama onların hatalarını tüm mahalleye mal ediyorlar, zaten bu kötü işler de hep işsizlikten, bizi dışlamasınlar bize iş versinler.'

Başka bir Mahallede Yaşama İsteği

Bu konuda 25 katılımcı başka bir mahallede yaşamak istediğini belirtirken 17 katılımcı mahalleden ayrılmayı düşünmediğini dile getirmiştir.

‘Evet başka bir mahallede yaşamak isterdim, çünkü bu mahalleyi dışlıyorlar.’

‘Başka bir mahallede yaşamak isterdim ama mahalle olarak değil daha güzel bir evim olsun diye.’

‘Gencim, işim olsun evleneyim, kendime başka mahallede daha güzel bir hayat kuracağım.’

‘Oğlumun geleceği için buradan gitmek istiyorum.’

‘Komşularımın aynı olduğu başka bir mahallede güzel evlerde yaşamak isterdim.’

‘Gitme imkânım oldu ama gitmedim, mahallemi ve insanını seviyorum.’

Beyanlardan anlaşılacağı gibi katılımcılar, komşuların ve insanî ilişkilerin aynı kaldığı ancak daha iyi bir fizikî çevre ve daha konforlu konutlara kavuşabilecekleri bir ortamın arayışı içindedirler.

Mekânsal bakımdan dışlanmaları, Romanlara içe dönük ve izole bir yaşam biçimini dayatırken, bu durum bir hayatta kalma stratejisi olarak onları mekânsal yoğunlaşmaya yöneltmiştir. Bazı araştırmalara göre Romanların kendileriyle her bakımdan benzer olanla bir arada yaşama isteği, konut piyasasından dışlanmanın ve ayrımcılığın zorunlu bir sonucudur. Ancak mekânsal yoğunlaşma bir gönüllülüğü de içermektedir. Güven duyma, dayanışma ve yardımlaşma, işbirliği, yalnızlığı azaltma, kimliğin korunması ve kültürün yaşatılması, gönüllü bir birlikteliğin gerekçeleridir (Aras, 2009: 81; Gökçe, 2013: 569). Diğer yandan damgalanan mekânlarda yaşamının, diğerleriyle dayanışma içinde olma isteğinden daha ziyade bir an önce mahalleden kopma eğilimine de yol açabileceği belirtilmektedir (Akkan vd.,2011:24).

Mahalle Dışına Çıkma Sıklığı

Katılımcılardan %16,7’si her gün iş dolayısıyla mahalle dışına çıkarken, %59,5’i haftada birkaç gün, %11,9’u bir kaç haftada bir, %11,9’u ise daha uzun süre içerisinde mahalle dışına çıkabilmektedir. Oranlara bakılacak olursa katılımcıların büyük çoğunluğunun mahalle dışına çıkma sıklığı çok sınırlıdır. Bu durum ‘mekâna sabitleme’, ‘mahalleye sıkışıp kalma’ şeklinde tanımlayabileceğimiz bir olguyu ifade etmektedir. Katılımcıların rutin olarak kent merkezine gitmelerini sağlayacak düzenli işleri, sosyal ilişki ağları ve iyi bir gelir düzeyleri mevcut değildir.

Mahalle Dışında Karşılaşılan Dışlayıcı Tutumlar

Herhangi bir sebeple mahalle dışına çıktığında dışlayıcı tutumlarla karşılaşmış ve karşılaşmadığına dair soruda katılımcılardan 19'u herhangi bir dışlayıcı davranışla karşılaşmadıklarını ifade ederken 23'ü bu tür tavirlara maruz kaldıklarını şu cümlelerle dile getirmektedir:

'Görünüşte Romana benzemiyorum tabi söyleyince yüzleri değişiyor.'

'Evet oluyor ama kimin umurunda ki, biz işimizde gücümüzde insanlarız, çalışırız. Buradaki Türkler bizden tembel.'

'Roman olduğumu öğrenince bakışlar değişiyor, ayrımcılık çok kötü bir şey üzüyor bizi.'

'Roman olduğum için dışlanıyorum hele ki iş aradın mı dışlanmanın âlâsını görürsün.'

'Hırsız, dolandırıcı muamelesi yapıyorlar.'

'Umursamam desem yalan olur. Üzülüyoruz. Bizler de istesek onlar hakkında kötü düşünebiliriz.'

Mahallenin ve Yaşanılan Konutların Genel Durumu

Mahallede yapılan gözlemlerde düzenli bir konutlaşma ve yerleşimden ziyade dağınık ve gelişigüzel bir yerleşim durumu dikkat çekmektedir. Konutlar hangi evin kime/kimlere ait olduğunun tespit edilmesini zorlaştıracak tarzda birbirleriyle bitişik düzende inşa edilmiş tek ya da iki odalı evler görünümündedir. Bu tarz evlerde insanlar kalabalık bir nüfus halinde yaşamaktadır. Evler dayanıksız malzemeler kullanılarak inşa edildiği için bitişik düzen sayesinde birbirinden destek almaktadır. Konutların ekseriyetle camsız, kapısız ve derme çatma olduğu görülmekle birlikte birkaç kişinin daha muntazam ve müstakil evine de rastlanmıştır. Mahallenin çevresindeki yollar temiz olmakla birlikte mahalle içinde evlerin arasındaki yollar oldukça kirli durumdadır. Sepetçilikle uğraşıldığı için malzeme artıkları mahallenin kirlenmesine yol açmaktadır. Belediyenin mahallede temizliğe özen göstermediğinden yakınan kişiler çoğunluktadır. Evler yalnızca yaşamın değil, aynı zamanda geçim sağlamanın da mekânı olduğu için, hemen hemen her evde sepet malzemeleri ve üretimi için ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır.

EĞİTİM DURUMU, EĞİTİMDEN DIŞLANMA

Tablo-9 Katılımcıların Eğitimlerine Devam Edememe Sebepleri

Eğitime Devam Edememe Sebebi	Sayı	Yüzde (%)
Evlilik sebebiyle	1	2.38
Okumak istemedim	1	2.38
Çalışma zorunluluğu	10	23.81
Maddi yetersizlikler	30	71.43

İlıcabaşı Mahallesiindeki Roman katılımcıların eğitim durumları, Türkiye Romanlarının durumuyla paralellik göstermektedir. Eğitimle bağları kopuk bir topluluk olarak Romanların eğitime devam edememelerindeki en temel etken maddî yetersizlikler ve erken yaşta çalışma zorunluluğudur. Yoksulluk ve eğitimsizlik döngüsü, Romanlar söz konusu olduğunda her seferinde yeniden ortaya çıkmaktadır. Maddî imkânsızlıklar eğitimsizliği ya da eğitimden sınırlı düzeyde pay almayı dayatırken düşük eğitim seviyesi ve meslekî becerilerden yoksulluk ise yoksulluğu yeniden üretmektedir.

Tablo-10 Katılımcıların Çocuklarının Eğitime Devam Edememe Sebepleri

Çocukların Okula Devam Edememe Sebepleri	Sayı	Yüzde (%)
Maddi yetersizlikler	10	23.81
Evlilik	1	2.38
Çalışma zorunluluğu	4	9.52
Kendi isteği ile okuldan ayrılanlar	4	9.52
Diğer sebepler	2	4.76

Katılımcılardan 21'inin çocuklarının okulla bağlantısı bulunmamaktadır. Çocukların eğitimlerini yarım bırakmalarındaki en temel sebep maddî yetersizlik ile buna bağlı olarak çocukların aile bütçesine katkı sunmak için çalışmak zorunda olmalarıdır. Ancak çocuklardan kendi isteği ile okuldan ayrılmak isteyen %9.52'lik bir kesim de mevcuttur. Çeşitli araştırmalarda Roman çocukların iyi eğitim almış bir rol modeliyle kendilerini özdeşleştirmemelerinin,

okumanın mahalle veya topluluk içinde önemli bir değer olarak yüceltilmemesinin ve çocuklara erken yaşta çalışarak para kazanmanın önemli olduğunun benimsenmesinin, çocukların eğitimden soğumasına ve erken yaşta okulu terk etmelerine yol açtığı vurgulanmaktadır. Aynı şekilde okul çağında olup okul ya da iş hayatıyla bağlantısı bulunmayan, çetelere üye ve suçta bulaşmış Roman çocuklara da rastlanabilmektedir. Erken yaşlarda çalışma sorumluluğunu üstlenmiş olan çocuklar ağır bir yük altında kalabilmekte ve okulu bir eğitim-öğrenim alanı olarak değil de bir oyun alanı gibi algılayabilmektedir. Bu durum da çocukların okulu ve eğitim sürecini ciddiye almamaları sonucunu doğurmaktadır (Marsh & Strand, 2005: 22; Akkan vd., 2011: 64; Türkiye'de Romanların Durumu-Rapor, 2010:12).

Romanların stereotipik temsilleri, bu insanların okumayı sevmedikleri, okuldaki eğitimi reddettikleri, formel eğitimden ziyade topluluk ya da aile içindeki geleneksel eğitimi tercih ettikleri yönündedir. Ancak araştırma sırasında katılımcılar çocuklarının okuması için (kız ya da erkek) her şeyi yapabileceklerini, imkânları dahilinde eğitim için her şeylerini seferber edebileceklerini belirtmişlerdir. Nitekim katılımcıların tümüne yöneltilen (bekâr ya da çocuksuzlar da dahil) çocuğunuzun hangi mesleği seçmesini isterdiniz sorusuna %45,24'lük kesim (19 kişi) memur, %21,43 (9 kişi) doktor-hemşire, %11,90 (5 kişi) öğretmen, 21,43 (9 kişi) ise polis-asker cevabıyla karşılık vermiştir.

Çocukların Okuldaki Başarı ve Okula Devam Durumları

Ilıcabaşı İlköğretim Okulu araştırma bölgesindeki tek okuldur. Mahallede Romanlar dışında göçmenler ve yerli halktan belli bir kesim de yaşadığı için okula devam eden öğrenciler karma bir özellik göstermektedir. Ancak edindiğimiz bilgilere göre, okulda Roman çocukların oranı daha fazladır. Çünkü Romanlar dışında kalan aileler çocuklarını başka mahallelerdeki okullara da gönderebilmektedir. Roman çocukların okula düzenli devam etme düzeylerinin pek yüksek olmadığı hem edinilen bilgilerle hem de gözlemlerle desteklenebilir. Zira araştırma döneminde mahalleye yapılan rutin ziyaretlerde çok sayıda öğrencinin ders saatinde okul dışında rahatlıkla dolaşabildiği gözlemlenmiştir. Kız çocuklar bu konuda daha titiz görünmesine rağmen okul bırakma oranı bu grupta daha yüksektir. Bu hususta maddî imkânsızlıklardan yakınan aileler, birkaç çocuğu arasından birisinin okumasını tercih etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Genellikle tercihin erkek çocuktan yana kullanıldığı görülmektedir. Aileler arasında çocukların ilköğretimi bitirmeleri bir zorunluluk olarak görülmektedir, ilköğretim sonrası liseye devam eden çocuk sayısı bir hayli sınırlıdır. Okulda Roman çocukların okul yetkilileri, öğretmenler ya da diğer arkadaşları tarafından dışlandığı yönünde herhangi bir bilgiyle karşılaşmamıştır. Aksine bazı katılımcılar öğretmenlerin çocukların okula

devam etmesi için çok gayret sarfettiklerini belirtmiştir. Kızların erken evlendirilerek okuldan alınması Romanlar arasında sık görülen bir durumdur. Ancak kızların okulla bağıını koparan tek etmen evlilik değil, çoğunlukla maddî yetersizliklerdir. Mahallede bulunan etüt merkezi, Roman çocukları resim, müzik ve halk oyunları gibi bazı sosyal aktivitelere yönlendirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Ancak bu merkezin hocaları, görüşmelerimizde faaliyetlere katılımın azlığından bahsetmişlerdir.

Katılımcıların Yaşadığı En Önemli Sorun

Yaşanan en temel sorun, katılımcılardan 25'ine (% 59.52) göre işsizlik-yoksulluk, 10'una (%23.81) göre mahalle ve konutların olumsuz koşulları, 4'üne (%9.52) göre düşük yaşam kalitesi, 2'sine (%4.76) göre kalabalık aile yapısı ve 1'ine göre (%2.38) toplumdaki dışlanmadır.

Görüldüğü gibi yaşamlarını işgal eden en önemli sorun söz konusu olduğunda katılımcılar işsizlik ve yoksulluk hususuna odaklanmaktadır.

Katılımcıların Boş Zaman Faaliyetleri

Katılımcılar arasında 13 kişi (%30,95) mahallede dolaşarak, 7 kişi (%16,67) TV izleyerek, 7 kişi (16,67) kahvehaneye giderek, 6 kişi (%14,29) akraba ve komşuya giderek, 5 kişi (%11,90) çocuk torun bakarak, 2 kişi (%4,76) bahçede çalışarak ve 2 kişi (4,76) de eğlence mekânlarına giderek boş zamanını değerlendirmektedir.

Boş zaman faaliyetlerinin özelliklerine bakıldığında, katılımcıların yaşadıkları mekâna sabitlendikleri ve kentsel hayatın sosyo-kültürel tüketim süreçlerine dahil olmadıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada elde edilen bulgular konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmaların sonuçlarıyla büyük ölçüde uyumaktadır. Araştırma Romanların sosyo-ekonomik yaşam koşullarına dair yerel ölçekte farklı örüntülerin de mevcut olabileceğini ortaya koymuştur.

Aydın Merkez İlicabaşı Mahallesinde 42 Roman katılımcıyla gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen bulgulara göre, katılımcılar işgücü piyasasının içinde olmaları dolayısıyla genç bir yaş grubundadırlar. Çoğunluğu evli ve çocukludur. Katılımcıların neredeyse hepsi yaşamının tümünü Aydın'da ve mevcut mahallede geçirmiştir.

İşgücü piyasasındaki konumlarına bakılacak olursa, katılımcılardan yarısının sepet örmeciliği işi ile, geri kalan kısmın ise geçici, güvencesiz ve emek-yoğun nitelikteki işlerle geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Roman katılımcıların bir yandan eğitimsizlikleri ve meslekî yetersizlikleri, diğer yandan

yaşadıkları bölgedeki piyasa boşlukları bu etnik grubun belirli bir iş türünde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Ancak küresel üretim mekanizması ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle emek-yoğun özellikteki bu iş türünün eskisi kadar istikrarlı biçimde sürdürülemediği ve kazanç getirici olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcılardan çoğunun formal işleri ve düzenli istihdam bağlantıları olmadığı için yaptıkları işlerin süresi de istikrarlı değildir. Uzun yıllardan beri aynı işi sürdüren katılımcılar genellikle sepetçilerdir. Yapılan işler formal nitelikte olmadığından, işe erişim ve iş bağlantılarının kurulması da formal yollarla değil, enformel sosyal ağlar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Katılımcılardan %67'sinin ailesinde, kendisi dışında da çalışan(lar) bulunmasına rağmen hane geliri oldukça düşüktür ve ortalama 400-600 TL. arasındadır. Elde edilen hane geliri yoksulluk sınırının altındadır. Katılımcılardan bazılarının mevcut işlerinden başka bir işe geçmek için çeşitli iş başvurularında buldukları, ancak fizikî görünüş, ikametgâh adresi ve etnik kökene dayalı olarak işe alınmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, işgücü piyasasında iş becerisi ve çalışma performansı gibi rasyonel kriterlerin bazen devre dışı bırakılarak etnik köken, ten rengi, dil, dinî inanç ve cinsiyet gibi rasyonel olmayan kriterler üzerinden ayrımcılık yapıldığı hususunda fikir vermektedir. Katılımcılar düzenli bir iş ve gelire erişememelerinde, eğitimsizlik ve meslekî yetersizliğin yanı sıra Roman kimliklerinin de etkili olduğunu vurgulamakta, yaptıkları işlerin kazancının düşüklüğü yüzünden işlerinden memnun olmadıklarını belirtmektedirler. Katılımcılar hane gelirinin büyük bir kısmını gıda harcamaları için kullanmaktadır. Hane gelirinin düşüklüğü diğer harcama kalemlerini kısıtlamaktadır. Katılımcıların çoğu kiralık eve çıkmak yerine ebeveynlerinin evlerinde yaşamakta, bu durum da hane içi nüfusu arttırmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal güvencesi yeşil karttır. Yeşil kart birincil sağlık kurumlarına/hizmetlerine erişimi kolaylaştırırsa da ikincil düzeydeki sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar devam etmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı sosyal yardımlardan faydalanamamaktadır.

Yaşadıkları mekânsal yoğunlaşma/ayırışma ve mekânsal dışlanma süreçlerini değerlendirecek olursak, katılımcılar belirli bir mahallede yoğunlaşmış durumdadırlar. Zira kent içinde de Romanların kümelenmediği birkaç mahalle söz konusudur. Romanların kentin 'seçkin' bölgelerinde değil de sosyo-ekonomik düzeyi düşük mahallelerde yaşamaları, gelir düzeylerinin düşüklüğü, düzenli işlerinin olmayışı ve konut piyasasından dışlanmaları gibi nesnel faktörlerin zorlayıcılığıyla açıklanabilir. Ancak belirli bir mekânda yoğunlaşma, etnik kökenlerin özdeşliği, yaşam tarzı, sıkı komşuluk ilişkileri ve dayanışma ağları, belirli bir kültürü ve ritüelleri yaşatma gibi öznel faktörlerin yarattığı bir gönüllülüğe de dayanmaktadır. Zira katılımcılar yaşadıkları mahalleden memnuniyetlerini sıkı komşuluk ilişkileri ve etnik köken benzerliğini gerekçe göstererek açıklamışlardır. Mahalleden memnuniyetsizlik genellikle fizikî koşulların elverişsizliğine (temizlik, belediye hizmetleri ve konutların durumu)

bağlanırken, mahalleye dönük önyargılar ve dışlayıcı tutumlar da katılımcıların hoşnutsuzluğunu arttırmaktadır. Bu iki etken yüzünden bir an önce mahalleden ayrılmak isteyen bir kesim de mevcuttur. Katılımcıların mahalle ya da il dışına çıkma sıklıklarının düşük düzeyde olması, maddî imkânsızlıkların, düzenli iş ve sosyal ağların yokluğunun veya dışlayıcı tutumların yarattığı bir tür mekâna sabitleme durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Eğitim durumu ve eğitimden dışlanma hususunda, katılımcıların ortalama eğitim düzeyinin ilkökul seviyesinde olduğu söylenebilir. İlkokul sonrası okuyan katılımcı sayısı sınırlıdır. Eğitime devam edememe sebebi olarak maddî yetersizlikler ve çalışma zorunluluğuna vurgu yapılmıştır. Katılımcılardan yarısının çocukları da eğitimlerine devam etmemektedirler. Çocukların eğitimle bağlarının zayıf oluşunda, maddî yetersizlikler ve çocukların çalışarak aile bütçesine katkıda bulunma zorunluluğu önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bunların ötesinde Roman çocukların iyi eğitim almış bir rol modeliyle kendilerini özdeşleştirmemeleri, okumanın ve okuyarak bir statü elde etmenin mahalle veya topluluk içinde önemli bir değer olarak yüceltilmemesi, çocukların okula adaptasyonunu engellemektedir. Diğer yandan bu mahalle çeşitli vukuatlardan dolayı bir suç bölgesi olarak damgalanmış durumdadır. Bazı çocuklar ne okula ne de çalışma hayatına ilgi duymakta; genç yaşta çetelere ve suça bulaşabilmektedir. Genel olarak çocukların okula yönelik ilgileri zayıftır. Kız çocukları bu konuda daha ilgili görünse de, erken yaşta gerçekleşen evlilikleri, ev işleri ve kardeşlerinin bakımıyla görevlendirilmeleri, eğitimi onlar için birincil öncelik olmaktan çıkarmaktadır.

Kaynakça

- ALTHUSSER, L., 2003, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- ALTINÖZ, İ., 2013, *Osmanlı Toplumunda Çingener*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AKKAN, B.E.,VD., 2011, *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*, İstanbul: Punto.
- ARAYICI, A., 2009, 'Gypsies the Forgotten People of Turkey', *International Social Science Journal*, 59 (193-194): 527-538.
- ARAS, F.E., 2009, 'Etnik (Çingene) İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahr) Örnekleri', *Gazi Üni. İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi* 11/1 s.75-100.
- AŞKIN, U., 2011, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yaşayan Romanların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: İzmir İli Örneğinde Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. Sos. Bil. Ens. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD. Ankara.

- BANCROFT, A., 2001, 'Closed Spaces, Restricted Places: Marginalisation of Roma in Europe', *Space & Polity*, 5 (2): 145-157.
- BARANY, Z., 1998, 'Orphans of Transition: Gypsies in Eastern Europe' *Journal of Democracy*, 9 (3): 142-156.
https://muse.jhu.edu/journal_of_democracy/v009/9.3barany.html#tab01.
Erişim: 01.04.2014.
- BARATA, P., 2000, 'Social Exclusion In Europe Survey of Literature', Prepared for The Laidlaw Foundation, 1–11.
<http://action.web.ca/home/narcc/attach/Social%5B1%5D.pdf>.Erişim: 30.04.2014.
- BHALA, A.; LAPEYRE, F., 1997, 'Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework', *Development and Change*, 28: .413-433.
- CEYHAN, S., 2003, *A Case Study of Gypsy/Roma Identity Construction In Edirne*, Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ, Ankara.
- ÇUBUKÇU, S.U., 2011, "Mekânın İzdüşümünde 'Toplumsal Cinsiyet': Sulukule Mahallesi ve Romanlar", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44:.83-106.
- ECRI Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu, 2011,<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/turkey/TUR-CBC-IV-2011-005-TUR.pdf>. Erişim:27.06.2014.
- ERBAY, H., 2009s, 'Bu iş Kimliksizlerin İşi' *Feminist Politika*, 3, <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/emegimiz/37-kadin-emegi/676-qbu-is-kimliksizlerin-isiq.html> Erişim: 26.03.2014.
- ERYILMAZ, S.; YEŞİLADALI, B.; GÖKÇEÇİÇEK, A., 2009, 'Bir Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Örneği: Roman Kadınlar', *Gender at The Crossroads: Multi-disciplinary Perspectives*, 3 rd. International Conference on Women Studies, Eastern Mediterranean University, Ed. Nurten Kara, North Cyprus: EMU Press.
- FRA-EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2010, *The Impact of the Racial Equality Directive*, Luxembourg: Publications Office of European Union.
- GÖKÇE, D.Ç., 2013, 'Sosyal Dışlanmanın Mekânsal İzdüşümü', *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı III*, Ed. Muammer Tuna, Muğla: s.565-573.
- KOLUKIRIK, S., 2009, *Dünden Bugüne Çingeneler*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- KOLUKIRIK, S., 2005. 'Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı', *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8 (2): 52-71.

- LORDOĞLU, K., 2012, 'Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayrımcılık Var mıdır?' *Çalışma ve Toplum*, 2 (33): 117-145.
- MARSH, A., 2008, 'Ethnicity and Identity: Who Are the Gypsies?' *We Are Here! Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey* (içinde), Uzpeder, E. vd., (der.) İstanbul: Mart Matbaacılık.
- MARSH, A., 2010, 'The Gypsies in Turkey: History, Ethnicity and Identity- An Action Research Strategy in Practice' *All Change Romani Studies Through Romani Eyes* (içinde), Le Bas D., Acton T. (der.) Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- MARSH, A.; STRAND, E., 2005, *Reaching The Romanlar*, A Report on the Feasibility Studies "Mapping" a Number of Roman (Gypsy) Communities in İstanbul, International Romani Studies Network, İstanbul.
- MISCHEK, U., 2002, 'The Professional Skills of Gypsies in İstanbul' 1(7), Fall/Winter, <http://www.domresearchcenter.com/journal/17/skills7.html> Erişim: 26.02.2014.
- O'NIONS, H., 1995, 'The Marginalisation of Gypsies', *Web Journal of Current Legal Issues*, Blackstone Press, <http://www.ncl.ac.uk/~nlawwww/articles3/onions3.html> Erişim: 31.01.2014.
- ÖZDEMİR, G.Y., 2007, "'Sosyal Dışlanma' Kavramı Masum Değildir: İnsandılaşmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair", *Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Tes-İş Sosyal Dışlanma Dosyası (içinde), Atılgan G., Çakar, B.Y. (der.) s. 100-103.
- ÖZKAN, A.R., 2000, *Türkiye Çingeneri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- RODGERS, G; GORE, C; FIGUEIREDO, J.B., 1995, 'Introduction: Markets, Citizenship and Social Exclusion', *Social Exclusion Rhetoric, Reality, Responses*, (içinde) Rodgers, G; Gore, C; Figueiredo, J.B. (der.) Geneva: ILO.
- RODGERS, G., 1995, 'What is Special About a 'Social Exclusion' Approach' *Social Exclusion Rhetoric, Reality, Responses* (içinde) Rodgers, G; Gore, C; Figueiredo, J.B. (der.) Geneva: ILO.
- ROUSSINOVA, D.S., 2008, 'Preface', *We Are Here! Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey* (içinde), Uzpeder, E. vd., (der.) İstanbul: Mart Matbaacılık.
- SEN, A., 1999, *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- SIBLEY, D., 1995, *Geographies of Exclusion, Society and Difference in the West*, London: Routledge.

TÜRKİYE'DE ROMANLARIN DURUMU, TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA VE İNSANA YAKIŞIR İŞ KOŞULLARI SORUNLARI (2010), *Son Rapor*, AB Çalışma ve Sosyal Yardımlaşma Programı Tarafından Desteklenen Proje.

WILSON, W.J., 1998, 'When Work Disappears: New Implications for Race and Urban Poverty in the Global Economy', CASE paper/17, London: Centre for Analysis of Social Exclusion
<http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/paper17.pdf>, Erişim: 24.03.2014

İnternet Kaynakları

İlicabaşı Mahalle Muhtarı ile Ropörtaj,

[http://www.mucadele.com.tr/haber/aydin/mahalle-muhtariniz-ne-diyor-17-ilicabasi-muhtari-alim-tarim-kanayan-yaramiz-uyusturucu-issizlik-ve onyargi-40043](http://www.mucadele.com.tr/haber/aydin/mahalle-muhtariniz-ne-diyor-17-ilicabasi-muhtari-alim-tarim-kanayan-yaramiz-uyusturucu-issizlik-ve-onyargi-40043). Erişim: 12.04.2014.

Türk-İş Haber Bülteni,

<http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=52521E5F-FCA5-4BDD-940D-A284DA6F151D&catCode=gida> Erişim: 11.05.2014

GELENEK VE MODERNİTE ARASINDA TÜRKİYE'DE SON DÖNEM KADIN CİNAYETLERİ

Between Tradition and Modernity: The Recent Epoch Femicide in Turkey

İhsan Çetin¹

Özet

Bu makale Türkiye'de son on yılda artan kadın cinayetlerini gelenek ve modernite çelişkisi bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de işlenen kadın cinayetleri incelendiğinde bunların küçük bir kısmının namus cinayetleri kapsamına girdiği görülür. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu istatistiklerine dayanılarak cinayetlerin nedenleri ve faillerine ilişkin verilerin incelendiği makalede, bunların yeni bir bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Makale Türkiye'de son dönemlerde işlenen kadın cinayetlerinin özgün niteliklere sahip olduğu tespitinden hareketle bunları *başkaldırı cinayetleri* (revolt killing) adı altında yeni bir kavram önerisiyle analiz etmeye çalışmaktadır. Türkiye'de yaygınlık kazanmalarına ilişkin tartışmada, makalede sıralanan kentleşme, işgücüne ve kamusal alana katılım, çoğalan sivil toplum örgütleri ve kadına yönelik yapılan yasal düzenlemeler gibi dinamiklerin sonucunda modernleşmenin de etkisiyle kadının kazandığı yeni statüsü tartışılmaktadır. İşlenen kadın cinayetlerinde başlıca sebeplerden birisi olan kadının boşanmak veya ayrılmak istemesi, yaygınlaşan bu bireyselleşmenin bir göstergesi olarak okunabilir. Makale artan kadın cinayetlerinin geleneksel kodların dışına çıkmaya çalışan kadın ile bu kodlar içinde şekillenmiş erkek arasındaki çatışmanın şiddetlenmesi neticesinde arttığını savunmaktadır. Bu bağlamda makalede, Türkiye'de işlenen kadın cinayetleri analizlerinin töre ve namus gibi kavramların ötesine taşınması, bunların bireyselleşen kadının dahil olduğu gelenek ile modernite çelişkisi bağlamında yeniden tanımlanması gerektiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Cinayetleri, Başkaldırı Cinayetleri, İhtiras Cinayetleri, Namus Cinayetleri, Töre Cinayetleri, Kadının Yeni Statüsü.

Abstract

This article aims to examine femicide which has increased within the last decade in Turkey in the contradiction of tradition and modernity. When the women murders in Turkey are examined, we see that a small proportion of them

---

¹ Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.

can be categorized as honour killing. According to the statistics that are collected by “We Will Stop Women Murder Platform” the reasons and actors of these kind of murders should be conceptualized in a new term. The article moves from a determination that recent femicides have unique features, thus it analyzes them by suggestion a new term which is revolt killing. In a debate about why they became more common in Turkey, as it is asserted in the article, it is argued that the new status of Turkish women which has developed as a result of some dynamics such as urbanization, participation in labor force and the visibility of women in the public and amendments in the judicial system plays a critical role. The most common reasons for femicide in Turkey, which are demanding the divorce or the break up of the relation, can be interpreted as an indicator for this individuation that is getting stronger among women. The article argues that the increased number of femicides are the result of the conflict that has become intensive between the woman who wants to go out of traditional codes and the man who tries to keep her within these codes. In this sense, in the article we assert that femicide in Turkey should go far beyond the term of honour killing, and it should be reconceptualized in the context of the contradiction between tradition and modernity which is arisen as a result of individualization and the new status of women.

Keywords: Femicide, Revolt Killing, Honour Killing, Crime of Passion, New Status of Women.

Giriş

2010 yılında boşandığı kocası tarafından işlenen Ayşe Paşalı cinayeti son Türkiye’de kadın cinayetleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu cinayete birlikte, son dönemlerde artış göstermiş kadın cinayetlerinin medyada daha görünür hale gelmesi, bunun devamında ise mevcut yasalara ek olarak yeni düzenlemelere gidilmesi ve diğer önleyici tedbirlerin alınması sağlanmıştır. Ayşe Paşalı kocası tarafından şiddet gördüğü için boşanma davası açmış, bundan önce ve sonrasında devletten koruma talep etmiş, fakat hiç bir yanıt alamamış ve onu katil kocasının ellerine teslim etmişti. Paşalı cinayeti bağırarak “geliyorum” diyordu ama hiçbir önlem alınmıyordu. Ayşe Paşalı kocası tarafından katledilen tek kadın değildi. Aksine, kadın sivil toplum örgütleri tarafından tutulan istatistiklerden anlaşıldığı üzere, kendisinden ayrılmak istediği kocası, sevgilisi veya boşandığı kocası tarafından öldürülen kadınların son dönemlerde Türkiye’de işlenen kadın cinayetlerinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Özellikle yakın partnerler tarafından işlenen kadın cinayetlerinin çoğunluğunun kadının ayrılma veya boşanma talebi neticesinde gerçekleştiği görülüyor. Bu durum medyaya yansıyan haberlerde de açık şekilde fark edilebilmektedir. Makale işte bu noktadan hareket ederek, bu tip cinayetlerin mevcut kavramlarla izah edilmesinin yetersiz kaldığını ve bunların yeni bir konseptle anlaşılması

gerektiğini öne sürmektedir. Türkiye’de son dönem kadın cinayetleri geleneksellik ile ilişkilendirilen; namus, töre gibi cinayetlerinde dışında değerlendirilmelidir. Makalede, bu cinayetler, gelenek ve modernlik arasındaki çatışma bağlamında, kadının modern Türkiye’de son yıllarda elde ettiği kazanımlarla birlikte inşa ettiği yeni statüsü ve buna direnç gösteren geleneksel ataeril sistem konsepti içinde bir değerlendirme geliştirilmeye çalışılmaktadır. Nihayetinde ise, bu tür cinayetlerin *başkaldırı cinayetleri* (revolt killing) kavramı altında yeniden tanımlanması önerilmektedir.

Makalede tartışma konusu edilen argümanlar konuyla ilgili literatürün taranması üzerine inşa edilmiştir. Türkiye’deki kadın cinayetleri istatistikleri ise devlet kurumları ile kadın sivil toplum örgütü “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu”nun verilerine dayanmaktadır. Son dönem kadın cinayetlerinin analiz edildiği bu makalede platformun ayrıntılı şekilde tuttuğu veri bankası esas olarak ele alınmış, ayrıca örneklem olarak Eylül 2013 ayı içinde işlenen cinayet haberleri analiz edilmiştir.

1. Namus Kavramı

Oxford sözlüğünde namus terimi, “ahlaki olarak doğru olanın bilinmesi ve uygulanması yetisi” olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise “toplumun ahlak ve değerlerine bağlılık, iffet, dürüstlük, doğruluk” şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye toplumunda namusla ilişkilendirilebilecek birçok terim bulunmaktadır. Şeref, onur, haysiyet, haya, ar, adap, gurur, izzet gibi terimler bireylerin statüsüne, benlik algısına işaret eden kavramlardır. Sosyal boyutta namus olgusu bireylerin ve sosyal grupların davranışlarını etkileyen özsayı duygusuna tekabül eder. Kültürel sistem içerisinde toplumda uyumu sağlayıcı temel prensiplerden biri olarak işlev görür.

Namus her şeyden önce bireyin özalgısını ilgilendiren ama bunun yanında sosyal çevreyi dikkate alan bir duruşu gerektirir. Bu bağlamda namuslu davranmak kişinin kendi özalgısını değerli kılarken, başkalarının gözünde de saygıya değer olarak görülmesini mümkün kılar. Bireyin dışında namus sosyal grupları da belirler. Sosyal bir grup olarak aile bunların başında gelir. Aile bireylerinden birinin namusla ilgili yaşadığı bir sorun tüm aile fertlerine de yansır ve bu aynı zamanda onların da meselesi haline gelir. Hollanda’ya göç etmiş Türk ailelerde yaşanan namus cinayetlerini inceleyen Clementine van Eck’e (2003) göre, namusun hem kadın hem erkekler tarafından korunması çok önemlidir. Çünkü ailenin namusu bir kez kirlendikten sonra bunu tamamıyla düzeltmek imkansızdır. Kirlenen namusun temizlenmesinin bir yolu kadının namusunu kirlüten erkekle evlendirilmesi veya kadının intihara sürüklenmesidir. Aile erkeklerinin sorumluluğu ailenin namusunu korumak ve temizlemektir.

Amir Jafri (2008: 23) namus dışı bir eylemin tüm topluluğu töhmet altında bırakması sebebiyle, namusun kolektivist toplumlar için hayati bir önem

taşıdığıının altını çizer. Bu sebeple namus bireysel olarak kazanılmayan fakat paylaşılan bir şeydir. Toplumsallığa aittir ve kuşaklar arasında aktarılır. Yalnızca babaların, kuşaklar boyu ataların taşıdığı bir husus değil, ama aynı zamanda doğmamış aile efradının da yaşamı ona bağlıdır. Bu bağlamda namus bir ailenin toplum içindeki prestijini, saygınlığını belirleyen bir öge olarak belirmektedir. Bu gibi toplumlarda namusun taşıyıcılığını yapan başlıca araç ailedeki kadınların iffetidir.

Namus kavramının cinsel tanımı genelde kadının iffeti üzerinden tanımlanır, bu ise çoğunlukla cemaat tipi toplumlarda yaygınlık gösterir. Bir kadın için namuslu olmak iffet, bekaret ve sadakatle ilişkili iken, bu durum erkek için her zaman için söz konusu değildir. Gündelik yaşamda kadın açısından namustan söz ediliyorsa, bu en başta kavramın cinsel anlamıyla ilintilidir.

Bu konuda sosyal bilimciler tarafından, namus kültürü ile hukuk kültürü arasında bir ayırım yapılır. Bu ayırım Tönnies'in cemaat (*gemeinschaft*) ve cemiyet (*gesellschaft*) kavramları arasında yaptığı ayırma paraleldir. Cemaatçı toplumda olduğu gibi, namus kültürünün baskın olduğu toplumlarda yazılı olmayan normların önemli bir yaptırım gücü vardır. Bunların yaptırım gücü sosyal kontrolün bu gibi toplumlarda yüksek olmasıyla mümkün olmaktadır. Sosyal kontrolle birlikte sosyal baskı bu gibi toplumlarda ayıplama, dışlama ve hor görülmeyle birlikte işler. Aysan Sev'er'e (2013: 109) göre hukuk sistemi yerine ahlaki yaptırımlar ve namus üzerine temellenmiş geleneksel toplumlar çok katmanlı bir namus anlayışı geliştirmişlerdir. Bu anlamda, namus amorf halde, yaşamın her alanına uyarlanabilen ve farklı birey tiplerini yönetebilen, kolektif davranışlar üretmiştir.

Montesquieu'nun onur/namus temelli olan monarşi ile değer temelli cumhuriyet arasında yaptığı ayırım, namus temelli toplumlarla, yasa temelli toplumlar arasında yapılan ayırımın temelini oluşturduğu ileri sürülebilir. Jafri'nin (2008) not ettiği üzere, namus aslında yerleşik haldedir, entelektüel anlamda anlaşılabilir değil, daha çok gizli halde davranışlar üzerinden kuşaklar arası aktarılan bir olgudur. Hissedilen ve refleks şekilde kendisine tepki verilen bir kavramdır.

Yapılan bu ayrımlara rağmen, her kültürde kişinin sorumlu ve dürüst davranmasını şart koşan birtakım moral değerler ve normlar bulunur. Namus olgusu farklı terimlerle de olsa her toplumda bulunur. Ancak bunun cinayet sebebi olması inşa edilen gelenekler neticesinde bazı kültürlere özgü bir durumu oluşturur. Durum şu ki, namus kavramının bu boyutu, namus gerekçesiyle işlenen cinayetler nedeniyle doğruluk, dürüstlük gibi diğer anlamların neredeyse tümünü gölgesinde bırakır hale gelmiştir. Namus kavramıyla ilgili yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu namus cinayetleriyle ilgilidir.

2. Farklı Kültürlerde Namus Cinayetleri

Namus cinayetlerinin yanlışlığı kadar bu terimin kendisi de aslında sorunludur. Cinayetin namus gibi aslında dürüstlük ve doğrulukla ilişkili olan bir terimle ilişkilendirilmesi, cinayete ‘haklı’ bir gerekçe anlamı katabilmektedir ki, bu bir bakıma cinayetin meşruiyetine kapı aralayan bir durumu ifade eder. Sev’er’in (2013: 22) belirttiği gibi bu cinayetlere ‘namus’ sözcüğü eklendiğinde suçun büyüklüğü sulandırılmış oluyor ve sanki bunların cinayet değil de başka bir şey olduğu gibi bir anlam çıkabiliyor. Bu suçlara ‘namus’u eklemek aynı zamanda katillere sempati duyulmasına sebep olabiliyor.

Bir bireyi öldürmenin, hele ki genç kadınları katletmenin ne namusla ne de cesaretle ilgisi vardır. Namus cinayetleri kadın katillerinin ataerkil dünyanın bir parçasında kadın katillerini gizlemeye çalışan, yanlış bir isimlendirme ve gerçeği gizleyen çirkin bir maskedir. Acımasızca işlenen kadın cinayetlerine ‘namus’ sözcüğünü ekleyerek insanlar yanlış bir şekilde bunların meşru olduklarına, kültürel veya dinsel anlamda tasdik edilmiş pratikler olduklarına inandırılıyor. Oysa değil! Kadın cinayetlerini namusla ilişkilendiren veya kadın cinayetlerinde namusu bulan hiçbir kültür veya din bulunmamaktadır (Sev’er, 2013: 21).

Bu gerekçeden dolayı Sev’er (2013) ‘namus cinayetleri’ yerine ‘ataerkil cinayetler’ (*patriarchal murders*) terimini kullanır. Onun düşüncesinde ataerkil cinayetler dünyanın çeşitli yerlerinde işlenen kadın cinayetlerinden farklı formlar taşır. Bunlar kendi özgü nitelikler taşır. Çünkü bunlar genelde önceden tasarlanmışlardır ve neredeyse tümü müşterek şekilde gerçekleşir.

Normalde, namus cinayeti terimine özellikle bu tür cinayetlerin yaşanmadığı toplumlarda rastlanılmamaktadır. Örneğin; Eck’in (2003: 10) aktardığı üzere bu terim Hollanda’da neredeyse hiç bilinmiyordu. Ane Nauta Almanca terim olan ve ‘namus intikamı’ anlamına gelen *eerwraak* terimini ilk kez 1978 yılında kullandı, çünkü o dönemde bunu karşılayacak hiçbir sözcük yoktu. Standart hiçbir sözlükte bulunmamaktaydı. *The van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* kitabında ise bir maddenin başlığı olarak listelenmiştir. Öte yandan Elden (2006) namus cinayeti kavramının İsveç’teki bilimin, siyasetin ve medyanın lügatinde daha önce bulunmamasına rağmen, göçmen ailelerde yaşanan bu tür cinayetler sonrasında bugün neredeyse herkesin hakkında bir şeyler bildiği ve tartıştığı bir kavram haline geldiğine işaret etmiştir.

Bu konuda yazılmış eserlerde namus cinayetlerinin dünyanın birçok bölgesinde işlendiği kaydedilmektedir. Ortadoğu da, Akdeniz ülkelerinde, Latin Amerika’da, Güney Batı Asya’da ve Hindistan ile Çin’in bazı bölgelerinde namus cinayetleri işlenmektedir (Eck, 2003; Jafri, 2008). Bangladeş, Brezilya, Ekvator, Mısır, Hindistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Fas, Pakistan, İsveç, Türkiye, Uganda ve Birleşik Krallık bu gibi cinayetlerin meydana geldiği ülkeler sıralamasında yer

almaktadır (Meetoo & Mirza, 2011). Birleşmiş Milletler 'namus' gerekçesiyle her yıl yaklaşık 5.000 kadının öldürüldüğünü kaydetmektedir (UNFPA, 2000).

Şurası açık ki, namus cinayetleri genelde Müslüman ülkelerle ilişkilendirilmektedir. Bunu açıklamak için kullanılan argümanlardan bir tanesi, bu kültürlerde namus mefhumunun ne şekilde tanındığıyla ilişkilidir. Bu gibi kültürlerde namusun cinsel anlamı başat bir özellik taşır ve bu özellikle kadının iffetiyle ilişkilidir. Bu durumun kritik bir önem taşıdığı toplumlarda şiddet çözüm yollarının başında gelir. 'Namusun kirlenmesi' ve bunun kanla temizlenmesi mefhumu bu gibi kültürlerin geleneklerinde inşa edilmiştir.

Müslüman ülkelerde yüksek orandaki namus cinayetlerinin bir diğer sebebi, bu ülkelerdeki hukukun bu gibi suçlar karşısında caydırıcı hükümlere sahip olmaması, tahrik ve iyi hal gibi cezai indirimlere açık olmasıyla ilintilidir. Fadia Faqir'in (2001: 73) aktardığı üzere, namus cinayetlerini ilgilendiren kanunlar Arap ülkelerindeki ceza kanunlarında bulunmaktadır ve bunlar esasında Lübnan Ceza Kanunundan uyarlanmışlardır. Lübnan'da 562. madde, Ürdün'de 340. madde, Suriye'de 548. madde, Kuveyt'te 153. madde, Mısır'da 237. madde, Irak'ta 309. madde, Birleşik Arap Emirlikleri'nde 334. madde, Bahreyn'de 70. madde, Fas'ta 418 ve 424. maddeler, Umman'da 252. madde. Bu maddelerin tümü namus cinayetlerinde katilin lehinde olan hükümleri içermektedir. Suudi Arabistan ve Katar'da ise şeriat kanunları hüküm sürmekte ve özellikle Hanbelfi mezhebi zina yapanın öldürülmesini cezadan muaf saymaktadır. Abu-Odeh'a (2011: 5) göre Ürdün Ceza Kanununda bulunan 340. Maddenin benzeri neredeyse tüm Arap ülkelerinde bulunmaktadır ve bir zamanlar Türkiye'de, İspanya'da, Portekiz'de ve İtalya (1979 yılında kaldırıldı) gibi ülkelerde de bulunmaktaydı.

Bu maddeler birbirleriyle birçok yönden benzerlik taşır. Bunların aynı zamanda tarihsel kökenleri vardır. Abu-Odeh'in (2011: 5) altını çizdiği gibi, Ürdün Ceza Kanununun 340. Maddesi 1858 yılı Osmanlı Ceza Hukukunun 188. maddesi ile 1810 Fransız Ceza Hukukunun 324. maddelerinden (bu madde 7 Kasım 1975 tarihinde 617/75 sayılı 17. maddeyle yürürlükten kaldırılmıştır) türetilmiştir.

Namus cinayetleri her ne kadar Arap ve Müslüman coğrafyasında yüksek oranda görülsün de, bunun yalnızca bu toplum ve kültürlerle özgü olduğunu ileri sürmek yanıltıcı olur. Birçok sosyal bilimci bu gibi cinayetlerin başka kültür ve toplumlarda da görüldüğünü ortaya koymuştur (Lang, 2005, Jafri, 2008, Phlliys 2009, Doğan 2011, Sev'er, 2013). Sev'er namus suçlarının Müslüman toplumlar arasında yüksek olduğunu kabul etmekle birlikte, bunların aynı zamanda Hintliler, Sihler, Budistler, ayrıca (çoğunlukla Arap olan) Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında da görüldüğünün altını çizer. Buna ilaveten Sev'er, Kur'an veya diğer dinlerin kutsal kitaplarında cinayeti hoş gören hükmün bulunmadığını

vurgular. Olan şu; katiller kültürleri/dinlerinin arkasına sığınıp ataerkil cinayetleri gerekçelendirmeye çalışmaktadırlar (2013: 23). İslam’da namus cinayetleri konulu makalesinde Recep Doğan (2011: 436) namus cinayetinin İslami bir olgu olmadığını vurgular. Doğan ‘Allah’ın emirleriyle yönetme’ ile ‘Allah adına yönetme’ arasındaki farkın bilincinde olmayanların Allah’a ihanet ettiklerini belirtir ve ‘kültürel değişikliğe’ ve özellikle kadınlar açısından temelden farklı olan bir İslam anlayışına yol açan bir duruma sürüklendiklerini ifade eder. Yaptıkları bu gibi değişiklikler ve yorumlar bu sebeple kadınların cinselliğini ailenin namusu için ‘potansiyel bir sıkıntı’ veya ‘potansiyel bir tehdide’ çevirmiştir. Haksız şekilde insanı öldürmenin en büyük günahların başında geldiği İslam’da namus cinayetlerinin yeri olmadığı diğer başka çalışmalarda da incelenmiştir (bkz. Idris & Abbas, 2011). Bunun yanında, bu gibi suçların yalnızca bir kültürle özdeşleştirilmesi adil değildir. Alessandro Bausani’nin not düştüğü üzere, namus cinayetleri Sarinya ve Sicilya’da da gerçekleşiyor diye, Roma Katolikliğinin bunları teşvik ettiği gibi bir yargıya ulaşılamaz (Jafri, 2008: 27).

Namus cinayetleri hiç şüphesiz kadına yönelik şiddetin en trajik boyutunu oluşturur. Bu olgu elbette küresel bir nitelik taşıyan ataerkillikten bağımsız değerlendirilemez. Gupta (2003) kadın cinayetlerinin belirli bir kültüre veya dini gruba veya topluluğa özgü bir durum olmadığını, kadınların benzer sebepler sonucunda dünyanın her tarafında şiddete uğradığını ve öldürüldüğünü ifade eder. Ona göre aile içi şiddet ırk, sınıf, din ve yaş gruplarının her aşamasında gerçekleşir. Ataerkillik kadını kontrol altına almak için şiddeti özellikle kullanır. Bu ırk veya etnik farklılıkların meselesi değildir. Bu ekonomik, politik ve toplumun demokrasi bağlamında gelişmesi ile iktidarın topluluklar içindeki dağılımıyla ilişkili bir durumdur (akt. Meetoo & Mirza, 2011: 45).

3. Töre Cinayetleri

Buraya kadar aktarılan tanımlardan hareketle, Batılı literatürde “namus cinayetleri” (honor killing) olarak nitelendirilen cinayetlerin gerçekte Türkiye’de “töre cinayetleri” olarak isimlendirilen cinayetlere denk düştüğünden bahsedilebilir. Töre TDK sözlüğünde “bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet” olarak tanımlanmaktadır. Törenin İngilizce karşılığı olan ‘*custom*’ teriminin İngilizce’de tam bir karşılığının olduğunu söylemek güçtür. ‘*Custom*’ örf, adet gibi kavramlara denk düşmekte ve bu anlamda törenin güçlü yaptırım gücünü yansıtmamaktadır. Töre, topluluğun yaşadığı kültürde örf ve adetlerin çok kadim geçmişe sahip olduğuna referansta bulunan ve bu sebeple de güçlü bir yaptırım gücüne sahip bir kavramdır. Bu bağlamda gelenek ve adet gibi kavramlardan farklıdır. Törenin bu yaptırım gücü yalnızca kadınları değil aynı zamanda erkekleri de hedef

almaktadır. Geniş aileler ve aşiretler arasında yıllarca süren ve karşılıklı onlarca insanının hayatına mal olan 'kan davaları' yine 'töre gereği' yapılmaktadır. 'Namusun temizlenmesi' yerine bu kez 'kanın yerde kalmaması' erkekler arası cinayetlerin önünü açmaktadır.

Türkiye'de gelenekle ilişkili olan kadın cinayetlerinde hem namus cinayeti hem de töre cinayeti kullanılabilir. Namus gerekçesiyle işlenen cinayetlerin 'namus cinayeti mi' yoksa 'töre cinayeti mi' olduğuna ilişkin tartışma, Ecevitöğlü'nün (2012) iddiasıyla, son 5-6 yıl içerisinde ortaya çıkmış bir tartışmadır. Ecevitöğlü bu tartışmayı tetikleyen hususun, namus cinayetlerini ceza politikası aracılığıyla önleme çabaları ve bu çabanın ürünü olarak ceza yasasında yapılan değişiklik olduğunu ileri sürer. 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 'kasten öldürme' suçunun nitelikli hallerini düzenleyen 82. Maddesinde 'töre saiki'na yer verilmiş, suçun töre saikiyle işlenmesi halinde failin ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılması öngörülmüştür. Ancak yasada namus suçlarına ilişkin "töre" terimine işaret edilmesi, töre dışında işlenen namus suçlarını kapsam dışında bırakabilme ihtimalini içermektedir. Ecevitöğlü'nün aktardığı üzere; Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Vakfı'nın hazırladığı bir raporla Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesinin bu düzenlemeye ilişkin bilgilendirmesinin ardından, CEDAW Komitesi'ne katılan hükümet yetkilileri, törenin sınırlı kapsamı çekincesi konusunda, töreyi kapsayıcı bir kavram olarak kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Ecevitöğlü'na (2012) göre, bu görüş her namus cinayetinin bir töre cinayeti olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir.

Yasal düzeyde aynı cezanın her iki kavram için geçerli olması, bu kavramların sosyolojik düzeyde özdeş oldukları iddiası için yeterli değildir. Aşağıda tartışıldığı üzere, ortak yönlerine rağmen, cinayete sebep olan farklı motivasyon ve dinamikler bulunmaktadır. Töre cinayeti olgusu üzerine yapılan çalışmalarda bunun genel olarak genekselliğin güçlü olduğu toplumlarda yaygınlık gösterdiği kanaati vurgulanır. Bu düşünceye göre, sözgelimi, aldatma şüphesiyle kocanın karısını öldürmesi her zaman için töre cinayeti olarak değerlendirilemez, ancak pekala 'namus cinayeti' olarak isimlendirilebilmektedir. Bu konuda Leyla Pervizat (2004) namus ve töre cinayetleri arasındaki ayrımı esas olarak bireyin içinde bulunduğu topluluğun sosyal yapısıyla ilişkilendirir. Ona göre namus cinayetleri cinsiyet temelli cinayetlerdir ve bu gibi cinayetler kadın ve kız çocukları ailenin erkek üyeleri tarafından öldürülmektedirler. Töre cinayetleri ise daha çok aşiret içinde veya aşiretler arasında gerçekleşen bir durumdur. Bu kavga içinde öldürülen kadın veya erkekler meselenin özünü teşkil etmez. Töre cinayetinde esas olan aşiretin bekası ve sisteminin devamıdır. Pervizat, töre cinayetleri kavramı içinde aynı zamanda kan davalarını da sayar. Onun düşüncesine göre, bireyler bu sistemden uzaklaşıp, modern yaşama geçtiği vakit töre cinayetleri kaybolabilmesine karşın, namus cinayetleri yine de sürebilmektedir.

İkinci olarak, töre cinayeti failin yanı sıra tüm aileyi içine alır. Bu sebeple, örgütlü yapılan bir eylemdir. Oysa bireysel düzeyden işlenen namus cinayetleri mutlak anlamda aile kararı gibi topluluğu olaya dâhil etmek zorunluluğu taşımaz. Öte yandan, töre cinayetinde gelenekle birlikte sosyal baskı büyük rol oynar. Öldürülecek kadın için aile fertlerinin önceden aldığı bir karar bulunmaktadır. Bu cinayetin işleneceğinden neredeyse tüm aile büyükleri haberdardır. Bireysel namus cinayetlerinden farklı olarak, töre cinayetlerinde örgütlülük aranır. Aile fertlerinin bundan etkilenmesi, dolayısıyla da olaya müdahil olması söz konusudur. Cinayet için önceden alınmış bir karar ve belli bir plan bulunur. Karar sonrasında infazın ne şekilde ve kimin tarafından yapılacağı genelde belirlenmiştir. Bu cinayet, adından da anlaşılacağı üzere, töre gerektirdiği için yapılmaktadır. Töre, sahip olduğu anlamdan dolayı, cinayete ‘haklı’ bir gerekçe sunmakta ve faillerine kimi zaman övünülecek bir durum yaratmaktadır. Türkçe’de kullanılan ‘töre gereği’ cinayet dışında yapılacak başka bir şeyin olmadığı anlamını içinde taşımaktadır. İngilizce literatürde ‘*honour killing*’ olarak isimlendirilen ve yukarıda özellikleri sayılan bu kavramın karşılığı çoğu yerde töre cinayetleridir.

Namus ve töre cinayetleri Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, yukarıda tartışılan farklılıklarına karşın, ortak bazı özelliklere de sahiptir. Nihayetinde her ikisi de ataerkil değerlerin birer sonucu, erkeğin kadın üzerindeki iktidarının tecessüm etmiş halleridir. Her ikisi de bu gelenekten beslenir². Tönnies’in kavramıyla; hem namus, hem töre cinayeti daha çok cemaat tarzı dayanışma örüntülerine sahip toplumlar da yaygınlık gösterir. Bu sebeple de sosyal baskı ortak bir özelliği oluşturur. Her ikisinde de başlıca motivasyonu sosyal çevrenin yarattığı baskı meydana getirir. Diğer taraftan, töre cinayetleri genelde namusla ilintili sebepler neticesinde işlenir. Bu nedenle de, çoğu zaman töre cinayetleri, namus cinayetleri kategorisi altında değerlendirilir (Van, 2003; Jafri, 2008; Mojab, 2006; Abdo, 2006, Dicle, 2007). Örneğin; Shahrzad Mojab (2006) Kürt toplumunda işlenen kadın cinayetlerini analiz ettiği makalesinde, her biri ‘töre cinayeti’ içinde değerlendirilebilecek vakaları ‘namus cinayetleri’ kavramı altında analiz eder. Bu konuda ayrıca Nahla Abdo şu ifadeyi kullanır: “Namus cinayeti uygulamasının, töre kanunlarına ve diğer yazılı olmayan kurallara büyük bir bağlılık duyan topluluklar, toplumlar ve milletler arasında daha yaygın olduğu tespitini yapmak pek de yeni bir şey olmayacaktır” (2006: 65). Her iki kavram arasındaki temel ortak hususun kadının iffeti olduğu ileri sürülebilir. Namus cinayeti kavramı daha genel olmakla birlikte, her ikisinde

² Bu noktada Koğacıoğlu’nun (2007) namus ve töre cinayetlerinde gelenek üzerinden yapılan analizlere karşı ortaya koyduğu itirazı ayrıca belirtmek gerekir. Koğacıoğlu temelde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin gelenek üzerinden söylemleştirilerek kültüre indirgenmesinin tekrar tekrar farklı boyutlardaki iktidar ilişkilerin doğallaştırılmasında kullanılan bir figür olduğunu ifade eder. Ona göre, feminist teoride olması gereken gelenek üzerinden kurulan her söylemde ataerkil ve sömürgeci iktidar ilişkilerinin aranması, tahakküm ilişkilerinin ne şekilde doğallaştırıldığına sorgulanması gerekir (bkz. Koğacıoğlu, 2007).

kadının iffetiyle ilişkilendirilen sebeplerden dolayı yakın partneri veya akrabası tarafından öldürülmesi söz konusudur.

4. Namus Ve Töre Cinayetlerinde Sosyal Baskı

Kadına yönelik şiddetin erkeğin namus duygusuyla nasıl ilişkilendirildiği konusu, bu toplumların tarihi, sosyal yapıları ve kültürel sistemleriyle yakından bağlantılıdır. Namus cinayetlerinin yaygın olduğu toplumlarda dikkati çeken ilk husus, yukarıda vurgulandığı üzere, bu gibi toplumların cemaatsel bir sosyal yapıya sahip olduklarıdır. Bu yüzden aile ve akrabalık güçlüdür. Bireysel davranışlar kişiyi ilgilendirdiği kadar, tüm aileyi veya kabileyi de ilgilendirebilmektedir. Bu sebeple, namus konusunda her zaman için bir topluluk ve genişlemiş ailesel bağların varlığının söz konusu olması nedeniyle, bu durum yalnızca kadın ile erkek arasındaki bir mesele değil, fakat aynı zamanda gücün sistemiyle de ilişkili bir durumdur (Walby, 1990).

Cemaatsel sosyal yapı gereği, bu gibi toplumlarda sosyal kontrol ve baskı yüksektir. Dolayısıyla en kişisel karar bile ailenin onayını gerektirir. Bu durum özellikle evlilik, boşanma, namus gibi konularda daha belirgindir. Bu bağlamda kişinin namus olgusu, kişinin kendisinden çok sosyal çevreyi ilgilendirir. Bu konuda Baker, Gregware ve Cassidy (1999) namus mefhumunun öldürmeyi makul gösterilmesi düşüncesinin, kişinin namusunun başkalarının davranışlarına bağlı olduğu kanısına bağlı olduğunu ve bu sebeple de bu davranışların kontrol edilmesi fikrine dayandığını ileri sürerler.

Aile, namus mefhumuyla ilintilendirilen ilk birimi oluşturur ve bu sebeple namus cinayeti temelde ailenin sosyal saygınlığının yeniden kazandırılması amacıyla işlenir. Baker vd.'lerinin (1999) düşüncesinde, kadın aile üyelerinden birinin namus normunu ihlal etmesi durumunda, tüm aile töhmet altında kalır ve bundan utanç duyar. Utanç, kadının namusunun lekelenmesi halinde aile tarafından en yaygın şekilde hissedilen duyguyu oluşturur. Bu bakımdan utanç sosyalliğe referansta bulunur. Yani sosyal çevrenin varlığından ileri gelen, akraba, komşu, tanıdık çevrenin potansiyel bir ayıplamasının yarattığı bir sonuçtur. Bu sebeple de sosyal kontrol nedeniyle oluşur. Çünkü namus kişisel bir mesele değil, daha çok sosyal bir meseledir ve temelde kişinin veya grubun başkaları tarafından nasıl algılandığıyla ilgilidir. Bunun yanında, aile için her zaman için 'namussuz' olarak nitelendirilme riski vardır. Bu ise sosyal kontrolle birlikte sosyal baskıya işaret eder. Bu bağlamda, sosyal baskı namus cinayetlerinde anahtar kavramlardan birini oluşturur. Bu yüzden denebilir ki, katil; koca, kardeş, yakın akraba olabilir ancak bunun aynı zamanda sosyal çevrenin yarattığı ve gelenekte, törede temellenen sosyal baskı namus cinayetlerinin ardında gölge şeklinde durmaktadır.

Bu koşullar altında namus cinayeti ailenin saygınlığının yeniden tahsisi için başvuru yollarından bir tanesini oluşturur. Bu bakımdan ailenin sosyal yaşama yeniden dâhil olabilmesi ve toplumdaki varlığını sürdürmesi için bir 'vize' işlevi görür. Aksi takdirde, ailenin o mekanda durması mümkün olamayabilir. Buradan hareketle, namus cinayeti olgusu ve aile namusun kanla temizlenmesi mefhumlarının törede yerini bulmuş tümüyle kültürel bir inşa oldukları söylenebilir ve bu durum genelde cemaatsel toplumlarda yaygınlık gösterir.

5. İhtiras Cinayetleri

Kadın cinayetlerine ilişkin kullanılan diğer bir kavram da “ihtiras cinayetleri”dir. İhtiras cinayetleri özellikle aldatma olayı veya şüphesi gibi nedenler sonucunda maruz kalınan çok şiddetli duygusal buhran neticesinde hınc, kıskançlık, intikam, çılgınlık gibi emellerle işlenen cinayetler için kullanılır. Bu tarz cinayetlerde katil cinayeti önceden tasarlamak yerine ani ve fevri duygularla birini (eş, sevgili veya bunlarla cinsel münasebeti olan üçüncü bir şahsı) öldürür. Tim Healey’e (1990) göre ihtiras cinayeti seven kişinin kıskançlık veya çaresizliği neticesinde işlediği suçların tümünü kapsar. Kıskançlığın intikam ve şuursuz eylemlere sebep olması nedeniyle, failin genel olarak ceza indiriminden faydalanma şansı bulunmaktadır.

Maktüllerin genelde kadın olmasının yanında, kıskançlık ve bununla ilintili olan aldatma, iffet gibi olgular hem namus hem ihtiras cinayetleri kavramlarının ortak paydalarını oluşturur. Abu-Odeh (2004) her iki kavramın aslında aynı cinayet tipine denk düştüğünü, Doğu toplumlarında bunun namus cinayeti olarak isimlendirilmesine karşın Batılı toplumlarda bunun ihtiras cinayeti şeklinde adlandırıldığını belirtir. Abu-Odeh’in Doğu’da namus, Batı’da ihtiras cinayetleri şeklinde formüle ettiği düşüncesinde namus cinayetlerinde toplum nazarındaki saygınlıklarının büyük ölçüde kadına dayandığı birden fazla erkeğin kolektif müdahalesinin aksine, ihtiras cinayetlerinde ilişki daha özeldir ve kadın ile erkek arasındaki ilişkiye dayanır.

Bu kavramlar temelinde işlenen kadın cinayetlerinde isimlendirme mekanın dışında zamana göre de değişebilmektedir. Bu durum zaman içinde de değişebilmektedir. Bu konuda Cinzia Tani otuz yıl öncesine değin, İtalyanlar arasında ‘namus cinayeti’ terimini duymanın çok yaygın olmasına karşın, günümüzde kocası tarafından öldürülen bir kadın cinayetinin ‘ihtiras cinayeti’ şeklinde isimlendirildiğine dikkat çeker (bkz. Mamigliano, 2010). Sözelimi, İtalya toplumunda kadının kocası veya sevgilisi dışında biriyle cinsel ilişkide bulunması neticesinde öldürülmesi halk arasında ironiyle karışık “İtalyan tarzı boşanma” şeklinde nitelendirilmektedir.

6. Türkiye’de Son Dönem Kadın Cinayetleri

Türkiye’de işlenen kadın cinayetleri son yıllarda o denli artış göstermiştir ki, neredeyse her gün gazetelerin üçüncü sayfasında bu türden en az bir habere rastlanabilmektedir. Öyle ki bazı günler aynı anda birden fazla öldürülen kadın haberi yer alabilmektedir. Aşağıda buna örnek bir habere yer verilmiştir.

Türkiye’de kadın cinayetlerinin ardı arkası kesilmiyor. Hemen hemen her gün ülkenin bir yanından kadın cinayetleri veya kadına uygulanan şiddetle ilgili haberler geliyor. Dün de yurdun çeşitli illerinde yaşanan olaylarda 4 kadın cinayete kurban gitti (www.milliyet.com.tr, 2 Eylül 2013).

Türkiye’de işlenen kadın cinayetlerine ilişkin tam manasıyla bir kafa karışıklığının olduğundan bahsedilebilir. TBMM’ye verilen bir soru önergesi üzerine dönemin Adalet Bakanının verdiği yanıt neticesinde resmi kayıtlara göre 2002-2009 yılları arasında kadın cinayetlerinin yüzde 1400 artış gösterdiği anlaşılmıştır. 2002 yılında öldürülen kadın sayısı 66 iken, 2003’te 83, 2004’te 128, 2005’te 317, 2006’da 663, 2007’de 1011, 2008’de 806 ve 2009’un ilk yedi ayında 953’e çıkmıştır. Buna karşın, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğüne göre ise son beş yılda öldürülen kadın sayısı 802’dir. 2009-2013 yılları arasında yaralanan ve öldürülen kadına ilişkin rakamlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Rakamlara göre ortalama her iki günde bir kadın öldürülmektedir.

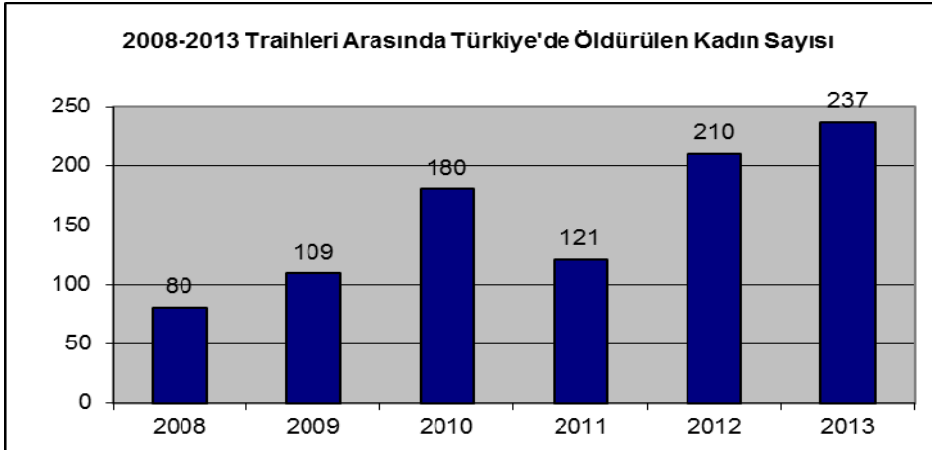
Tablo 1: Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Gen. Komutanlığı Aile İçi Şiddet Olaylarına ilişkin 2009-2013 tarihleri arası sayısal verileri.

	2009	2010	2011	2012	2013 (İlk on ay)	Toplam
Yaralanan Kadın	18.293	24.920	29.301	39.321	70.112	181.947
Öldürülen Kadın	171	177	163	155	136	802

Kaynak: Kadının Statüsü Gen. Müd. 07.11.2013

Bu konuda başka bir kaynağa göre ise 2013 yılında Türkiye’de 237 kadın öldürülmüştür. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu tarafından tutulan istatistiğe göre 2008 ve sonrası yıllarda işlenen kadın cinayetleri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Tablo 2: 2008-2013 Tarihleri Arası Türkiye’de Öldürülen Kadın Sayısı

Kaynak: www.kadincinayetleriniDurduracagiz.com, Son erişim tarihi 4 Ekim 2013

Bu rakamlar platformu tarafından kendilerine başvuran ailelerden ve iletişim araçlarından elde edilen kayıtlar neticesinde toplanmıştır. Platform 2008 yılından bu yana kadın cinayetlerine ilişkin vakaları kayıt altına almaktadır.

Kadın cinayetlerinin sebepleri üzerine var olan kaynaklar genelde haber kaynaklarında ve kadın örgütleri tarafından tutulan istatistiklerle sınırlıdır. Bu nedenle, kadın cinayetlerinin tanımlanmasına ilişkin Türkiye’de bir bağlantısızlığın olduğundan söz edilebilir. Bu cinayetler yakından incelendiğinde, bunların aslında küçük bir oranının namus, töre ve ihtiras cinayetleri gibi mevcut kavramlarla örtüştüğü görülür.

Kadın cinayetlerine ilişkin başlıca sebeplere bakıldığında ise bunların sırasıyla, ayrılık/boşanma, kadının kendi hayatına dair karar alması, kıskançlık, işsizlik ve reddetme olduğu görülmektedir.

Tablo 3: 2008-2013 Tarihleri Arası Kadının Öldürülme Sebepleri

Kadınlar Hangi Nedenlerle Öldürüldü?	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ayrılık/boşanma Talebi	17,5	28,9	16,4	25,4	29,2	30
Kıskançlık	8,75	33	11,1	16,7	22,95	13
Erkeğin isteğinin gerçekleşmemesi	25	1,8	16,1	14,2	0,04	6
Bilinmiyor	18,75	10	25,5	11,7	10,15	15
Namus cinayeti	0	0,9	0	9,2	3,2	0
Kişi Kriz ve işsizlik	5	2,7	6,1	6,6	10,5	7
Reddetme	8,75	4,5	10,5	6,7	6,25	
Hırsızlık -para -madde bağımlılığı vb.	7,5	8,2	7,7	5,1	0	0
Kadının hayatına dair bir karar vermek istemesi	3,75	6,4	5,5	3,6	10,15	26
Nefret cinayeti	0	0,9	0	0,8	1,04	0
Cinsel saldırı	3,75	2,7	1,1	0	0,01	0
İntihara zorlanma	1,25	0	0	0	6,51	0

Kaynak: www.kadincinayetlerinidurduracagiz.com, Son erişim tarihi, 24 Nisan 2013

Nedenler arasında şaşırtıcı bir şekilde namus cinayetlerinin en düşük oranlı kategorilerden birisi olduğu görülmektedir. Bu durum elbette cinayetlerin ne şekilde kategorileştirildiği ve bunun kimin tarafından yapıldığıyla ilişkili bir durumdur. Platform normalde kabaca namus cinayetleri olarak kategorileştirilebilecek, sözgelimi, ayrılma veya kıskançlık nedenlerini ayrı kategorilerde sınıflamıştır. Namus cinayeti altında değerlendirdiği cinayet ise Türkiye'de töre cinayeti olarak bilinen Batı literatüründe 'honor killing' olarak isimlendirilen cinayet tipine denk düşmektedir.

Bu cinayetlere yakından bakıldığında en dikkat çeken hususların başında, kadının kocası veya erkek arkadaşı tarafından sahiplenilmesi, yalnızca ona ait olduğu düşüncesinden ileri gelen boşanmayı veya terk edilmeyi kabullenemeyen erkeğin saldırganlığının sonucu öldürüldüğü görülmektedir. Aşağıda sunulan ve Türkiye'de işlenen son kadın cinayetleri haberleri bu yargıyı destekler mahiyettedir.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu rakamlarına göre ve bu makalede örneklem olarak alınan 2013 Eylül ayında 18 kadın öldürülmüştür. Bu cinayetlerin 6'sı koca, 2'si eski koca, 4'ü sevgili ve 2'si baba tarafından işlenmiştir. Yine bu cinayetlerin 5'i boşanma/ayrılma, 4'ü kıskançlık, 3'ü kadının hayatına dair bir karar vermek istemesi, 1'i reddetme, 1'i ekonomik sebepler neticesinde gerçekleşmiştir. Bu cinayetlerin 4'ünün ise sebebi bilinmemektedir.

Aşağıda bunların bazılarını yer verilmiştir. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere bu cinayetlerin büyük çoğunluğu kadının kocası veya eski kocası tarafından işlenmiştir ve önemli bir kısmı kadının boşanmak veya terk etmek istemesi neticesinde gerçekleşmiştir.

Koca Dehşeti: Aydın'da boşanmak isteyen karısı Ümmühan Türkmen'in (36) babasının evine gitmesine kızan öfkeli eş H.T. (37), yolunu kestiği eşi ve ailesine kurşun yağdırdı. Ameliyata alınan Ümmühan Türkmen'in sol, İbrahim Türkmen'in sağ ve Durmuş Türkmen'in de her iki bacağı diz altından kesildi (www.hurriyet.com.tr, Son erişim tarihi 9 Eylül2013)

Özel hareket polisi dehşet saçtı; 3 Ölü: Van Emniyet Müdürlüğü'nde görevli özel hareket polisi kendisine boşanma davası açıp, mahkemeden tedbir kararı aldırarak eşinin ailesiyle yaşadığı eve gidip dehşet saçtı. Polis memuru Selim Meral'in eşi Zeliha Meral, kocasının kendisine şiddet uyguladığı gerekçesiyle boşanma davası açtı. Eşi ve kaynanasını öldürüp, kayınpederini de ağır yaralayan Selim Meral, daha sonra kendiliğinden emniyet güçlerine teslim oldu (www.aksam.com.tr, Son erişim tarihi 28 Eylül 2013).

Dalyan'da kadın cinayeti: Muğla'nın Ortaca ilçesi Dalyan beldesinde yaşamakta olan Caterina Anna Bury, ayrılmak istediği V.A. tarafından öldürüldü. Annesi Cecilie Bury (87) ve oğlu Alexander Gerhard Bury'i (24) ağır yaralandı (kadincinayetlerindiruracagiz.net/haber/674/dalyanda, Son erişim tarihi 11 Eylül 2013).

Karin’e ‘terk etme’ kurşunu: Ayrılmak isteyen sevgilisi Karin Sucu’yu, cuma gecesi Ortaköy’den Kurtuluş’a kadar takip eden Gazaros Muratçioğlu, ‘Bizi ancak ölüm ayırır’ dedi genç kızı tabancayla vurarak öldürdü. Daha sonra da silahı başına dayayarak ateşledi. Sucu hayatını kaybederken, Muratçioğlu tedavi altına alındı (www.hurriyet.com.tr, Son erişim tarihi 02 Eylül 2013).

Bu gibi cinayetler erkeğin kadını sahiplenmesi, onu kendi mülkiyeti dahilinde algılamasının önünü açan erkeğin müesses statüsü ile kadının yeni statüsü arasında yaşanan çatışmanın bir sonucu olarak yorumlanabilir. Burada esas olan mesele, kadının erkeği terk etmesi düşüncesinin müesses statüsü içinde duran erkek tarafından kabullenilememesinde yatar. İngilizcede ‘if I can’t have you, no one can’, Türkçe’de ise ‘ya benimsin ya da topprağın’ ifadesinde yerini bu gibi mottolar terk edilen veya reddedilen erkeğin yalnızca Türkiye’de değil, Batılı toplumlarda da kadının bu beyanı karşısında şiddete başvurabileceğinin birer göstergesi olarak yorumlanabilir. Takıntılı aşk ve sahiplik duygusunun cinayetle sonuçlanabileceği Oscar Wilde’ın The Ballad of Reading Gaol’ şiiirinde “her erkek sevdiği kadını öldürür” ile “aşk ölümle biter mi?” mısralarını hatırlatır (Esgün, 2013). İronik bir şekilde gazetelerin üçüncü sayfasını işgal eden kadın cinayetleri haberlerin bazılarında öldürdüğü karısının başında oturup ağlayan erkek hikayelerine rastlanabilmektedir.

2013 Eylül ayında işlenen diğer kadın cinayetlerinin ikinci ortak özelliği; bunların eski kocalar tarafından işlenmiş olmasıdır. Eski koca kimi zaman çocukların velayeti, kimi zaman ortak malın bölüşümü kimi zaman da kadının başka biriyle arkadaşlık kurmaya başlaması sonucunda öldürülebilmektedir.

BDP Kadın Meclis üyesi Nazliye Sincar eski eşi tarafından öldürüldü: Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) Küçükçekmece Kadın Meclisi üyesi Nazliye Sincar, 5 yıl önce boşandığı eşi tarafından öldürüldü. Ekonomik zorluk çeken Şehzade H, mal bölüşümünde adaletsizlik olduğunu söyleyerek eski eşinden eşyalarını geri istedi. Cinayete dönüşen kavganın bu yüzden çıktığı öne sürüldü (www.konya.net.tr, Son erişim tarihi 04 Eylül 2013)

Eski Koca Dehşeti: 3 ölü, 1 yaralı: Burdur’da çocuklarının velayeti yüzünden eski eşi ile tartışan şahıs, dehşet saçtı. Eski eşini, onun kardeşini ve kavgayı ayırmak isteyen kendi babasını pompalı tüfekle vurarak öldüren öfkeli adam, ardından kendi kalbine ateş ederek intihar girişiminde bulundu (www.medyatrabzon.com, Son erişim tarihi 10 Eylül 2013)

İşlenen bir diğer kadın cinayetinde kadının kocası tarafından neden öldürüldüğü henüz belirlenemezken, katil kocası bunu, kadın cinayetlerinde sıkça kullanılan, ‘namusun temizlenmesiyle’ ilişkilendirmiştir.

16 yıllık eşini öldürdü: Diyarbakır’da 36 yaşındaki Canan Tanış, 16 yıllık eşi tarafından bıçaklanılarak öldürüldü. Teslim olan katil zanlısı

eş, 'namusumu temizledim' dedi (www.cnn.com.tr, Son erişim tarihi 15 Eylül 2013).

2013 Eylül ayında öldürülen kadınlar arasında geleneksel kodlar içinde açıklanabilecek yegâne örneği Osmaniye ilinde babası tarafından öldürülen Emine Özcan cinayeti oluşturmaktadır. Emine Özcan babasından izin almayarak sevgilisine kaçıp evlendiği için öldürülmüştür.

Kaçarak evlenen kızını öldürdü: Osmaniye'de 51 yaşındaki Müslüm Fırat, sevgilisine kaçarak evlenen kızı 24 yaşındaki Emine Özcan'ı 7 kurşunla öldürdü. Olay, 23 Eylül'de saat 21.00 sıralarında Baş Mahalle 1016 Sokak'ta meydana geldi. İddiaya göre, olaydan 4 gün önce Emine Özcan, ailesinden habersiz ismi öğrenilemeyen sevgiliyle resmi nikah yaparak Kırşehir'e yerleşti. Baba Müslüm Fırat, 'Kızım gel, telli duvaklı çık. Dedikodu olmasın, gelinliğinle seni gönderelim' diyerek kızını ikna etti. Baba evine gelen Emine Özcan, Müslüm Fırat'ın tabancasından çıkan 7 kurşunla ağır yaralandı. Ambulansla Osmaniye Devlet Hastanesi'ne götürülen Emine Özcan, doktorların müdahalesine rağmen kurtarılamayarak, yaşamını yitirdi (<http://www.hurriyet.com.tr>, Son erişim tarihi 25 Eylül 2013).

Bunlar Eylül ayında işlenen kadın cinayetlerinin bazılarını oluşturmaktadır ve bunlardan yalnızca biri geleneksellik içinde açıklanabilecek, namus/töre cinayetleri içinde değerlendirilecek bir niteliktedir. Diğerleri direk veya dolaylı olarak kadınların kendi yaşamlarına ilişkin aldıkları kararlarla ilişkilidir. Bunlar içinde buldukları mevcut koşullara yaptıkları itiraz, aynı zamanda kadınların yaptıkları birer irade beyanı olarak değerlendirilebilir.

7. Gelenek Ve Modernite Çatışmasında Kadının Statüsü

Buraya kadar işlenen Türkiye'deki son kadın cinayetlerine ilişkin faktörler incelendiğinde, başlıca sebepleri arasında kadının boşanmak, ayrılmak veya ilişkiyi reddetmek istemesinin başta geldiği görülür. Bu gibi faktörler neticesinde işlenen kadın cinayetlerinin ise bu konudaki mevcut literatürde yer alan kavramlar dahilinde tanımlanması birçok bakımdan güçtür. Şiddetli geçimsizlik, şiddet, alkol bağımlılığı gibi sebepler neticesinde yaşadığı ilişkiye son vermek isteyen bir kadının partneri tarafından öldürülmesinin makalede işlenmiş töre, namus veya ihtiras cinayetleri kavramlarının tanımına uymamaktadır. Bu bakımdan, bu gibi cinayetlerin yeni bir kavramla tanımlanması zarureti vardır. Bunlar için *başkaldırı cinayetleri*³ (revolt killing) kavramını öneriyorum.

Başkaldırı cinayeti kavramı temelde kadının süregelen düzene başkaldırması, erkeğe itirazı ve irade beyanında bulunması neticesinde öldürülmesini ifade eder. Özelde boşanmak/ayrılmak isteyen bir kadının kocası

³ Bu kavram Albert Camus'un (2012) *Başkaldıran İnsan* eserinden esinlenerek geliştirilmiştir. "Hayır" diyen biri olarak tanımladığı başkaldıran insan metaforu, kadın cinayetleri konsepti içinde "itiraz ediyorum" şeklinde formüle edilmiştir.

veya sevgilisi tarafından öldürülmesi durumuna denk düşen başkaldırı cinayetleri, namus ve töre cinayetlerinin aksine, belirli bir sınıfa, etnik-dini gruba veya sosyal gruplara özgü olmadığından bahsedilebilir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformunun verilerinde toplanan kadın cinayetleri haberleri incelendiğinde, bu gibi hikayelerin Türkiye’nin farklı coğrafyalarında meydana geldiği, ayrıca farklı meslek gruplarına mensup kişilerin bu tür olaylarda yer aldığı görülmektedir. Başkaldırı cinayetlerini diğer cinayet tiplerinden ayıran başlıca faktörün; kadının erkekle olan bağıını koparmaya yönelik hamlesi, mevcut duruma itirazı neticesinde öldürülmesi olduğu ileri sürülebilir. Bu “itiraz ediş” bir irade beyanını ifade eder, ki bu kadının özgürleşme çabasıından bağımsız değerlendirilemez. Başkaldırı cinayetlerinin temel dinamiği olarak gelenek ile modernite arasındaki çelişkinin kadın-erkek arasındaki ilişkiye yansımaları olduğu iddia edilebilir. Sözü edilen bu durum, başta ekonomik olmak üzere, sosyal ve kültürel anlamda özgürleşmeyle birlikte geleneğin dışına çıkma gayretini gösteren kadın rolü ile geleneksel değerler konumlanan erkek rolü arasındaki çatışmayı ifade eder. Başkaldırı cinayetlerinin Türkiye’de yaygın hale getiren başlıca sebepler işte bu çatışma bağlamında değerlendirilebilir. Sözü edilen bu çatışma ise en çok kadının değişen statüsü üzerinden incelenebilir. Erkeğin aksine, değişim, ataerkil düzenle kavgası olan kadının rolündedir. Geleneksel kodlar içinde konumlanmış erkek rolü ise kadında gerçekleşen bu değişimlerin kendi erkekliğin sınırlarını zorladığını (Sancar, 2013) düşünerek, “statu quo”yu korumaya yönelik bir direnç geliştirmesi bağlamında değerlendirilebilir. Boşanmak/ayrılmak isteyen veya kendi yaşamına dair bir karar alan isteyen bir kadının öldürülmesi ise bu direncin en uçta yer alabilecek noktasını oluşturur.

8. Kadının Yeni Statüsünün Dinamikleri

Bu noktada gelenek dışına çıkmaya çalışan kadının bu yeni halini nelerin yarattığından söz edilebilir. *Birincisi*, hızlı kentleşme olarak sayılabilir. Bugün Türkiye toplumunun %75’ine yakını kentlerde yaşamaktadır. Kırdan kopan ve kente yerleşen insanların yaşamları kent kültürü içinde büyük değişimlere uğramaktadır. Her şeyden önce kadın kent hayatı içinde işgücüne daha rahat katılabilmektedir. *İkincil* etken olarak nitelendirilebilecek kadının işgücüne katılımı kadının ekonomik özgürleşmesi konusunda büyük etkiler yaratmıştır. Türkiye’de kadının işgücüne katılım oranı, kentleşmeye rağmen, son on yılda %23’ten. %30’lara ulaşmıştır (TÜİK, 2013). Kadının işgücüne katılımı onun kamusal alanda daha görünür olmasını sağlamıştır. *Üçüncü* olarak kentleşme ve işgücüne katılımı ilişkili olarak kadının dul kalmanın getirdiği sosyal baskıyı üzerinden attığı iddia edilebilir. Geleneksel yapıda ‘eksik etek’, dul kadın, yuva yıkan” gibi sıfatlarla tanımlanan boşanmış kadın; eksik, zayıf ve potansiyel kötü olarak görülürken, ekonomik özgürleşmeyle birlikte bu durumun aşıldığından söz edilebilir. *Dördüncü* etken olarak artan sayıdaki kadın sivil toplum örgütlerinden bahsedilebilir. Bugün Türkiye’de 525 civarında, kadınla ilişkili sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır (STGM, 2013). Bu örgütler kadın hakları için mücadele etmekte, kadının her alanda eşitliğinin sağlanabilmesi için etkinlikler ve eylemler düzenlemektedir. Kadın sivil toplum örgütlerinin çabalarının da bir sonucu olan kadının haklarına ilişkin yapılan yasal düzenlemeler *beşinci* etken

olarak sayılabilir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde bulunan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü bu yönde çalışmalar yapmakta, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun 2007 ve 2008 yıllarında kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik hükümlerle değiştirilmiş ve en son 2012 yılında bu konuya doğrudan işaret eden 6284 sayılı Ailenin Korunması ile Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun çıkarılmış, ayrıca Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) bu tarihte yürürlüğü sokulmuştur. Bu kanun kapsamında Türkiye'nin birçok ilinde Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) kurulmuştur. Genelde kadınların görev aldığı bu merkezler kanunun gerektirdiği önleyici tedbirlerin uygulanması amacıyla günün 24 saati ve haftanın yedi günü hizmet vermektedir.

Tüm bu etkenler Türkiye'de kadının kent yaşamı içinde bireyleşmesi yönünde destekleyici etkenler olmuş ve kadının genel anlamda kendi yaşamına ilişkin irade beyanında bulunmasının yolunu açmıştır. Bunun karşısında duran müesses yapı ise bunu kimi zaman ona şiddet uygulayarak kimi zaman ise onu öldürerek durdurmaya çalışmaktadır. Türkiye'de kadının artan işgücüne katılım oranı, bununla birlikte kadının kamusal alanda daha görünür hale gelmesi, kadın sivil toplum örgütleri ile araştırma merkezlerindeki artış ve faaliyetleri gibi etkenler kadına yeni bir statü sağlamış, bu da ona gelenek dışında konumlandırılabilir bir rol kazandırmıştır. Modernleşen kadının özne olma talebi, onu gelenekselliğin birçok kurumuyla birlikte yaşatıldığı sosyal yapıyla çatışmalı hale getirmektedir. Bu anlamda, kadın cinayetleri kapsayıcı bir özelliğe sahip kimlik ve ideolojileri sürdüren ve bunları yeniden inşa eden toplumlarda, gelenek ile modernliğin çatışması bağlamında anlaşılabilir.

Kadına bu yeni statüsünü kazandıran bu faktörlere rağmen Türkiye'de kadın erkeğe göre halen dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2013 Cinsiyet Ayrımcılığı raporuna göre Türkiye'ye kadın-erkek eşitliği konusunda 0.601'lik oranla 135 ülke arasında 124. sırada bulunmaktadır (WEForum, 2013). Kadın-erkek eşitliği konusunda varolan bu uçurum,, kaydettiği sosyal ve ekonomik başarılarla rağmen kadının sözü edilen bu çatışma içinde daha dezavantajlı bir konumdan mücadele etmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de artan kadın cinayetlerinin eşit koşullara ve araçlara sahip olmayan iki cinsiyet arasında yaşanan 'statü kazanma' ve 'yerinde tutma' çatışmasının bir sonucu olduğundan söz edilebilir.

Sonuç

Sistemik şiddeti nedeniyle boşandığı kocası tarafından 2010'da öldürülen Ayşe Paşalı cinayeti Türkiye'de işlenen kadın cinayetleri için bir dönüm noktası olmuştur. Morarmış gözlerinin keder ve öfkeyi yansıttığı fotoğrafı bundan böyle kadın cinayetleri protestolarında sıkça taşınacaktı. Ayşe Paşalı öldürülmeden önce onu kurtarması için birçok kuruma başvuruda bulunmuş, ancak hiçbirisi onun bu talebine yanıt vermemişti. Paşalı cinayetini trajik hale getiren de tam da bu idi. Yaklaşan cinayete neredeyse herkes tanıklık ediyordu, ama sistem bunun önüne nedense bir türlü geçmiyordu. Bu olayın ardından

kadın cinayetlerine ilişkin birçok yasal düzenleme yapıldı, önleyici tedbirler getirildi, ancak cinayetler o günden sonra da devam etti.

Denebilir ki; yazılı ve görsel medyada kadın cinayetlerine ilişkin ilk akla gelebilecek tanımlama olan ‘namus cinayetleri’ aslında gerçeğin kavranması açısından perdeleyici etkiler yaratmaktadır. Oysa namus cinayetleri kültürel bir forma sahiptir ve gücünü uzun yıllar içinde şekillendiği gelenekten alır, bunun da Türkçe’de dar anlamını ‘töre cinayetleri’ oluşturur. Batılı literatürde tartışılan ‘namus cinayetleri’ hakkında ortak yazılanlar incelendiğinde, bunların daha çok ‘töre cinayetlerine’ denk düştüğü görülür. Batılı kaynaklarda feminist çalışmalar içinde, hakkında çok sayıda çalışma bulunan namus cinayetlerinin genel özellikleri olan; aileyi ve kimi zaman akrabaları içine katması, sosyal çevreye karşı büyük utanç duyulması, namussuzlukla suçlanma riski ve bunu yaratan sosyal baskı ile cinayetin örgütlü ve planlı şekilde yapılması gibi özellikler töre cinayetlerinde karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, Türkiye bağlamında düşünüldüğünde ‘namus’ ve ‘töre’ cinayetleri arasında ortak özelliklere karşın, birtakım farklılıklar mevcuttur. Her ikisinde ortak olan etken, sosyal baskı ve kadim geçmişe sahip ataerkil değerler iken, aralarındaki farklılık konusunda birincisinde aile kararı, cinayetin önceden planlanması, kolektif bir nitelik taşınması gibi etkenler zorunlu değilken, ikincisinde bunlar aranan nitelikler olmaktadır. Bunun dışında, ‘töre cinayeti’ genelde namusla ilintili sebepler neticesinde işlenir. Bu sebeple de çoğunlukla ama özellikle batılı literatürde ‘namus cinayeti’ kategorisinin altında değerlendirilmektedir.

Öte yandan, namus ve ihtiras cinayetler her ne kadar ayrı kategorileri oluştursa da, kimi yerde ortak nitelikler taşır. Bunları ortak kılan başlıca etken ‘kıskançlık’ olgusudur. Batıda ihtiras cinayetinin bir gereği olan aldatma veya şüphesine bağlı gerçekleşen cinayetler, Türkiye ve diğer Ortadoğu ile Müslüman ülkelerde namus cinayetlerinin sebebi olmaktadır. Batılı ülkelerde, sözgelimi İtalya’da, Yunanistan’da namus cinayetlerinin bulunduğu yargısı, ağırlıklı olarak aldatma temelli işlenen cinayetlere denk düşer. Örneğin, bu gibi cinayetler İtalya’da halk arasında ironiyle karışık ‘İtalyan tarzı boşanma’ şeklinde nitelendirilmektedir.

Oysa Türkiye’de son yıllarda artan sayıdaki kadın cinayetlerine bakıldığında, bunların sadakat ve kadının iffetiyle ilintili olmaktan çok, kadının değişen statüsü ile buna bağlı değişen alışkanlıklarla bağlantılı olduğu görülmektedir. Boşanma talebi, terk etme, reddetme gibi sebeplere dayalı cinayetler her ne kadar yanlış şekilde namus cinayetleri olarak isimlendirilse de, yeni bir kavramsallaştırmayla aslında *başkaldırı cinayetlerini* oluşturdukları ileri sürülebilir. Albert Camus’un (2012) başkaldıran insan metaforundan hareketle tanımlanan bu kavram temelde kadının süregelen düzene başkaldırması, erkeğe itirazı ve irade beyanında bulunması neticesinde öldürülmesini ifade eder. Bu bakımdan Camus’un “hayır” diyen biri olarak tanımladığı başkaldıran insan metaforuna karşılık, başkaldırı cinayetleri kavramına esas teşkil etmek üzere, kadın açısından bu tanımlama “itiraz ediyorum” halini almaktadır. Bu “itiraz ediş” aynı zamandan kadın açısından bir irade beyanı, varlık gösterme ve dolayısıyla da bir özgürleşme hamlesi olarak değerlendirilebilir. Tüm bunlar ise

esasinda gelenekte var olmayan, bunun aksine gelenege ters düşen davranış örüntülerini meydana getirir. Gelenek ve modernite çelişkinin kadın-erkek rolleri arasındaki ilişkiye yansımaları bağlamında değerlendirilebilecek bu olgu; başta ekonomik olmak üzere, sosyal ve kültürel anlamda özgürleşmeyle birlikte geleneğin dışına çıkma gayreti gösteren kadın rolü ile geleneksel değerler konumlanan erkek rolü arasındaki çatışmayı ifade eder. Başkaldırı cinayetlerinin Türkiye’de yaygın hale getiren başlıca sebepler işte bu çatışma bağlamında değerlendirilebilir. Sözü edilen bu çatışma ise en çok kadının değişen statüsü üzerinden incelenebilir. Erkeğin aksine, değişim, ataerkil düzenle kavgası olan kadının rolündedir.

Namus cinayetleri, bununla birlikte töre cinayetleri her şeyden önce kadının iffetiyle ilişkilidir. Bu cinayetlerin işlenmesinin başlıca sebebi, ‘kirlenen’ namusun temizlenmesidir. Oysa başkaldırı cinayetlerinde, örneğin; boşanma talebinde bulunan veya ayrılmak isteyen bir kadının öldürülmesinin iffet veya namusla herhangi bir bağı bulunmamaktadır. Sözgelimi, Ayşe Paşalı cinayetinin ‘namus cinayeti’ olarak nitelendirilmesi söz konusu değilken, bu, ancak özgürleşmek isteyen bir kadının, bunu reddeden eski kocasının saldırısı sonrası yaşamını yitirdiği bir başkaldırı cinayeti şeklinde anlaşılabilir.

Örneklem olarak ele alınan Eylül 2013 ayı içerisinde işlenen kadın cinayeti haberleri incelendiğinde, bunların çoğunluğunun, “başkaldırı cinayetleri” kavramına zemin hazırlayan boşanma talebi, ayrılma isteği gibi kadının bir özne olarak hareket ettiği ve yeni bir durum yaratma çabası sonucunda öldürüldüğü cinayetler oldukları görülür. Başkaldırı cinayetleri yalnızca boşanma veya ayrılma gibi sebeplere dayalı dar bir çerçevede anlaşılmalıdır. Bu durum daha çok, kadının mevcut, süregelen bir durumda değişiklik yapma hamlesi neticesinde öldürülmesi şeklinde tanımlanabilir.

Bu konuda diğer başka verilerin toplanması ve bunlar üzerinden yapılacak analizler, Türkiye’de işlenen kadın cinayetlerinin önemli bir çoğunluğunun, makalede geliştirilen başkaldırı cinayetleri kavramı bağlamında değerlendirilebileceği iddiasını güçlendirebilecektir. Kadın cinayetlerinde kaydedilen artış ise modernleşen Türkiye toplumunda kadının değişen statüsüyle birlikte düşünülmelidir. Kentleşen kadının işgücüne katılımının artması, kamusal alanda daha görünür hale gelmesi, bireyselleşme yönünde adımlar atması kadına geleneksel kodların dışına çıkma fırsatı vermiştir. Artan sayıdaki kadın sivil toplum örgütleri, kadın araştırma merkezleriyle birlikte kadına ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmış olması bu statüyü daha da güçlendirmiştir. Türkiye’de yaşanan başkaldırı cinayetleri ise kadının bu yeni statüsü ile geleneksel kodlar içinde konumlanmış erkeğin müesses nizam, bir başka deyişle ataerkil sistem arasında yaşanan çatışmanın bir ürünü olduğu ileri sürülebilir. Kadına yönelik şiddeti önlemek amacıyla yapılan yasal düzenlemeler ve alınan çok sert tedbirlere rağmen bu cinayetlerin kesilmemiş olması sorunun yukarıda ifade edildiği gibi yapısal olduğunu kanıtlar bir mahiyettedir. Dolayısıyla, bunun önüne geçilmesi toplumsal yapıda yapılacak ve uzun vadede gerçekleştirilebilecek reformlarla mümkün gözükmektedir. Kadının

bu yeni statüsünün tanınması ve toplumda yerini bulması yapılacak bu reformların başında gelmektedir.

Kaynakça

- ABDO, N., 2006, “Namus Cinayetleri, Ataerkillik ve Devlet: İsrail’de Kadın” *Namus Adına Şiddet Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar* (içinde) MOJAB, S. & ABDO N. (der) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ABU-ODEH, L., 2011, “Crimes of Honor and The construction of Gender in Arab Societies” *Comparative Law Review*, Monza, 2, 1.
- ABU-ODEH, L., 2004, “Arap Topluluklarında Namus Cinayetleri ve Toplumsal Cinsiyet İnşası” *Müslüman Topluluklarda Kadın ve Cinsellik* (içinde) İLKKARACAN, P. (der) İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAKER, N., 1999, “Family Killing Fields: Honor Rationales in the Murder of Women”, *Violence Against Women*, 5, 164. <http://vaw.sagepub.com/>
- CAMUS, A., 2012, *Başkaldıran İnsan*. İstanbul: Can Yayınları.
- CAPUTI ,J., RUSSELL, D.E.H., 1992, *Femicide, The Politics of Women Killing*. New York: Trayne Publishers.
- CATALANO, S., 2009, *Female Victims of Violence*. Bureau of Justice Statistics. U.S. Departmen of Justice. Office of Justice Programs.
- CORDOBA M S T (2011). “Ciudad Juarez, Femicide and The State”, *Meaning of Violence in Contemporary Latin America* (içinde) POLIT, D. G., HELENA, M., (der) New York: Palgrave Macmillan.
- ECEVİTOĞLU, P., 2012, *Namus Töre ve İktidar*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- KOĞACIOĞLU, D., 2007, “Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*. 5 Şubat, 2014, <http://research.sabanciuniv.edu/5862/>.
- DUENAS, G.P.,RUEDA, M.H., 2011, *Meaning of Violence in Contemporary Latin America*. New York: Palgrave Macmillan.
- ECK, C. V., 2003, *Purified by Blood: Honour Killings amongst Turks in the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- ELDEN, A., 2006, “Hayat Memat Meselesi Olarak Namus: Genç Kadınların Şeref, Bekaret ve Namus Hakkındaki Şiddet Dolu Hikayeleri-İsveç Bağlamı” *Namus Adına Şiddet Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar* (içinde) MOJAB, S., ABDO, N., (der) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- FAQIR, F., 2001, “Intrafamily Femicide in Defence of Honour: The Case of Jordan” *Third World Quarterly*, Vol: 22, Sayı: 1, 65-82.
- HESTER, M., 1992, “The Witch-Craze In Sixteenth And Seventeenth Century England As Social Control Of Women” *Femicide The Politics of Women Killing* (içinde) RADFORD, J., RUSSELL, C., (der) New York: Trayne Publishers.

- IDRIS, M. M., ABBAS, T., 2011, *Honour, Violence, Women and Islam*. New York: Routledge.
- İLKKARACAN, P., 2003, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- INTERNATIONAL PRESS SERVICE (2008). "Peru: Crimes of passion: Hundreds of women murdered in the name of honour" and "passion. 20 Ekim, 2013. <http://www.wluml.org/node/4628>.
- JAFRI, A., 2008, *Honour Killing, Dilemma, Ritual, Understanding*. New York: Oxford University Press.
- LANG, D. S., 2005, *Honor and Peacemaking in Israeli-Palestinian Society*. New York & London: Routledge.
- MEETOO, V., MIRZA, H. S., 2011, "There is nothing "honourable about Honour Killings: Gender Violence and The Limits of Multiculturalism" *Honour, Violence, Women and Islam* (içinde) IDRIS, M. M., ABBAS, T. (der) New York: Routledge.
- MOMIGLIANO, A., 2010, Honor Killing by Any Other Name. The Nation. February, 2. Milan. 5 Şubat, 2014, <http://www.thenation.com/article/honor-killing-any-other-name#>.
- MOJAB, S., 2006, "Namusun Tikelliği ve Öldürmenin Evrenselliği: Erken Uyarı Sinyallerinden Feminist Pedagojiye" *Namus Adına Şiddet Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar* (içinde) MOJAB, S., ABDO, N. (der) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- OSCH, Y., 2013, "A Different Kind of Honor Culture Family Honor and Aggression in Turks" *Group Processes Intergroup Relations*. Sage Publication. 334-344.
- PERVIZAT, L., 2004, An Interdisciplinary And A Holistic Attempt To Understand The Honor Killing In Turkey. Núcleo de Estudos de Gênero Pagu, Brazil. 6 Şubat, 2014, <http://www.pagu.unicamp.br/sites/www.ifch.unicamp.br/pagu/files/cole nc.04.a06i.pdf>.
- PHYLLIS C (2009). "Are Honor Killings Simply Domestic Violence?" *Middle East Quarterly*. 16, 2, 61-69.
- RADFORD, J., 1992, "Introduction" *Femicide The Politics of Women Killing* (içinde) RADFORD, J., RUSSELL, D. (der) New York: Twayne Publishers.
- RUSSELL, D. E. H., 2011, "The Origin and Importance of The Term Femicide". 15 Eylül, 2013, http://www.dianarussell.com/origin_of_femicide.html.
- RUSSELL, D. E. H., 1990, "Femicide" *Crimes Against Women: Proceedings of the International Tribunal* (içinde) RUSSELL, D., VEN, N. V. D. (der) California: Russell Publications.
- SANCAR, S., 2013, *Erkeklik: İmkansız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

- SEV’ER, A., 2013, *Patriarchal Murders of Women. A Sociological Study of Honour-Based Killings in Turkey and in the West*. Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- UNITED NATIONS POPULATION FUND (UNFPA), 2000, *The State of the World Population: Chapter 3 Ending Violence Against Women and Girls*.
- WILSON, M., DALY, M. 1992, “Till Death Us Do Part. In Femicide” *The Politics of Women Killing* CAPUTI, J., RUSSELL, (der) D.E.H. New York: Trayne Publishers. 83-98
- WALBY, S., 2002, “Feminism In a Global Era” *Economy and Society*, November, 31, 4, 533-557.
- WORLD ECONOMIC FORUM, 2013, *The Global Gender Gap Report 2013*. 12.11. 2013.<http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2013>.
- 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve İlgili Yönetmelik, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010.
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve İstanbul Sözleşmesi, T.C. Ail eve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.

SAĞLIĞIN VE HASTALIĞIN ANLAMI: FARKLI SOSYO-EKONOMİK STATÜ GRUPLARININ ALGILARI

The Meaning of Health and Illness: Perceptions of Different Socio-Economic Status Groups

Temmuz Gönç-Şavran*

Nadir Suğur**

Abstract

Conceptualisation and definition of health and illness have been major discussion topics in the social sciences. Drawing on the data of a field study conducted in 2009-2010 in Eskişehir, this study aims to examine how different socio-economic groups perceive and define health, illness, and disease. The sample of the study consists of 355 people from three different socio-economic status groups, and the study is an attempt to sociologically examine their health and illness perceptions. The findings indicate that different socio-economic groups' perceptions and definitions show determinable differences from each other and are not independent from the social structure and material conditions that surround people.

Keywords: Health, illness, sociology of health, socio-economic status groups, Eskişehir

Özet

Sağlık ve hastalığın tanımlanma ve kavramsallaştırılma biçimi sosyal bilimler literatüründe süregiden tartışmalardan birini oluşturmaktadır. Bu çalışma, 2009-10 yıllarında Eskişehir'de üç farklı sosyo-ekonomik statü grubundan toplam 355 kişilik bir örneklem üzerinde yürütülmüş olan bir alan araştırmasının bulgularına dayanmaktadır. Çalışmanın amacı farklı sosyo-ekonomik statü gruplarının sağlık ve hastalık kavramlarını algılama ve tanımlama biçimleri açısından gösterdikleri benzerlik ve farklılıkları sosyolojik olarak irdelemektir. Bulgular farklı sosyal ve ekonomik statüleri sahip olan toplumsal grupların sağlık ve hastalık kavramlarını algılayışlarının ve tanımlayışlarının birbirinden belirlenebilir şekilde farklılık gösterdiğini, bireylerin

---

* PhD, Ass. Prof., Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Sociology

** PhD, Prof., Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Sociology

algılarının kendilerini çevreleyen, sınırlandıran ve biçimlendiren maddi koşullardan ve toplumsal yapıdan bağımsız olmadığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, hastalık, sağlık sosyolojisi, sosyo-ekonomik statü grupları, Eskişehir

Introduction

There is an ongoing debate concerning the definition of health and illness in various areas of the social sciences (Law and Widdows, 2008; Blaxter, 2004; Dixit et al. 2008). On one hand, there are definitions grounded in the biomedical model, detaching individuals from their social context, reducing them to physical bodies and organs, illness to observable symptoms and defects, and health to the absence of illness. On the other hand, the definitions grounded in anthropological and social constructivist approaches make holistic health definitions that contain almost everything related to the social environment. Studies both indicate that the conceptualisations of health and illness shape health-related behaviours (Hwu, Coates and Boore, 2001; Helman, 1991) and that empirical research on the conceptualisation process of these concepts is inadequate (Hughner and Kleine, 2004). Although the quantity of the studies focusing on the meaning of health is relatively limited in Turkey, studies emphasize the social and structural factors in individual construction of health and healthiness (Cirhinlioğlu, 2003; Kasapoğlu, 2008) and point that illness has a separate socio-cultural and identity related aspect other than the biological condition that the physician identifies (Oskay, 1993; Özen Güçlü ve Adak, 2002; Nazlı, 2007, 2012). To increase the effectiveness of health improvements and health policies, it is important to develop a deeper understanding of how health and illness are perceived, conceptualized, and defined by lay people as well as by health professionals.

The World Health Organization (WHO, 1948) defines health as “a state of complete physical, mental, and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity”. Yet, this definition is found to be analytically impracticable (Law and Widdows, 2008:10) and ‘unreasonably’ highly standardized (Lewens and MacMillan, 2004:664). Classifications of health definitions also differ. Hughner and Kleine (2004) classify lay peoples’ definitions of health into five categories, which can be summarized as: (a) health as the absence of illness; (b) health as being able to carry out daily functions; (c) health as equilibrium, happiness, and relaxation, (d) health as the freedom and capacity to choose how to live; and (e) health as constraint. Herzlich (1973) classifies the definitions of health as: (a) health as the absence of illness (the negative definition of health); (b) health as a reserve, which constitutes the capacity of resistance; and (c) equilibrium as positive health. Blaxter (2004) indicates that health can be conceptualized in four ways, as: (a)

the absence of illness, (b) a state of balance, (c) a function, and (d) a status. On the other hand, Bauman (1961) indicates that health is defined with three orientations, (a) feeling state, (b) symptom and (c) performance. In addition to these classifications, health has been understood as a positive value and status both morally (Cornwell, 1984, Wright, 1982; Szasz, 1974) and politically (Sontag, 1983).

The distribution of the categories of these classifications of health are based on social patterns. Arguing that the conceptualisation process is related to age, socio-economic status, education level, religion, and current physical condition, Bauman (1961) relates the dominance of performance-orientated definitions in his research to the business- and success-related norms in American society. On the other hand, the rather low proportions of both performance-orientated and negative definitions of health (as the absence of illness) in research conducted in Brazil (Schall et al, 1987) indicate the effects of culture in the process of conceptualisation of health. Studies on the conceptualisation of illness show that illness most frequently is defined related to physical condition, and like health definitions, illness definitions of people also vary according to social variables (Boruchovitch and Mednick, 2002; Chen, 2003) and moral evaluations (Cornwell, 1984).

Drawing on field research conducted in Eskisehir, Turkey, the aim of this paper is to determine how health and illness are perceived, conceptualized, and defined by different socio-economic status groups. It also aims to examine sociologically the similarities and differences among these groups on defining health and illness, and to analyse the patterns underlying these definitions.

Method

The research was conducted in Eskisehir, Turkey in 2009-2010¹. Turkey has a population of nearly 75.000.000, of which, 77% live in urban areas and 23% live in rural areas. Eskisehir is a city in Central Anatolia, next to the capital, Ankara. The population of the province is nearly 1.700.000, and of the city centre is 700.355. Of the population, 92% live in urban areas. Of the employed population in Eskisehir, 44% work in industry, 44% in services and 12% in agriculture (www.tuik.gov.tr). Industry is concentrated in urban areas; agriculture is the main source of income in rural areas. Therefore, Eskisehir both represents the positive qualities of urbanization and the disadvantages of rural areas.

---

¹ The data used in this paper is a part of a PhD research (Gönç-Şavran, T. 2010. Social Inequalities and Health: A Sociological Research in Eskisehir, Anadolu University Graduate School of Social Sciences).

The sample of the research is composed of three different socio-economic groups. The variables used to determine the socio-economic status group are income, education level, occupation, age, sex, birthplace, living place, marital status, and number of children. It is largely documented and well known that the factors of income, education, employment status, occupation, and the characteristics of living place are related to health in many ways. Therefore, the sample is composed of three clusters, which are relatively homogeneous in the aspect of the variables mentioned above and are assumed to represent three different socio-economic status groups. The measurement of the status is a controversial issue in social sciences. Yet, the three clusters selected show homogeneous distribution in the abovementioned variables of socio-economic status, broadly share a common lifestyle, and form social status groups in a Weberian sense. Thus, the findings on similarities and differences become concrete in the sample groups. The sample (n = 355) that was selected from these clusters by quota sampling, thus, consists of (i) peasants who live in the three villages of the two most underdeveloped counties of Eskisehir, which are assumed to represent the characteristics of the rural population with lower income and status (n = 103) (rural low status group); (ii) people who live in the two main labour settlements of the city centre, which are assumed to represent the characteristics of the urban population with lower income and status (n = 126) (urban low status group); (iii) associate professors and professors working in a state university (n = 126), which are assumed to represent the characteristics of an urban population with middle-high income and status (n = 103) (urban middle-high status group).

The data were gathered in 2009-2010. Face-to-face, semi-structured interviews were completed with the rural and urban low status groups (n = 229); in-depth interviews were completed with six people, and two focus group interviews were completed from each status group. The data from the urban middle-high status group were collected by questionnaire (n = 126) and three in-depth interviews were completed within this group. The data were quantified and analysed by SPSS. The questions that form the focus of this paper were open-ended questions (e.g., “what does healthy mean?”, “what is illness?”, “what is the cause of illness?”) yet, they are categorized and transferred to SPSS with special care to maintain the plurality of the answers given.

The Social and Demographic Characteristics of the Sample Groups

Rural Low Status Group

In the county development index of Turkey, the counties in which the rural low status group live have the ranks of 619 and 591 among 872 counties

(Dinçer and Özasan, 2004:114). The main source of income in all three of the villages where rural low status groups live is agriculture; yet, they all lack irrigation systems and dams. They also lack a central sewer system and primary healthcare centre; all have problems about collection of garbage, and two have problems about access to clean drinking water. Most of the houses are in a physically poor situation. Of this group, 52% are males, 48% are females, 92% were born in villages, and the fathers of 91% are peasants. Of them, 85% have a primary school education at most (11% are not literate), 5% have a secondary education, 9% have a high school education and 1% have a university education. They are mainly peasants (35%) and homemakers (39%), 9% are blue-collar, 3% are white-collar workers or civil servants and 14% are either self-employed artisans, or irregular informal workers. The mean age is 54,31 (min = 17, max = 77, SD = 16), income is 202 euros (min = 0, max = 1060, SD = 412), household size is 3,17 (min = 1, max = 9, SD = 1,5), number of children is 4,35 (min = 1, max = 9, SD = 1,9), years of social security is 12,2 (min = 1, max = 41, SD = 10,2). More than two thirds of the houses do not have a toilet in the main building; more than one fifth do not have a domestic water system. Nearly two third do not have a separate room for children and 15% have at least one dependent patient at home.

Urban Low Status Group

People in the urban low status group live in two working quarters in the city centre, which generally is where blue-collar informal workers live. Of them, 52% are male, 48% are female, 50% were born in villages, and of the fathers, 60% are peasants. More than half of this group (58%) migrated to the city centre from villages and 18% from other city centres. Of this group, 73% have a primary school education at most (10% are not literate), 12% have a secondary education, 13% have a high school (lycee) education and 2% have university education. They are mainly blue-collar workers (30%) and homemakers (41%), 6% are peasants, 3% are white-collar workers or civil servants and 19% are either self-employed artisans, or irregular informal workers. The mean age is 49,46 (min = 21, max = 86, SD = 13), income is 316 euros (min = 0, max = 2135, SD = 602), household size is 3,25 (min = 1, max = 9, SD = 1,5), number of children is 2,53 (min = 0, max = 8, SD = 1,8), duration of social security is 17,47 (min = 1, max = 54, SD = 15). More than half (51%) have a separate room for children and 5% had at least one dependent patient at home.

Urban Middle-High Status Group

Of the urban middle-high status group, 59% are male, 41% are female, only 11% were born in villages; their fathers are mostly (40%) white-collar

workers or civil servants, and only 7% of their fathers are peasants. More than half (62%) were born in city centres, 27% in county centres and 11% in villages. All of the people in this group have a PhD level education and all of them are employed in a state university. The mean age is 47,52 (min = 34, max = 65, SD = 7,5), income is 2473 euros (min = 854, max = 6406, SD = 2439), household size is 2,89 (min = 1, max = 5, SD = 0,9), number of children is 1,38 (min = 0, max = 4, SD = 0,7), years of social security is 24,10 (min = 4, max = 53, SD = 8,7).

From the rural low status group to the urban low and urban middle-high status groups, the levels of education, income, birth in urban areas and intergenerational upwards social mobility increase, while number of children and household size decrease. Although the urban low status group is the poorest group, the income levels of both the rural and urban low status groups are under the poverty (1052 euros) and hunger (323 euros) thresholds in Turkey (www.turkis.org) for the period data were collected.

Findings

Perception, Definition and Conceptualisation of Health

Table 1: Health definition themes		
Theme	Explanation	Sample
Maintaining the self	Protecting the body in the aspects of food, temperature, and hygiene	<i>"You know, keeping your body. You shouldn't let your body be miserable. To catch your body, your cleanness, your eating. To make everything, your bed, your food spanking clean." "You'll take care of yourself, of your eating and drinking, of your sleep, of your body rest, of your cleanness."</i>
Physical health	Feeling vigorous, fit, lively, energetic, and functional	<i>"To be fit, let's say while you're walking on the road, you shouldn't moan about your aching or pain."</i>
Emotional health	Feeling stress-free, peaceful, cheerful, and happy.	<i>"I feel healthy when my morale is high" "If you had a nice day, if you feel all right, happy, without any stress"</i>
Physical, emotional and spiritual health	Feeling good both physically and emotionally.	<i>"To have the wholeness of physicality and spirituality, to feel good about both." "To be active both physically and spiritually, to make all the activities perfectly."</i>
Absence of illness	Absence of any illness, disease, or symptom.	<i>"You are healthy if you don't have any diseases" "Healthy, by the square, I mean living without pain or ache."</i>
Coping with everyday life	Having the capacity to cope with everyday life activities without getting help.	<i>"...if you can walk to somewhere you desire and come back, you walk well, that is health." "You're healthy if you are able-bodied, if you don't depend on somebody while doing your work."</i>
Quality of life	Having a high quality of life.	<i>"If you have a high quality life, you're healthy"</i>

The answers given to the open-ended question of “what is being healthy?” are classified according to the contents and seven themes of definitions occurred. Before focusing on the definition tendency of status groups, it would be helpful to make a brief explanation of the themes.

The definitions, when categorized in the frame of these themes, significantly differ among sample groups ($n = 289$, $X^2 = 120,24$, $SD = 16$, $p \leq .01$). As seen in Table 2, the rural low status group conceptualize health in the frame of ‘good nutrition, protecting from cold, hygiene, and staving off stress and sadness’. Among the three groups, the rural low status group relates health to the absence of illness at a minimum. Especially according to the urban low status group, the rural low status group relates health to the market and financial issues to a lesser extent and pays more attention to the emotional aspect of health. The probable reason of this is that the majority of the rural low status sample are not waged workers, thus, not contacting the market via their bodies-health-wages as much as other sample groups. Although not reducing health to the absence of illness like the urban low status group does, and making relatively holistic definitions, the rural low status group sample provide mainly body-focused definitions of health.

Rural low status group n = 103	Urban low status group n = 126	Urban middle-high status group n = 126
37% Maintaining the self	32% Absence of illness	37% Physical, emotional and spiritual health
23% Emotional health	28% Maintaining the self	16% Absence of illness
21% Physical health	16% Physical health	15% Emotional health
9% Absence of illness	15% Emotional health	11% Physical health
8% Coping with everyday life	5% Coping with everyday life	11% Coping with everyday life
2% Physical, emotional and spiritual health	3% Quality of life	8% Quality of life
	1% Physical, emotional and spiritual health	2% Maintaining the self

The urban low status group define health mainly as ‘the absence of illness’. In addition, definitions provided by this group under various themes refer to economic potential more than the other two groups. People in this group are mainly informal sector workers and housewives; and they see health both as a prerequisite for entering the labour market and as a consequence of a relation with the market. This relation with the market is established by paying prices for food and reaching amenity by means of the earned wages. Contrary to the rural low status group, members of the urban low status group do not

have strong informal social networks, and have an intense relationship with monetary economy. Thus, the perception of health is mainly determined in terms of market. Some of the respondents in the urban low status group relate financial issues to health as:

"First comes money, then health. They all say health comes first, but money comes first by jingo."

"If your [economic] condition is not good, your health is unfortunately not good, too. If you live from hand to mouth, can't make both ends meet, can't buy what you want, how can you talk of health?"

After the themes of 'absence of illness' and 'maintaining the self', the urban low status group define health most frequently under the 'physical health' theme.

These definitions reflect an instrumental functionalist perception of the body in general. Although the rural low status group also make physical definitions, the urban low status group differ in using words such as 'dynamism', 'robustness', 'to be able-bodied', 'being able to work' and statements such as "to be dynamic at all times", "to be able to work", which express the requested characteristics of the labour force, much more frequently than the two other groups. This emphasis on both the absence of illness and the ability to work indicate that the urban low status group, compared to other status groups, conceptualize health much more in the frame of *physical activeness*. This shows that the urban low status group perceives health as a condition that makes it possible to have jobs, go to work and earn wages, thus, to continue their relationship with the market and the life. This finding is parallel to those of some studies (Calnan, 1987; Blaxter, 1983) concluding that workers mainly define health by linking it to keeping jobs and being able to work.

Capitalism connects health, illness, and labour in two dimensions. The first dimension is the emphasis the labour force has to stay healthy in order to be productive. In the second dimension, the body is seen as a fixable mechanical spare part as in the biomedical model, this leads to the emphasis that: (a) workers are indeed bodies that are substitutable in a Taylorist manner; and (b) ill health is a condition that requires treatment/repair, which means purchasing goods and services from the health market. In the perception that these two emphasises develop, health fertilizes both the workforce and the market by inventing new diseases when necessary (Moynihan & Cassels, 2006). The fact that the urban low status group defines health most frequently as the absence of illness indicates that they accept the pragmatist connection between health and labour, which capitalism builds, and this connection shapes

their health perception. This acceptance is a consequence of internalising the power discourse (Foucault, 1976); thus, the 'rightful' definitions of concepts that power introduces are accepted and the norm is shaped by these definitions.

While lower status groups tend to emphasise physical components of health, the urban middle-high status group has a relatively holistic health perception. The majority of the urban middle-high status group define health by referring to physical, emotional, and spiritual components. When including the definitions that mention coping with everyday life and quality of life, it can be said that more than half of the urban middle-high status group has a holistic health perception. Yet, the 'everyday life' notion of this group is built around the concepts of duty and responsibility. This group's definitions like "*adequate body resistance, performance in work, and enjoying the private life*", "*high level of life quality, being physically trouble-free and spiritual peace*", although in a different way from the urban low status group, still contain market-related concepts like duty, responsibility, and performance.

For the urban middle-high status group, the physical, emotional, and spiritual aspects of health unite in the aim of "*coping with everyday life without help*" or "*standing on your own feet*", as they frequently state. This group has higher education and status, lower household size, and a higher migration rate according to the other groups. Lacking the primary relationships, the *gemeinschaft* type of lifestyle and the social solidarity that the rural sample group has, the urban middle-high status group is relatively isolated and seems to be aware of this situation. This isolation can be said to result in this groups' relationship with the market to be more and denser according to the other groups, and become almost inherent to everyday life. Lacking the informal networks of lower status groups and getting lonelier in everyday life, the urban middle-high status group tries to schedule each specific part of everyday life and to use its time 'effectively, productively, and of high quality' in order to maintain its status position by performing the proper roles. Therefore, this group perceives health as a precondition, not only for working in a paid job, but for properly performing all of the internalized duties and responsibilities related to the social status position. Some of the health definitions of the urban middle-high status group implying this situation are as follows.

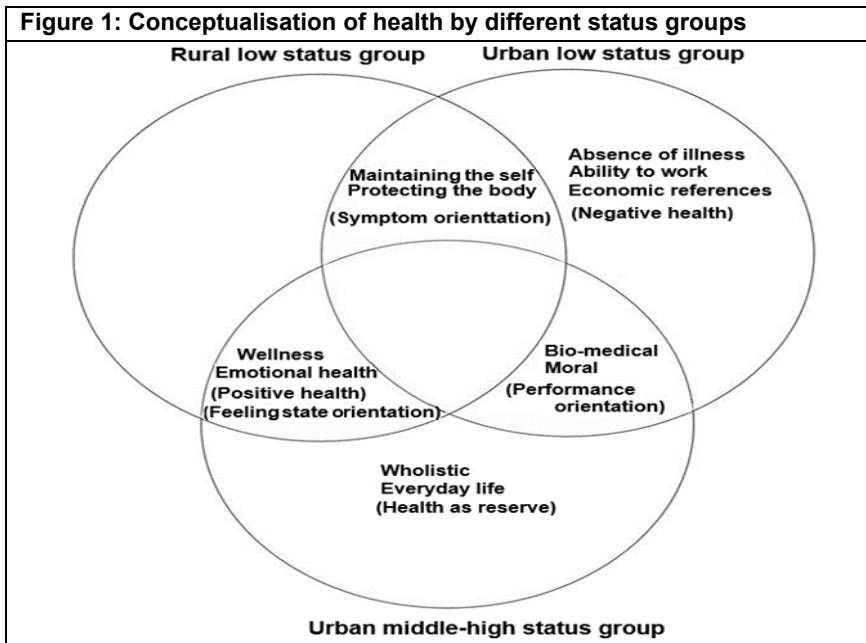
"To be able to manage your everyday life and all your activities with full performance".

"The condition that lets you effectively participate in social life and efficiently perform your duties and responsibilities".

The risk perception of the urban middle-high status group, which has

higher levels of education, market relations, and awareness, is higher than the other status groups. In the risk society (Beck, 1992), the risks that are embedded in the technological and political system become economic factors in the market and are transformed to profit. In the security paradigm of neoliberalism, people who cannot protect themselves from risks would be sacrificed for the sake of the security of the whole society; and people are said to be individually responsible for taking necessary precautions so as not to be sacrificed (Gambetti, 2008). Healthism discourse (Wright and Burrows, 2004) also places individuals at the centre of production of health, sees individuals always under risk of potential dangers, links risk to choice, responsibility and guilt, and holds individuals responsible for protecting themselves from risks by 'having a healthy lifestyle' (Petersen, 1996). In a neoliberal context, health is rapidly being commoditized and becomes a part of market relations. Thus, people in the urban middle-high status group perceive everyday life as a shift in which they are expected effectively and efficiently to perform a number of duties and responsibilities towards the institution in which they are employed, towards family, towards society and towards the state. For this group, this shift must be regulated and maintained, and health is the precondition for both this regulation and the complement of duties.

The general frame of the perceptions of the three status groups is seen in Figure 1. Although not as holistic as the urban middle-high status group, by emphasizing emotional health, the rural low status group intersects with the

urban middle-high status group and dissociates from the urban low status group. The urban low status group associates with the rural low status group on body-focused and symptom-oriented definitions of health, with the urban middle-high status group on biomedical and performance-oriented definitions of health; yet, the negative health definitions, such as the absence of illness and linking health to poverty, dissociate it from both of the other groups. The urban middle-high status group associates with the urban low status group by performance-oriented definitions and with the rural low status group by feeling-state-orientated definitions. Distinguished from the low status groups, the urban middle-high status group perceives health as a multi-dimensional precondition set, which allows performing everyday life in certain quality standards as required.

Conceptualisation of illness

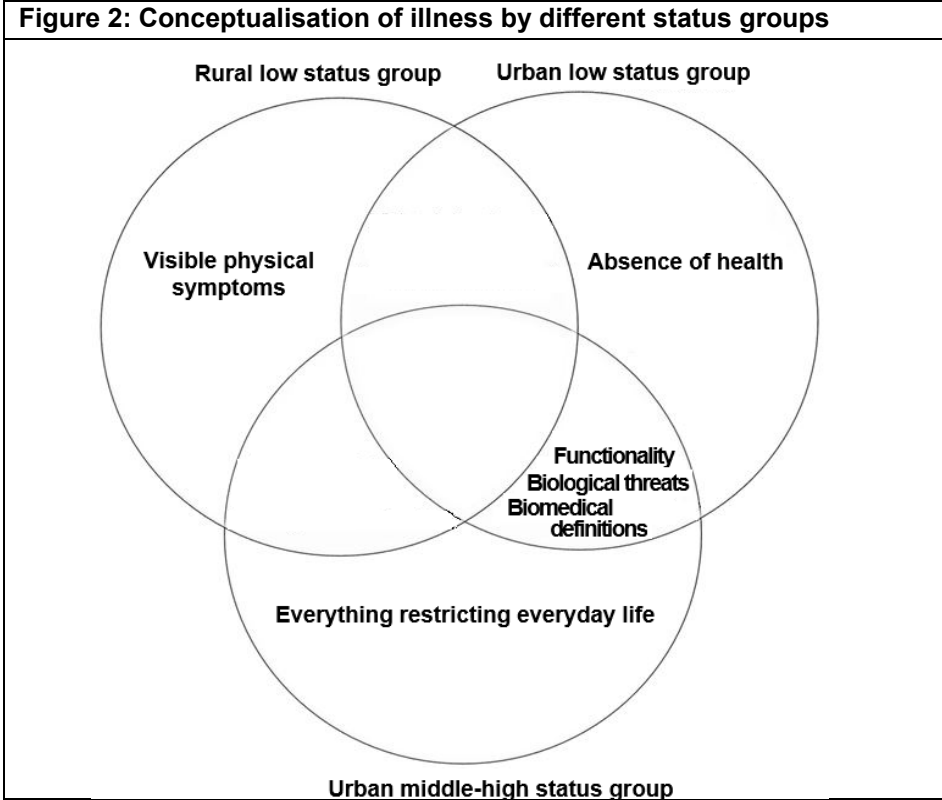
The definitions of illness of the sample can be gathered under four themes as shown in Table 3. The definitions of illness, as in the definitions of health, generally vary according to the three sample groups. The lower education and income is, the more illness is defined by visible physical symptoms such as 'coughing, being pale, and tired'. Of those who define illness by *visible physical symptoms*, 56% are in the rural low status group. The urban low status group also makes this kind of definition; yet, the majority of this group define illness as either the absence of health or a condition occurring due to *outer biological threats* such as germs, viruses, or parasites. The urban middle-high status group also tends to define illness with biological concepts. Yet, these definitions do not contain outer threats; instead, they contain issues of inner functioning of the body. In addition, the urban middle-high status group makes holistic illness definitions like '*everything spoils everyday life*' or '*everything impairing the quality of life*' much more frequently than the other two groups do.

Table 3: Themes and categories of illness definitions *						
Theme	Categories	Sample				%
			Rural low	Urban low	Urban middle-high	Total
Visible symptoms and signs of illness n = 134	Lack of energy, being tired, exhausted or painful	<i>"When you are sick in bed. If a man can't get up, he's ill."</i>	43,9	39,5	16,6	100
	Being not able to get out of bed	<i>"Feeling strengthless, coughing, sneezing. Illness is something you can see."</i>	69,2	30,8	-	100
	Heart attack, sudden increase of blood pressure		57,1	42,9	-	100
Absence of health / biological references n = 50	Absence of health	<i>"The disturbance of our body by parasites and bacteria"</i>	11,8	64,7	23,5	100
	Disturbance of the body by parasites	<i>"Succumb of the body towards germs"</i>	21,4	57,1	21,4	100
	Failure in proper functioning of the body	<i>"Deterioration of a part of the body, bankrupt [failure] of any organ"</i>	10	26,3	63,2	100
Emotional references n = 52	Unrest, sadness, unhappiness	<i>"Restlessness of people. Home is restless and disturbed when there is a patient in."</i>	23,6	38,2	38,2	100
	Suffering		21,4	28,6	50	100
	Death, trouble	<i>"To suffer. You don't go to work, don't do anything, and lie down on the job. Can't decide on your own."</i>	45,5	36,4	18,2	100
Holistic definitions n = 21	Conditions that restrain everyday life	<i>"An obstacle in front of living. You can't eat what you want, it is an obstacle in front of everything."</i> <i>"Source of weakness, dependence, a problem you immediately have to solve"</i>	4,8	14,3	81	100

*Because the question was open-ended, some answers contain more than one theme; thus, the percentages are valid for the number of answers, not of respondents.

While defining illness, the urban low status group when compared to the rural low status group, and the urban middle-high status group when compared to the urban low status group more frequently uses economy- and market-related concepts like 'order', 'damage', 'duty', 'assignment', 'bankrupt', and statements implying that the body is a machine that has to function regularly but breaks down sometimes. In the urban middle-high status group, the frequency of defining illness as non-function or malfunction of the body is more than twice that of the urban low status group. In addition, the urban middle-high status group uses statements implying deficiency or defect like 'stirring up trouble', 'failure' or 'delinquency' more frequently. The definitions of the urban middle-

high status group like “the defeat of the contaminated body that lacks resistance”, “the indication of the inability, incompetence of human body”, “physiological fault in any structure that constitutes the organism”, “decrease in performance and efficiency”, can be seen as statements that individually ‘blame’ the victim’s body and self by linking poor health to lifestyle factors (Crawford, 1977).

As seen in Figure 2, the urban middle-high status group intersects with the urban low status group with respect to defining illness with an emphasis on instrumental functionalism; it draws apart from the other groups by strongly relating illness to everyday life. Perceiving everyday life as a holistic field of duties and responsibilities, the urban middle-high status group has a “quality of life” notion associated to sustaining the roles that norms demand. Quality of life should be maintained and illness is a factor damaging this quality. This perspective of the urban middle-high status group can be seen from their definitions of illness as “a condition which reduces the efficiency of life, hardens the life”, “bodily symptoms which have negative effects on the quality of everyday life”, “...all situations affecting / obstructing everyday life activates”.

Seeing illness as both a defect or fault and an obstacle for fulfilling duties of everyday life is a clue that the urban middle-high status group perceives illness as morally problematic. Cornwell (1984) indicates that in opposition to health, which is seen as a morally positive situation, disease is seen as something to be condemned and this causes many people with poor health to perceive and define themselves as healthy. When people with at least two chronic diseases in the sample are examined separately, it is seen that 70% of the urban high status group evaluate their health as good or very good. This rate is 37% in urban and 19% in the rural low status groups. In other words, most of the people in the middle-high status group and part of those of the urban low status group perceive illness and disease as a morally wrong status (Cornwell, 1984:124) and avoid being stigmatized as ill. In other words, the higher the status, the more people with poor health tend to avoid being stigmatized as ill.

The rural low status group defines health and illness over problems from their own lives and define them by using the language of life world (Habermas, 1971). Williams and Popay (2001: 32-34) note that while making health-related definitions, lay people emphasize structural problems concerning their own lives, unlike experts who emphasize risk factors like nutrition habits or tobacco consumption. The rural low status group, who give concrete examples while defining illness /disease and of whom the tendency to blame the individual is low, seems to use the language of the life world. On the other hand, the urban middle-high status group, and the urban low status group to some degree, as a result of internalizing the discourse of regime of total health (Armstrong, 1993), are more prone to use the language of the system world (Habermas, 1971), which reflects the scientific knowledge thought by the "experts" of positivism and capitalism. This indicates that these groups are more influenced from the health discourse of the market and the state. The lives of urban status groups are being shaped by the market relations in urban areas, and the domination of the system world over the life world is more severe in these lives. The urban middle-high status group is related to the market over duties, responsibilities, and status roles that help in maintaining the status. The urban low status group is related to the market over economic relations as seen in the statement "*a person gets ill when he doesn't care for himself, when he gets tired, stressed, when he works hard, or from family environment. But indeed everything depends on money, if you have money, you have good health, you have peace*". Yet, in rural areas, everyday life flows partially from outside the market relations, as a participant from the rural low status group indicates, "*...thanks god not everything is money in the village*".

The Cause of Illness

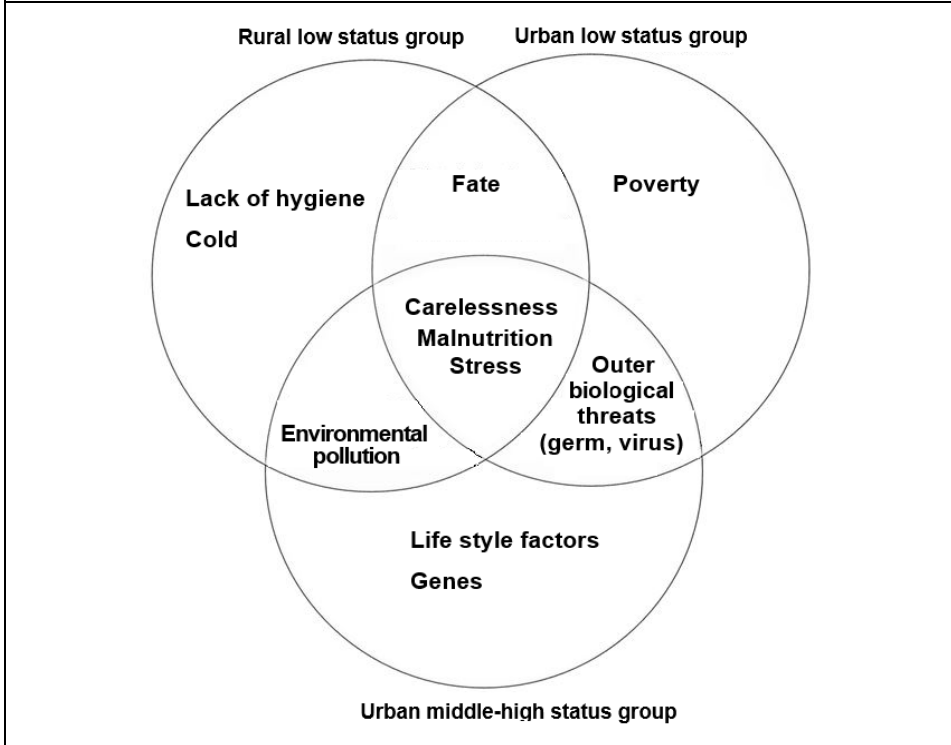
Table 4: Cause of illness for status groups (%)

Theme	Category	n	Rural low	Urban low	Urban middle-high
Living conditions	Carelessness, malnutrition	125	34	36,5	34,9
	Poor working and living conditions	47	8,7	5,6	24,6
	Poverty	24	5,8	10,3	4
	Environmental pollution	13	5,8	1,6	6,3
	Lack of hygiene	34	14,6	7,9	7,1
	Cold	39	23,3	11,1	0,8
Emotional conditions	Stress	125	35,9	34,1	35,7
	Exhaustion, wear	14	5,8	3,2	3,2
Biological threats	Germ, virus, bacteria	37	6,8	10,3	13,5
	Ageing, old age	9	4,9	0,8	2,4
	Pooling of resistance	9	1,9	-	5,6
	Genes	32	1	2,4	22,2
Individual life style factors	Life style factors	23	-	4	14,2
Fate	Fate	10	3,9	4,8	-

The sample was asked what causes illness as an open-ended question. Although “stress” and “carelessness/malnutrition” is the prominent cause of illness for the entire sample, the answers of the three groups differ from each other.

As seen in Figure 3, except from the common categories of the cause of illness as carelessness /malnutrition and stress, the rural low status group emphasizes lack of hygiene and weather conditions (cold), and intersect with the urban low status group by referring to fate. The urban low and middle-high status groups emphasize outer biological threats like germs or viruses more than the rural low status group. The urban middle-high status group differs from the other groups by emphasizing genetic factors and individual lifestyle factors (e.g., physical inactivity, malnutrition, tobacco, and alcohol consumption) and the urban low status group differ from other groups by referring to poverty.

Figure 3: Cause of Illness for Different Status Groups

The rural low status group emphasizes hygiene more than the other two groups, because according to urban areas, in rural areas, it is more difficult to keep food, places, and clothes clean. In addition, villages in the sample have additional hygiene problems when the water resources dry in summer. For this group, environmental pollution also seems to be important as a cause of disease, because water pollution and problems in collection of garbage are parts of daily life.

The urban middle-high status group seems to mention working and living conditions more than the other groups do, yet the content of the concept is imprecise in their statements. While mentioning living conditions, people in this group use unspecific and abstract phrases like “*life conditions*” or “*living in unhealthy environments*”. Similarly, they refer to poor working conditions with examples like “*dissatisfaction from working life*”, “*unhappy work and home environments*”, “*friends or supervisors at work*”, in a more emotional aspect, without mentioning structural problems like unemployment, low wages, and absence of job security or social security. These data indicate that the social and political factors influencing health or disease do not have an important role in the perceptions of the urban middle-high status group. A perspective focusing

on the psychological aspects and neglecting the structural aspects of inequality causes the endorsement of explanations that blame the individual for poor health (Lynch et al., 2000). The urban middle-high status group, who focus on individual duties and responsibilities while defining health, is also prone to blame the individual while explaining the cause of diseases as 'lifestyle factors' for present time and 'genetic factors' for past time.

According to the other groups, the urban low status group mentions environmental pollution, old age, poor working and living conditions less and tends to see poverty and fate as the cause of illness and disease more. Although rural residents in the sample live in agriculturally unproductive villages, three fourth of them own their houses; also, they have the chance to feed themselves with their small dairy cattle, to sell them in emergency, and to be assisted by neighbours and sometimes by village headman. Unlike them, only slightly more than half (55,6%) of the urban low status group own their houses and they lack social solidarity networks, informal surviving strategies and cashable commodities. It is not surprising that the urban low status group that is more bound by the money economy refer to poverty as a cause of diseases more than the other groups do, because the relation between money and health is more visible in nutrition and healthcare access of the urban low status group.

The rate of perceiving fate as the cause of disease is low in the sample in general; yet, it increases in the rural and urban low status groups. When the question "is the cause of disease living conditions or fate?" is separately asked to the sample, 20% answered fate, 72% living conditions and 7% both. The correlation between this attitude and monthly income (,230**) and years of formal education (,305**) indicate that as income and education increases, the ratio of perceiving fate as the cause of disease decreases.

In addition, while 11% of the people without any chronic illnesses and 19% of the people with only one chronic illness state that fate is the cause of illness, the rate increases to 30% for people with at least two chronic illnesses. Arguing that good health is being seen as morally valuable and illness/disease as degrading and discreditable, Cornwell (1984:131) claims that the moral problems resulting from being ill can be removed if disease is legitimized. With the help of medicalization and rationalization, to build the 'otherness' of the illness gives individuals the chance of legitimizing being ill, proving that the disease is a separate entity that 'happens' to the person, not something for which the individual is personally responsible (Cornwell, 1984: 129-30). The correlation between the number of chronic illnesses and the rate of perceiving fate as the cause of illness (-,111*) seems to indicate the effort to escape from the morally problematic situation that Cornwell (1984) mentions. As their health

worsens, individuals show more effort to prove that they are not personally responsible for the situation and become more prone to attach the illness to fate, which provides an impersonal reason for illness.

Discussion

The concepts of health, illness, and disease are built by individuals who are influenced by surrounding social and economic conditions. While perceiving and defining health and illness, people are influenced by the relationship they establish with the market and the society. Thus, different social groups may make dissimilar definitions of these concepts by depending on their specific norms and values. In these different definitions, the structures that limit and form people are reproduced by their reflexive practices and conceptualisation of health and illness is reflecting the duality of structure (Giddens, 1984). Because the reflexive practices are shaped by the social and economic conditions, conceptualisation of different socio-economic groups vary. In this frame, the data of this research show that the higher income, education, and urbanization level and the lesser number of children and household size is, the more people define health by mentioning all of the physical, emotional, and mental aspects, as a reserve (Herzlich, 1973) or a capital (Grossman, 1972) and conceptualize it with performance orientation (Bauman, 1961). Living in urban areas, the middle-high status group tries to abide by the norms of both work and consumption cultures, which have become a part of their own habitus and perceive health as a variable of social success (Schilling, 2002:627-8). Urban residents with lower education and income levels bring the physical aspect of health to the foreground, make negative health definitions (Herzlich, 1973), and conceptualise with a symptom orientation (Bauman, 1961). On the other hand, the rural status group health is defined primarily by protecting the body, being reduced to physical health, and conceptualised with a performance orientation (Bauman, 1961).

The health perception of the rural sample group is constructed with natural concepts, related to concrete indicators, and communicated with the language of the life world (Habermas, 1971). The health perception of urban sample groups, though differentiating depending on income and education, is constructed with market terms with the motive to adjust to the market conditions, communicated with the language of the system world (Habermas, 1971), and related to an anxiety of being stigmatized as ill. The urban status groups perceive health as a necessary part of their social roles. This is especially important for the urban low status group members who relate health to the working role. This explains the urban low status groups' high rates of

referring to impersonal factors like germs or viruses, while defining health and the struggle to emphasize that the responsibility of being ill is not theirs to carry.

Illness and disease are the products of medical discourses and medical discourses reflect the dominant mentality of society (Turner, 2011:105). The way people perceive, understand, and interpret their health conditions depend on the general cultural values about appropriate behaviours (Turner, 2011:241). Especially urban status groups try to adjust to neoliberal norms of behaviour and comprehensions of health. Aiming to administrate society with minimum costs, the liberal market reduces health to the needs of the labour market, to physical fitness, productivity, and efficiency because capitalism maintains itself by transforming bodies to an obedient, dutiful, compliant, useful labour force (Foucault, 2007:103). This becomes possible with discipline of the bodies (anatomopolitics) and administration of biological processes of the population (biopolitics), which both need the normalising/generalizing discourses to be internalised (Foucault, 2007:102-3). Urban status groups tend to internalise the normalising health norms of the market more than the rural status group. The urban low status group is prone to perceive health as bodily fitness, which is the precondition of being able to sell their labour in the labour market and define it within the reductionist biomedical paradigm. On the other hand, with physical, emotional, and mental aspects, for the urban middle-high status group, health is the precondition of maintaining their status in both work and leisure time.

Although there are differences, both of the two urban status groups seem to internalize the neoliberal health explanations that blame the victim for poor health. Especially, the urban middle-high status group ignores the social factors influencing health and blames the victim for genetic characteristics and lifestyle factors. They seem to accept that the instrumentally effective body is 'an important variable of social success' (Schilling, 2002:627) and internalize the functionalist claim that health and disease are "expressions of the success and failure experienced by the organism in its effort to respond adaptively to environmental change" (Dubos, 1965:xvii). From this perspective, the ill individual, who is held responsible to be healthy by protecting him/herself from surrounding risks, loses productivity, efficiency, and the functional capacity that allows him/her to perform social duties.

The Regime of Total Health (Armstrong, 1983), including the healthism discourse (Wright and Burrows, 2004), urge individuals to assume the responsibility of their health, to maintain, monitor, and to express their health status. In general, the neoliberal health paradigm forces the notion that people are individually responsible for their own health and they personally have to take necessary precautions against health risks. These personal precautions

appear as focusing on lifestyle factors and purchasing individual or complementary health insurance in addition to state insurance coverage.

The two urban sample groups' health definitions, which emphasize productivity and performance, indicate that their health perceptions mainly are shaped by the biopolitics of the neoliberal market. The urban status groups seem to internalise the norms of the healthism discourse so much that they perceive the illness situation as something hindering them from providing dutiful and useful labour, something "morally wrong" (Cornwell, 1984), and in order to avoid being labelled ill, they tend to underrate their illnesses when compared to the rural sample with the same health status.

Conclusion

The findings show that health and illness perceptions are not stable concepts that are independent from the social context in which people live. The normalising powers of both the market and the medicine as a social institution have strong effects on peoples' perceptions of health. There are also perceptible similarities and differences among different socio-economic groups' perceptions of health and illness. Following the sociological pattern of these perceptions may provide a better and deeper comprehension of peoples' health-related behaviours.

REFERENCES

- ARMSTRONG, D., 1993, "From Clinical Gaze to Regime of Total Health" (in) *Health and Wellbeing: Course Reader* BEATTIE, A., GOTT, M., JONES, L. and SIDELL, M. (ed.) London: MacMillan: 55-65.
- BAUMANN, B., 1961, "Diversities in Conceptions of Health and Physical Fitness" *Journal of Health and Human Behavior*, 2 (1): 39-46.
- BECK, D., 1992, *Risk Society*. London: Sage.
- BLAXTER, M., 1983, "The Causes of Disease: Women Talking" *Social Science and Medicine*, 17 (2): 59-69.
- BLAXTER, M., 2004, *Health*. London: Polity Press.
- BORUCHOVITCH, E. and MEDNICK, B.R., 2002, "The Meaning of Health and Illness: Some Considerations for Health Psychology" *Psico-USF* 7 (2): 175-183.
- CALNAN, M., 1987, *Health and illness: The Lay Perspective*. New York: Tavistock Publications.

- CHEN, Y., 2003, "The Meaning of Health and Health Promotion Practices of Taiwanese Elders With Chronic Illness" *Home Health Care Management & Practice*. 15(6): 505-510.
- CİRİNLIÖĞLU, Z., 2003, "Post-Modern Çözülüş ve Sağlık", Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5: 131-148.
- CORNWELL, J., 1984, *Hard-Earned Lives: Accounts of Health and Illness from East London*. London: Tavistock.
- CRAWFORD, R., 1977 "You are Dangerous to Your Health: The Ideology and Politics of Victim Blaming" *International Journal of Health Services*. 7(4): 663-80.
- DİNÇER, B. And OZASLAN, M., 2004, *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelismislik Sıralaması Arastırması. DPT Bolgesel Gelisme ve Yapısal Uyum Genel Mudurlugu*.<http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2004/ilce.pdf> (Access:02/05/2010).
- DIXIT, S., MISHRA, M. and SHARMA, A.K., 2008 "Conceptualisation of Health and Illness: A Study of Social Representations among Bondos of Orissa" *Psychology and Developing Societies*, 20(1): 1-26.
- DUBOS, R., 1965, *Man Adapting*, New Haven: Yale University Press.
- FOUCAULT, M., 1976, *The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction*. Harmondsworth: Penguin.
- FOUCAULT, M., 2007, *Cinselliğin Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- GAMBETTI, Z., 2008, "Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı" *Mesele*, 20: 43-46.
- GIDDENS, A., 1984, *The Constitution of Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- GROSSMAN, M., 1972, "On the Concept of Health Capital and the Demand for Health", *The Journal of Political Economy*, 80(2): 223-255.
- HABERMAS, J., 1971, *Knowledge and Human Interests*, Boston: Beacon Press.
- HERZLİCH, C., 1973, *Health and Illness*. London: Academic Press.
- HELMAN, C.G., 1991, Limits of Biomedical Explanation. *Lancet*. 337 (8749): 1080-1083.
- HUGHNER, R.S., KLEINE, S.S., 2004, "Views of Health in the Lay Sector: A Compilation and Review of How Individuals Think about Health" *Health: An*

Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine, 8(4): 395-422.

HWU, Y.J., COATES, V.E. and BOORE JR., 2001, "The Evolving Concept of Health in Nursing Research: 1988-1998" *Patient Education and Counseling*, 42(2): 105-114.

KASAPOĞLU, A., (ed.) 2008, Madalyonun İki Yüzü: Hastalık ve Sağlık. *Phoenix Yayınevi*.

LAW, I. and WIDDOWS, H., 2008, "Conceptualising Health: Insights From The Capability Approach" *Health Care Analysis*, 16(4): 303-14.

LEWENS, T. and MCMILLAN, J., 2004, "Defining Disease" *Lancet*, 363(9409): 664

MOYNIHAN, R. and CASSELS, A., 2006, *Selling Sickness*, New York: Nation Books.

NAZLI, A., 2007, "Hastalığın Sosyal İnşası ve Hastalık Anlatıları: Meme Kanseri Örneği" *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 18: 149-224.

NAZLI, A., 2012, "'I'm Healthy': Construction of Health in Disability" *Disability and Health Journal* 5(4): 233-40.

OSKAY, Ü., 1993, "Medikal Sosyolojide Bazı Kavramsal Açıklamalar" *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 4: 89-140.

ÖZEN GÜÇLÜ, S. and ADAK, N., 2002, "The Impact of Education, Income and the Living Area on the Health and Sickness Behaviour of Women" *Kadın/Woman 2000*, 3 (1).

SCHALL, V. T. et al., 1987, "Health Education for Children: Developing A New Strategy", *Proceedings of the Second International Seminar on Misconceptions and Educational Strategies in Science and Mathematics*, New York: Cornell University Publications. 390-403.

SCHILLING, C., 2002, "Culture, the 'Sick Role' and the Consumption of Health", *British Journal of Sociology*, 53 (4): 621-638.

SONTAG, S., 1983, *Illness as Metaphor*, Harmondsworth: Penguin Books

SZASZ, T., 1974, *Ideology and Insanity*. Harmondsworth: Penguin Books

WHO, 1948, *Preamble of the Constitution of the World Health Organisation as Adopted by the International Health Conference*. Official Records of the WHO, No.2. p.100.

WILLIAMS, G. and POPAY, J., 2001, "Lay Health Knowledge and the Concept of the Lifeworld" . (in) *Habermas, Critical Theory and Health*, SCAMBLER,

G. (ed.) London: Routledge.

WRIGHT, W., 1982, *The Social Logic of Health*. New Jersey: Rutgers University Press.

İnternet Kaynakları

www.tuik.org.tr

www.turkis.org

ANTHONY GIDDENS'İN SOSYOLOJİK TEORİSİNİN EPİSTEMOLOJİK ARKA PLANI*

The Epistemological Background of Anthony Giddens' Sociological Theory

*Hasan Şen*¹

*Ebru Açık Turğuter*²

Özet

Günümüzün önemli sosyologlarından olan Anthony Giddens, modern toplumları ve onların gelişimini anlamaya yarayacak yeni bir teori ortaya koymaya çalışmış ve bu çabasıyla sosyolojik bakış açısını yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışma, Giddens'in uzlaşımçı bir tavırla oluşturduğu 'yapılaşma teorisi'nin arka planında yatan fikirleri, yani onun dayandığı entelektüel mirasları ele alma çabasıdır. Bu nedenle çalışmada öncelikli olarak Giddens'in, sosyolojinin uzun süre yönünü tayin eden ve pozitivizmin devamı niteliğinde olan yapısalcilik ve işlevselcilik akımlarıyla entelektüel ilişkisi ele alınacaktır. Ardından pozitivist, işlevselci ve yapısalci eğilimlere bir meydan okuma olarak ortaya konan hermeneutiğin Giddens'in çalışmaları üzerindeki etkisi A. Schutz, P. Winch ve H. Garfinkel özelinde ele alınacaktır. Çalışma, Giddens'in bu iki geleneğin önemli kavramlarıyla harmanlayarak oluşturduğu yapılaşma teorisinin günümüz sosyolojik iklimi için ne gibi imkânlar sunduğuna ilişkin tespitlerle sona erecektir.

Anahtar Sözcükler: Giddens, Yapısalcilik, İşlevselcilik, Schutz, Winch, Garfinkel, Yapılaşma Teorisi, Hermeneutik.

Abstract

Anthony Giddens, who is the one of today's major sociologists, has attempted to put forward a new theory to understand modern societies and their development, and aimed to reconstruct the sociological perspective with this effort. This study aims to examine the ideas behind Giddens' reconciliatory 'theory of structuration', in other words, the intellectual heritage that he depends on. Therefore, this study firstly deals with Giddens' intellectual relationship with structuralism and functionalism, which were continuation of positivism and set

---

*Bu makale, Yrd. Doç.Dr. Hasan Şen'in danışmanlığında yürütülen ve Ebru Açık Turğuter tarafından savunulan 'Pozitivist ve Hermeneutik Yöntemin Kavşağında Anthony Giddens' başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Yrd.Doç.Dr.,senhasan@mu.edu.tr, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

²Arş. Gör., ebrucik@mu.edu.tr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

the course of sociology for a long time. After that, hermeneutics, which was put forward as a challenge to positivist, functionalist and structuralist trends, will be dealt in terms of its effects on Giddens' work, focusing on A. Schutz, P. Winch and H. Garfinkel. The study will conclude with evaluations of the possibilities that theory of structuration, which Giddens blended with significant concepts of these two traditions, offers to contemporary sociology.

Keywords: Giddens, Structuralism, Functionalism, Schutz, Winch, Garfinkel, Structuration Theory, Hermeneutic.

Giriş

Sosyologlar baŐlangıçta, sosyolojinin ayrı ve bağımsız bir bilim olması için ona kavramsal bir ereve kazandırmaya çalışmışlardır. Sosyolojinin ne'liğine dair yürütülen tartıŐmanın bir sonucu olan bu çalışmalar sosyolojiyi geliŐtirmiŐ ve derinleŐtirmiŐtir. XIX. yüzyıl ortalarından itibaren bu derinliğe etki eden iki büyük gelenek karşımıza çıkar: pozitivist ve hermeneutik gelenek. İlk gelenek olan pozitivism, bilimi dıŐsal dünyaya ilişkin kestirimci ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimi olarak önemli bir yere oturtur.

Pozitivizmin bilim anlayışına karşı çıkan ve sosyolojiye mahiyetini kazandıran ikinci önemli gelenek ise hermeneutiktir. İnsan eylemlerinin, yarattığı ürünlerin ve kurumların anlamını kavrama ve yorumlama sanatı olarak tanımlanan hermeneutik, toplumların-insanların biricikliğinden ve tarihselliğinden yola çıkar. Başta eylemin öznel temelleri, hayat tarzları içindeki gündelik etkileşim olmak üzere, toplumsal dünyanın anlamlı ve anlaşılır bir biçimde nasıl inşa edildiğine yönelen hermeneutik, bu anlamda özellikle klasik pozitivismden oldukça farklı bir görünüm sergiler.

Bir yanda pozitivist sayıtlılara sahip okulların çalışmaları, diğer tarafta hermeneutik sayıtlılara sahip geleneklerin yön verdiği okulların çalışmaları sosyolojinin ikili bir yapı sergilemesine neden olur. Bu ikilik sosyolojinin epistemolojik sorunlara boğulmasına ve dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümlere yeterince eğilememesine ve bu dönüşümlerin yarattığı militarizm, evre, siyasal ve ekonomik gibi sorunlara etkili çözümler getirememesine yol açar. Bunun farkında olan pek çok düşünür de bu sorunları gidermeye çalıŐmakta ve çeşitli teoriler ortaya atmaktadır.

Sözü edilen sorunların zm için ortaya atılan teorilerin başında Anthony Giddens'in yapılaşma teorisi yer alır. Giddens, genel olarak sosyolojinin ikili yapısına ve bu yapının yaratmıŐ olduğu krizlere zm getirmek için modern toplum üzerine eğilir ve onu analiz edebilecek bir teori geliŐtirmeyi amaçlar. Bu erçevdede tesis ettiği yapılaşma teorisi, mevcut sosyolojik okulların kendi başına yetersiz olduğu düşüncesine

dayanır. Giddens, özellikle pozitivismi ve onun devamı niteliğinde olan yapısalcı ve işlevselci okulları natüralist çizgilerinden ve eylemi görmezden gelmelerinden dolayı eleştirir. Ancak onların yapı, bütünleşme, düzen, sistem ve işleve yönelik vurgularını belirli oranda anlamlı bulur. Teorisinde görmezden gelemeceği 'eylem', 'birey', 'öznellik' gibi kavramları hak ettiği yere oturtmak için modern hermeneutik okullara yönelir. Modern hermeneutik okullar eylem, 'fail', anlam ve yorum konusunda daha doyurucu açıklamalar yapsalar da onlar da güç, yapı, sistem gibi kavramları görmezden gelirler. Giddens kendi teorisinde, belirli oranda ele alınan (yapı, sistem, eylem, anlam) ve büyük ölçüde de görmezden gelinen (güç, zaman) kavramlara tekrar yönelir ve deyim yerindeyse onları günümüz toplumlarının ihtiyaçlarını anlamaya yarayacak şekilde revize eder.

Bütün bunlardan hareketle bu çalışmada ilk olarak, Giddens'in teorik olarak beslendiği sorunsallara ve geleneklere yer verilecektir. Bu çerçevede Giddens'in sözü edilen okullardan ve bu okulların temsilcilerinden ne kadar etkilendiği ele alınacaktır. Ardından bu etkilenmelerle inşa edilen yapılaşma teorisinin kendinden önceki okulların eksik bıraktığı alanları fail, eylem, güç, zaman ve çifte-hermeneutik kavramlarıyla nasıl tamamlamaya çalıştığı gösterilecektir. Son olarak, Giddens'in teorisinin günümüz toplumlarında hangi 'sorunlar'ı gidermede kullanıldığına yer verilecektir. Söz konusu çalışma genel olarak, Giddens'in inşa ettiği (yapılaşma) teorisinin pozitivism ve hermeneutiği uzlaştırmaya çalıştığı iddiasından hareket etmektedir.

1. Ortodoks Konsensus Ve Yarattığı Sorunlar

Giddens, hakim paradigma olan pozitivism dönmük sorgulamanın şiddetlendiği ve ona alternatif paradigmaların daha çok söz sahibi olmaya başladığı dönem olan 1970'lerde çalışmalarına başlamıştır. Modern toplumları daha iyi anlayacak bir sosyoloji "nasıl mümkün kılınabilir" sorusundan hareket eden Giddens, uzlaşımçı bir tavırla geliştirdiği "yapılaşma teorisine" sosyolojiye yeni bir bakış açısı getirerek bu alandaki teori çeşitliliğini daha da arttırmıştır.

Giddens'ı alternatif bir teori üretmeye iten nedenleri anlamak için döneminin hâkim paradigmasını yansıtan bir anlayışa; kendi kavramsal karşılığıyla *ortodoks konsensüse* bakmak gerekir. Sosyolojiye genel bir bakış açısı sağlayan, pozitivism tarafından şekillendirilen ve Parsons'ın fikirlerinde cisimleşen *ortodoks konsensüs* (Cassell, 1993: 5) sosyologlara yön gösterecek bir yönergeler grubudur. Söz konusu düşünce bütünü, sanayi kapitalizminin gelişimi için önemli olan *düzen içinde ilerleme* anlayışını içinde barındığı gibi, ayrıca sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin mantıksal çerçevesine

göre çalışmalarına yön vermesi gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Böyle bir içerime sahip olan *ortodoks konsensüsün* üzerinde yükseldiği ve dolayısıyla ilk dönem sosyolojiye kimliğini verdiği dört önemli mit bulunmaktadır. Giddens için bu mitler sosyolojiyi etkisi altına aldığı ve sözü edilen *konsensüse* temel olması bakımından oldukça önemlidir.

Sosyolojiyi etkisi altına alan ve *ortodoks konsensüsü* besleyen mitlerin başında *düzen problemi* miti gelmektedir. Bu yoruma göre, modern sosyoloji için çok önemli olan düşünürlerin eserleri (özellikle Durkheim) Batı toplum felsefesinde derin köklere sahip soyut bir düzen problemini çözme çabası olarak anlaşılabilir. Düzen getirme misyonu ile hareket eden sosyoloji bu nedenlerle daha başlangıçtan itibaren politik imgelerle yüklenmiştir. Bu politik imgeler onu muhafazakâr düşünceye, yani devrim tarzındaki sert değişimlere karşı yine aynı sertlikte tesis edilmesi gereken “*düzen*” tezlerine yaklaştırmıştır (Şen, 2011: 182). Zira modern sosyolojinin temelinde yatan en anlamlı düşünsel parametreler, Avrupa’da XVIII. yüzyıl sonlarında gerçekleşmiş iki büyük devrimin (Fransız Devrimi’nin ve Sanayi Devrimi’nin) doğurduğu değişimlere karşı tepki olarak ortaya çıkmış olan muhafazakâr ideolojinin değişik türlerine dayanır (Giddens, 2011: 157).

Bu da *ortodoks konsensüsü* şekillendiren ikinci mite; sosyolojinin *muhafazakâr kökenleri* mitine denk gelir. Bu bakış açısı, sosyolojinin çoğunlukla muhafazakâr düşünceye indirgenmesi ve Saint-Simon ya da Karl Marx’ın çalışmalarının görmezden gelinmesine neden olmaktadır.

Giddens’in *büyük bölünme* şeklinde adlandırdığı üçüncü mit, 1860’dan 1920’ye kadar devam eden ve bu dönemdeki yazarlar kuşağının yazılarıyla şekillenen toplumsal düşüncede önemli bir kırılmanın yaşandığı tezine dayanır. Bu mite göre, “XIX. yüzyılın erken dönemindeki önde gelen düşünürler kendilerini gösterişli, spekülâtif ve bilim-öncesi niteliğe sahip teoriler üretmeye adanmışlarken, sonra gelen kuşağın öncü düşünürleri daha sade bir bilimsel yaklaşım lehine bunları terk edip tarih felsefelerini reddetmişlerdir” (Giddens, 2011: 157-158). Giddens’in “büyük bölünme” (*the great divide*) olarak tanımladığı bu kopuş sürecinde, bilimin gereklilikleri nedeniyle “spekülasyon” olarak adlandırılan her türlü (*sübjektif*) etkinlik sosyoloji tarafından radikal bir biçimde reddedilmiştir. Bu reddediş sosyolojinin bağımsız bir bilim dalı olma isteğinin yanında bilimsel alanda sağlam bir yer edinmesinin ölçüsü haline gelmiştir. Spekülasyondan arınmış bir bilim olma isteği sosyolojiyi konuları ve yöntemini seçmede belirli bir konuma itmiştir (Şen, 2011: 182). Sosyoloji bilimsel olan ile olmayan arasında kesin bir sınır çizmiş ve bu sınırın içine olgusalılık, nedensellik, ölçülebilirlik gibi nitelikleri almış ve bunun dışındaki pek çok şeyi dışlamış, görmezden gelmiştir.

Dördüncü mit aslında *düzen problemi* mitini eleştirme girişimlerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu mit, düzen probleminin toplumsal düşüncenin sadece bir geleneğini meşgul ettiğini ileri sürmektedir. Fakat bu mite göre, çıkış noktası itibarıyla toplumdaki çatışma ve değişimi inceleme gayreti olan karşıt bir eğilim daha vardır. “Sözde” eleştirmeyi düşündüğü yaklaşımın varsayımlarının çoğunu paylaşan bu görüşe göre, toplumsal düşünce XIX. yüzyıldan sonra bir tarafta düzen teorisi ile diğer tarafta çatışma teorisi arasındaki süregelen bir tartışma içine gömülmektedir (Giddens, 2011: 158).

Buradan bakıldığında sosyoloji, hâlihazırda iki önemli geleneğe bölünmüş ve bu iki geleneğin anlayışıyla kendine yön vermeye başlamıştır. Dönemin her sosyoloğu da duruşu gereği ya düzen tarafına ya da çatışma tarafına yönelmiş ve ortaya ‘düzen’ ve ‘çatışma’ olarak iki baskın söylem çıkmıştır. Uzlaşımı reddeden bu iki gelenek, birbirlerini dışlayıcı karakterleriyle sosyolojiyi etkilemiş ve yine sosyolojiyi kendi çalışmalarından ibaret saymışlardır. Sosyolojiyi adeta kıskacı altına alan bu mitler sosyolojinin dar bir alana sıkışmasına neden olmuştur.

Ortodoks konsensüs sosyal bilimin biyolojiden veya diğer doğa bilimlerinden nispeten daha sonra geliştiğini, sosyolojinin spekülâtif felsefe ve tarih felsefesiyle bağlarını kopararak bilimsel bir temele oturabileceği son disiplin olduğunu ileri sürer. O halde, sosyoloji nispeten genç bir bilimdir ve bu gençliğinin daha deneyimli bilimler tarafından yönlendirilmesi gerekmektedir. Giddens’a göre ise sosyal teorinin toplum ve toplum merkezli düşünmenin izlerine Antik Yunan’dan beri rastlanır. Böyle bir vurguda bulunmak örneğin Reform’u, Rönesans’ı ve elbette ki Aydınlanma’yı görmezden gelmektir. Zira önemli ve yadsınamayacak etkileri olan bu dönemler, aslında başlı başına sosyal teorilerin öne sürüldüğü dönüşüm dönemleridir (Giddens, 2005: 430). O halde toplumla ilgilenmenin tarihi oldukça eski olduğu için sosyolojinin entelektüel kökenlerinin doğa bilimlerinden daha eskilere dayandığını rahatlıkla öne sürülebilir.

Ortodoks konsensüsü karakterize eden ikinci nokta, kullandığı dil felsefesidir. Buna göre dil daha ziyade fiziksel ya da sosyal dünyayı betimleme aracıdır. Dil bir betimlemeler aracı olarak araştırılmalıdır. Çünkü dilin yapısal biçimi veya belirli temel özellikleriyle ele aldığı ‘nesne-dünyaları’ arasında bir eşbiçimlilik vardır (Giddens, 2005: 434). Dilin bu şekilde katı ve durağan bir ‘yapı’ olarak ele alınması, sosyolojinin konularını ele alış tarzını etkilemenin yanı sıra, ‘dil’in’ başlı başına incelenmesinin eksik kalması gibi bir sorunu da ortaya çıkarır.

Ortodoks konsensüsün önemli bir özelliği de ortaya koyduğu sosyolojide doyurucu bir eylem teorisinin olmayışıdır. Giddens’a göre sözü edilen konsensus, eylemden ziyade yapı, sistem ve düzen gibi kavramlar

üzerinde durur ve doğrudan güç kavramıyla ilgili sorular sormaz (Giddens, 2005: 448). Yapı karşısında eylemin görece edilgen olduğu bu bakış açısı, özne ve birey kavramlarıyla eyleyenleri pasif bir duruma getirir ve eylemin dönüştürücü gücünü ikinci plana iter.

Bu sıralanan durumlar, sosyolojinin (düzen için bilgi üretme, muhafazakâr temellerin varlığı, çatışma ya da düzen anlayışlarından birinden yana olma zorunluluğu, natüralist bilim anlayışının kısıtlılıkları gibi etkenlerle) hem aynı kavramlar etrafında dönüp durmasına hem de çok dar bir alana hapsolmesine neden olmuştur. Tüm bu faktörler sosyolojinin çözülmesi zor içsel sorunlar edinmesine neden olmuştur. Bu içsel sorunların yanında, sosyolojinin aynı zamanda çözüm bekleyen ekonomik krizler, artan militarizm ve çevre sorunları, işsizlik, yoksulluk, göç gibi hâlihazırdaki sorunlardan oluşan *dış sorunlar* da bulunmaktadır. Sosyolojinin krizi olarak tanımlanan durum (iç ve dış sorunlarına yeterince eğilememesi ve net çözümler üretememesi) karşısında etkisiz kalan *ortodoks konsensüs* bu nedenle dönem dönem sorgulanmış, akabinde yıkılmış ve yerini Giddens'in deyiimiyle 'teorik sesler keşmekeşi'ne bırakmıştır. Bu keşmekeşten kurtulmak için yeni bir teoriye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçtan hareketle Giddens, kendinden önceki sosyoloji geleneklerine; onların imkânlarına ve açmazlarına bakarak hem eleştirel hem de yapıcı bir rol benimseyerek yeni bir teori ortaya atmıştır. Sonuçta, yapılaşma teorisi olarak ortaya attığı teorisi yapısalcı, işlevselci ve hermeneutik okullarla girilen bir 'hesaplaşmanın' sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu hesaplaşmanın ilk ayağını, pozitivistimin devamı olan işlevselci ve yapısalcı okullarla olan entelektüel ilişkisi oluşturur.

2. Yapısalcılık, İşlevselcilik ve Giddens

Yapısalcılık olarak ele alınan düşünce okulunun kökeni, Kepler'in, Galileo'nun ve Newton'un öncülüğünde gelişen mekanik yaklaşımına dayanır. Genel olarak yapının dinamik karakterini ortaya koyan, toplumsal problemleri sergiledikleri genel yapı ya da modeller aracılığıyla açıklamaya çalışan yapısalcılığın, evreni büyük bir makineye benzetme fikri, yapı kavramının daha sonra sosyolojide kullanılmasına zemin hazırlamıştır (Cevizci, 1999: 914). Sosyolojideki yansımalarını daha çok Durkheim ile gösteren bu anlayış uzun dönem sosyolojide egemen konumda kalmıştır. Söz konusu akıma bağlı olan düşünürler, sosyal bilimlerin doğa bilimlerini model alması düşüncesini devam ettirmişler, yapının eylem üzerinde kısıtlayıcı etkisini benimseyen ve yapı/eylem ikiliğini destekleyen bir konumda yer almışlardır. Yapısalcılık özellikle aktörün kendisi üzerinde düşünme, gözetme, tanımlama ve karar verme kapasitelerini göz ardı ettiği ve eylemin yapıyı etkileyebileceğini görememesi nedeniyle Giddens tarafından eleştirilir. Ancak Giddens, yapısalcılıktan öyle hemen vazgeçmez ve yapılaşma teorisinde bütünleşme ve yapı kavramını, toplumsal

üretimin zamansal düzeni nosyonunu (Tatlıcan, 2005: 23-32) dönüşüme uğratarak kendi tesis ettiği *yapı* anlayışında ortaya koyar.

Sosyolojide yapısalcılık kadar etkili olan bir diğer akım işlevselciliktir. İşlevselciliğin kökeninde, her toplumsal olgunun üstlendiği bir işlevle varlığını devam ettirdiği görüşü vardır. Pozitivizmle ve özelinde nesnelcilikle kendini konumlandıran işlevselci düşünürler, sosyal sistemler olarak toplumların, faillerin istekleri ve gerekçelerinden bağımsız analiz edilebilecek kendilerine has özelliklere sahip olduklarını varsayarlar. Toplumu yaşayan bir organizma olarak görürler ve bu organizmayı oluşturan bütün parçaların onun devamına katkıda bulunan bir işleve sahip olduğunu ileri sürerler. Genel olarak pozitivizmden beslenirler, eylemi ve gücü ikinci plana iterler, sosyal bilimlerin doğa bilimleri modeline uygun olması gerekliliğini gerektiğini savunurlar. Buna paralel olarak ahlâkî değerlerin ve genel normların içselleştirmesine özel bir önem veren işlevselci akım, toplumsal hayata aktif olarak katılan öznenin eylemliliğini ve eylemin dönüştürücü gücünü görmezden gelir (Tatlıcan, 2005: 41-42).

Giddens, işlevselciliği yukarıda sayılan özellikleri nedeniyle eleştirir. Zira işlevselcilik sosyoloji geleneklerinden olan yapısalcılığın düştüğü yanılgıları paylaştığı gibi aynı zamanda sosyolojiyi, doğa bilimleri modelinde bir sosyal bilim olarak formüle eder. Oysa Giddens en başta sosyolojinin, doğa bilimlerini bir model olarak almasına ve topluma ilişkin evrensel yasalar geliştirmesine karşıdır (Layder, 1994: 129). Dahası Giddens, işlevselciliği, evrimcilikle olan ortak noktalarından, temelinde natüralizmin olmasından ve insan eylemlerini bilinçdışının parçası sayarak onu kurallara indirgemesi nedeniyle de eleştirir (Cassell, 1993: 5). Sayılan tüm bu nedenlerden dolayı yapılaşma teorisinde 'işlevselci açıklamanın' hiçbir türüne yer vermemeye çalışır. Yapılaşma teorisinde işlev kavramının yerini *toplumsal failin bilgiliği*, eylemin toplumsal (işlevsel) belirlenimi düşüncesinin yerine *toplumun üretimi ve yeniden-üretimi* kavramları alır. Bununla toplumsal etkileşimin her yerde ve her koşulda hem faillerin olumsal bir başarısı olarak hem de eylemin *refleksif* (üzerinde düşünülerek gerçekleştirilen) rasyonalizasyonu koşullarında sürdürülen becerili bir üretim olarak alınması gerektiğini vurgulanır. Anlaşıldığı üzere, yapılaşma teorisi, toplumu işlevsel bir yaklaşıma sapsmaksızın analiz etme girişimi olarak görülebilir (Tatlıcan, 2005: 44-54).

Genel olarak bakıldığında Giddens'in yapısalcılık ve işlevselcilikle olan entelektüel ilişkisinin daha çok 'eleştirel' düzeyde olduğu görülebilir. Giddens, bu iki akımı bilim anlayışlarından ve özellikle pozitivist çizgilerinden dolayı eleştirir. Ona göre, doğa bilimleri örneğinde, açıklamaya ve genellemeye dayalı, araçsal bilgi üretme amacındaki pozitivist sosyoloji günümüz için miadını çoktan doldurmuştur. Artık faillerin başarıyla yerine getirdikleri eylemleri, aktif ve yapıcı olarak katıldıkları inşa süreci gizlenemez; üstelik failin, yapı karşısında *etkisiz-bilgisiz* bir konumda olmadığı gerçeği görmezden gelinemez (Tatlıcan, 2005:

28-29).Yapı, bireyin üzerinde ona baskıda bulunan ve belirleyen normlar bütünü olarak görülemeyeceği gibi, sistem de organizma benzeri bütünleşme aracına indirgenemez. Bu nedenle yapı, sistem, birey, işlev kavramlarının yerine 'yeni' bir yapı, sistem ve birey (fail) formülasyonu ortaya konmalıdır.

Giddens, yapısalci-işlevselci açıklamaların yetersizliklerini gidermeye başlamadan önce onlara karşıt konumda yer alan modern hermeneutik okullara yönelmiş ve bu konulardaki açılımlarını ele almıştır. Bu nedenle artık söz konusu okullarla Giddens'in entelektüel ilişkisine geçebiliriz.

3. Hermeneutik Okullar ve Giddens

Genel olarak klasik hermeneutik, insan davranışının açıklanmasında eyleme ve anlama öncelik vermiş ve dilin önemi üzerinde durmuştur. Toplumun karşısında insana daha fazla yer açan klasik hermeneutik, yöntem konusunda anlamayı ve yorumu merkeze almıştır. Klasik hermeneutiğin devamı olan modern hermeneutik okullar, bu vurgulardan hareketle, doğa bilimleri çizgisi içinde pek yer bulamayan *eyleme*, *anlama* ve *yoruma* önem veren teoriler ortaya koymuşlardır. Şunu belirtmekte yarar var ki, Giddens'in hermeneutikle ilişkisi daha çok modern hermeneutik okullarla olmuştur. Giddens, yapılaşma teorisini oluştururken varoluşsal fenomenolojiden (daha çok Alfred Schutz'dan), etnometodolojiden (Harold Garfinkel'den) ve post-Wittgensteinci felsefeden, yani linguistik sosyal bilimden (Peter Winch'ten) oldukça etkilenmiştir. Giddens teorisinin temelini oluşturan kavramları, deyim yerindeyse bu üç düşünürün fikirlerinin bir sentezi şeklinde oluşturmuştur.

Varoluşsal fenomenolojiye ve Schutz'un fikirlerine oldukça önem atfeden Giddens'a göre, "Schutz, meslek hayatına, fenomenolojik düşünceleri sosyolojinin süregelen problemlerini çözmek için uygulama tutkusuyula başlar ve bu tutkuyla tamamlar". Çünkü Schutz, fenomenolojinin, sosyolojinin temelini oluşturmasını ve bir anlamda onu yeniden kurmaya çalışması gerektiğini ileri sürer. Bu nedenle ona öre nasıl fenomenolojinin merkezinde 'anlama' varsa; sosyolojinin de merkezinde anlama olmalıdır. Anlama ise gündelik tecrübeler dünyasından, bu dünyayı anlamaya ve kavramaya çalışan farklı bireyler tarafından yaşanırken ortaya çıkar. Bu bağlamda temel toplumsal ilişki, diğerleriyle dolaysız yaşanan ilişki; yani biz-ilişkisidir ve bireylerin gündelik toplumsal formlara ilişkin diğer bütün fikirlerin kaynağını oluşturur. Birey, yüz yüze bir karşılaşmada eldeki bilgi stokuna ve ortak duyusal anlayışlara başvurur. Bir fail bir başka ikaza kadar uygun olduğunu düşünerek eldeki *bilgi stoku*nun doğruluğunu sorgulamaz; burada kullanılan haliyle *bilgi stoku* şartlara göre değişebilen, belirsizlik durumlarında başvuru keskin doğrular bütünüdür (Giddens, 2013: 46-49).

Schutz'un gündelik hayata verdiği önem, anlama ve anlamın öznel-arasılığına yaptığı vurgu, yüz yüze etkileşimin ve bilgi stoklarının önemini

göstermesi Giddens'in teorisinde, *fail*, *refleksivite* ve *eylem* kavramlarında kendini hissettirir. Ayrıca Giddens, Schutz'un formüle ettiği "her sosyal bilim, toplumsal dünya içinde yaşayanlarla ilgili düşüncelerini olabildiğince kapsamlı bir biçimde açıklamayı amaç edinmelidir. Çünkü sosyal bilimlerdeki kavramlar uygunluk ilkesine dayanır" iddiasına yine kendi teorisinde çifte hermeneutik kavramını formüle ederken yer verir (Giddens, 2013: 50). Yeri gelmişken değinmek gerekir ki, Giddens'in çifte-hermeneutik olarak formüle ettiği şey, sıradan faillerin gündelik dili ile sosyal bilimcilerce icat edilen teknik terminolojiler arasındaki mantıksal bağı içerir ve çifte hermeneutiğin içerdiği bu mantıksal bağ sosyal bilimcinin faillerin hayatlarına yön veren kavramları tam anlamasına bağlıdır (Giddens, 2002: 35). Görüldüğü üzere yapılaşma teorisinin oluşumunda Schutz'un özel bir yeri bulunmaktadır.

Giddens'in yapılaşma teorisine etki eden bir başka akım etnometodolojidir. Etnometodoloji eylemin zamansal ve bağlamsal konumunu ortaya koymak için anlamı öne çıkarır ve anlamın oluşumunda, etkileşim içindeki bağlam-bağımlı karakterini ve zamanı hesaba katması açısından kayda değer bir yenilik getirir. Etnometodologlar, toplumdaki düzenin büyük ölçüde, ilgili faillerin zımni ve gerçekliği sorgulanmayan karşılıklı anlamlara dayalı toplumsal davranış kuralları, kabulleri ve onlara uymalarından kaynaklandığını gösterirler (Tatlıcan, 2005: 10-13). Özellikle önde gelen etnometodologlardan biri olan Garfinkel, sosyolojinin toplumsal etkileşimin sorgulanmayan yanlarına, özellikle pratik bilince yoğunlaşmak gerektiğini öne sürer. Bu yönelimleriyle onlar, toplumsal hayatta refleksiyonun (üzerine düşünmenin) merkeziliğini daha kapsamlı olarak ele almış olurlar. Üstelik dili pratik etkinlik aracı, "şeyleri anlamının bir yolu" olarak sunan bu okul, dilin belirli hayat tarzları içinde işlediğini ve sıradan failer tarafından rutin bir biçimde gündelik toplumsal etkinlik biçimlerini düzenleme aracı olarak kullanıldığını vurgular. "Pratik sosyal teorisyen olarak sokaktaki birey" anlayışı Giddens'ta değişikliğe uğrayarak *refleksivite* ve *çifte-hermeneutik* olarak karşımıza çıkar (Giddens, 2013: 59). Dahası, anlamın zamansal ve bağlamsal konumu, düzenin zımni olarak kabullenilmesi, dilin pratik etkinlik aracı oluşu gibi nosyonlar Giddens'in yapılaşma teorisinde *toplumsal etkileşim*, *pratik bilinç*, *dilin mahiyeti* gibi kavramlara dönüşerek tekrar karşımıza çıkar.

Giddens'in çalışmalarına katkı yapan diğer bir akım post-Wittgensteinci felsefe ve bu felsefenin temsilcilerinden biri olan Winch'tir³. Giddens'a göre, Winch anlamlı davranış ile kurala-bağlı davranış arasındaki evrensel denkliği

³ Genel olarak baktığımızda Giddens'in da kabul ettiği üzere "Winch'in yazıları, İngiliz felsefecilerin 1960'lardan sonraki çok sayıda yazısına bir katkıydı. Bu dönemde geç Wittgenstein'in, anlama ve anlam problemlerinin ele alındığı, anlama ve eylemle ilgili problemlerin niyetler, gerekçeler, güdüler gibi terimler ekseninde açıklanmaya çalışıldığı bir dönemdir" (Giddens, 2013: 72).

göstermek için çok uğraşır, zira ona göre bu ikisinin ayırt edilmesi bize sosyolojinin konusunu verir. Üstelik Winch'in analizinde, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin yöntemleri arasında köklü farklılıklar bulunduğu uyarısı kendisini gösterir. Buna göre, insanların davranışlarında gözlenebilecek düzenlilikler doğa dünyasında ortaya çıkan düzenliliklerle ilişkili terimlerle açıklanamaz. Zira toplumsal davranış 'araştırması zorunlu olarak gözlenen eylemleri anlamayı gerektirir ve gözlemci bunu ancak söz konusu eylemlerle ilişkili özel kuralları dikkate alarak başlayabilir'. Bunu yapmak için sosyal bilimcinin bilimsel kavramlarının sokaktaki bireyin kavramlarıyla mantıksal olarak bağlantıda olması gerekir (Giddens, 2013: 66-67). Genel olarak Giddens, Winch'in sosyal bilimler ve doğa bilimler arasındaki ayrımını anlamlı bulur, onun anlamlı davranış ve kurala bağlı davranış ayrımını eylem ve fail tanımlarında zımnen de olsa kullanır. Ancak özellikle Winch'in sosyal bilimci ile sokaktaki bireyin kavramlarının bağlantılı olması fikri onun *çifte-hermeneutik* formülasyonunda tekrar karşımıza çıkar.

Özetle Giddens, fenomenolojiyi, linguistik sosyal bilimi; etnometodolojiyi gündelik sosyal eylemin, kompleks muhakeme süreçlerini içerdiğini kanıtlamalarından dolayı önemser. Bu okulların toplumsal dünyanın doğa dünyasından farklı olarak, aktif insan öznelerin ustalıklı bir icrası olarak kavranması gerekliliğini paylaşır. Bu dünyanın anlamlı, açıklanabilir veya anlaşılır biçimde inşasının dile bağlı olduğu fikrini kendi teorisinin temeline koyar. Ayrıca ona göre, insanların toplumsal dünyaya ilişkin bilgilerinin çoğu kez zımnen ve söylenmeden yer aldığı, bir tür öğrenilmiş kültürel ehliyete dayandığı kabul edilir.

Giddens, teorisini oluştururken hermeneutiği başlangıç noktası olarak alır ve yapılaşma teorisini 'hermeneutik yolla bilgi edinen' bir teori olarak formüle eder. Zira sosyal bilimler, doğa bilimlerinden farklı olarak 'özne-özne' ilişkisi ile ilgilenirler (Loyal, 2003: 29). Üstelik bu ilişki anlama özelinde kurulan bir ilişkidir ve failerin eylemleri bu noktada çok önemlidir. Ancak Giddens'a göre, hermeneutik gelenek her ne kadar anlamayla ve eylemle ilişkilendirilse de onun pek çok versiyonu aktör ve öznellik konularına gereken dikkati vermemiş (Tucker 1998: 80), üstelik yapı gibi önemli bir unsura gereken önemi göstermemişlerdir. Bu nedenle Giddens, tıpkı yapısalcılık ve işlevselcilik akımlarında olduğu gibi modern hermeneutik okullara karşıda eleştirel yaklaşır ve bu sosyolojik geleneklerin önemsemediği ve sessiz kaldığı alanları yapılaşma teorisine yeniden ele almaya çalışır.

Bu açıklamalardan sonra Giddens'ın, yapısalcılık ve işlevselciliğin görmezden geldiği (eylem, güç, fail), modern hermeneutik okulların ise eksik bıraktığı (yapı, refleksivite, çifte-hermeneutik) alanlara yönelerek oluşturduğu yapılaşma teorisine artık daha yakından bakabiliriz.

4. Giddens'in Yapılaşma Teorisi

Giddens, yapılaşma teorisini öncelikli olarak sosyolojiye yeni bir bakış açısı getirmek için formüle eder. Bu nedenle eski geleneklerin eleştirisi ve yeniden inşası olan teorisinde *fail*, *eylem*, *sistem*, *yapı*, *zamansallık* ve *güç* gibi kavramları yeniden ele alır ve dönüştürür. Buna ek olarak *refleksivite*, *pratik bilinç* ve *bilgi stokları* kavramları ile faili daha güçlü bir konuma yerleştirir. Dahası, çifte hermeneutik ile sosyal bilimcilerin çabalarına yol gösterecek bir yönerge ortaya koymaya çalışır. Şimdi sırasıyla bu çabaların yapılaşma teorisinde nelere karşılık geldiğine bakalım.

Öncelikli olarak yapılaşma teorisi özne konusunda bir açıklama sağlar. Söz konusu özne felsefedeki pozitivist görüşlerden ve Kartezyen *cogito*'dan belirli bir kopuşu gerektirir. Çünkü Giddens'a göre, insanların sahip olduğu bir şey olarak 'bilinç', teorinin başlama noktası olarak görülemez. Bu nedenle öznenin '*adem-i merkezileştirilmesine*' ihtiyaç vardır. Böylece özne, akıl yürüten ve eylemde bulunan bir varlık olarak yeniden ele geçirilebilir. Ona göre objektivizmden kaçan bu özne teorisinin, sübjektivizme de düşmemesi için öznenin ve nesnenin her biri, tekrar tekrar gerçekleşen pratikler içinde ve bu pratikler vasıtasıyla oluşturulması gerekir (Giddens, 2002: 30-31). Giddens'ın faili, eyleme kapasitesine ve bu kapasitesi üzerine düşünebilme yeteneğine sahiptir. Fail, yapıdan etkilendiği gibi yapıyı da etkileme yeteneğine sahip tarihsel bir varlıktır. Bu tarihsel varlık, gerçekleştirdiği eylemlerinin farkında ve bilincindedir, yani yaptığı şeyleri refleksivite süzgecinden geçirir. Giddens'a göre, insan olmak hem kendi etkinlikleri için gerekçeleri olan hem de sorulduğunda bu gerekçeleri muhakemeye dayalı bir biçimde açıklayabilen, amaçlı davranan bir eyleyen/fail olmaktır (Giddens, 1999: 43). Dolayısıyla Giddens, birey yerine *faili* koyarak insani özneyi, bilgili ve bilinçli eyleyen olarak teorisinin merkezine alır.

Giddens, fail formülasyonundan sonra eylem kavramına yönelir. Eylem kavramını insani davranışın kapasitesi/yeteneği ve bilgililiği kavramlarına atıfla açıklar; ilk terim olan *insan eyleminden* her söz ettiğinde failin başka türlü eylemde bulunabileceği ihtimalini kasteder. İkinci terim olan *bilgillilik* ile toplumun üyelerinin toplum ve toplum içindeki faaliyetlerinin şartları hakkında bildikleri şeylerin tamamını kasteder (Giddens, 2002: 31). Böylece eylem, Giddens'ın teorisinde dönüştürme kapasitesi olarak faili daha da güçlendirerek hak ettiği yere oturtulur. Fail ve eylem ilişkisine sıra geldiğinde ise Giddens bilgi stokları ve pratik bilinç kavramlarını işe vurur.

Yapılaşma teorisinde faillerin tekrar tekrar etkileşimde bulunurken yararlandıkları bilgi stokları, aynı zamanda onların kendi eylemleriyle ilişkili

amaçları, gerekçeleri ve güdülerini hakkında ortaya koyabildikleri görüşlerin de kaynağını oluşturur. Giddens'in Schutz'dan aldığı bilgi stokları kavramı, burada faillerin etkileşimlerinin kaynaklarından biri olmaktadır. Giddens'in teorisinde gündelik yaşamın önemini gösteren bu durum, failin diğer faillerle kurduğu ilişkinin sosyal sistemlerin yapısal özellikleri ve pratik bilinçten ne kadar etkilendiğini gösterme amacındadır. Pratik bilinç, faillerin "yapılara ve toplumsal koşullara ilişkin olarak bildikleri (inandıkları) ancak usavurmaya dayalı bir biçimde dile getiremedikleri her şeydir" (Giddens, 1999: 460). Failler ve onların eylemleri, çeşitli toplumsal yaşam ortamında 'nasıl yer alacağını bilme'de gömüldürler, yani belirli oranda pratik bilinçte. Pratik bilinç, bilme ve güdülenmenin bilinçdışı kaynaklarından ayrıdır ve failin eyleminde bu nedenle oldukça etkilidir (Giddens, 2000: 28). Kısaca fail bilgi stoklarından ve pratik bilincin imkânlarından faydalanarak gündelik hayatta eylemler ve bunu yaparken de 'yapı'dan etkilenir.

Giddens'in yapılaşma teorisinde önemli bir yer işgal eden *yapı*; fail, eylem ve anlam için tekrar ele alınır ve öncelikli olarak yapıyla sistem (normlar, değerler, kurumlar vb.) arasında bir ayırım yapılır. Giddens'a göre sosyal sistemler, failer ya da topluluklar arasındaki zaman-mekân boyutunda yeniden-üretimi ilişki örüntülerinden oluşurlar ve bu nedenle konumsal pratiklerden meydana gelirler. Yapılar ise "sosyal sistemlerin yeniden üretiminde kurallar ve kaynaklardır" (Giddens, 1999: 461). Yapılar, zamanda-mekânda yalnızca sosyal sistemlerin üretim ve yeniden üretimiyle tekrar tekrar ilişkili anlar olarak var olurlar. Yapılar yalnızca fiili bir varoluşa sahiptir. Üretim ile yeniden-üretim arasındaki içsel bağıntının varlığı, değişimin kaynaklarının sosyal sistemlerin zaman-mekân boyutunda inşasının her anında yer aldığını gösterir (Giddens, 2000: 29-30). Kurallar ve kaynaklar olarak tanımlanan yapı, bünyesinde bütünleşmeyi barındırdığı gibi çatışmayı da barındırmakta, faili etkilediği gibi failden de etkilenmektedir.

Daha önceki sosyoloji okullarında doyurucu bir 'zaman' açıklaması olmadığını savunan Giddens, sosyal sistemlerin yapılaşması analiziyle ilişkili üç zamansallık 'katmanı' saptar. Bu üç katman kendinden önceki zaman anlayışlarının bir eleştirisi niteliğindedir. Giddens'ta nesnelere doğasının ne olduğunu ifade eden şeyin zaman olduğu vurgusu bulunur. Zaman, insan varlığının doğasını ifade eder. İnsan varlığı zamansaldır ve onların anlamı insan varlığının zamansal niteliğinde bulunur (Kaspersen, 2000: 46). Bu nedenle Giddens'ta zamansallık üç eksen içinde yer alır: İlki, toplumsal failer tarafından olumsal bir biçimde (*contingently*) gerçekleştirilen doğrudan etkileşim eksenini ve toplumsal yeniden-üretim en temel biçimi olarak; ikincisi, ölüm karşısında yaşamın ve biyolojik yeniden üretimin olumsallığı olarak; üçüncü boyut ise kurumların kuşaklar boyunca uzun süreli yeniden üretimi, dönüşüm/dolayım

ilişkilerinin sistem organizasyonu içinde yer alan olumsallığı olarak kendini gösterir.

Giddens'a göre kurumlar, sosyal sistemlerin yeniden-üretiminde uzun zaman-uzam mesafeleri boyunca 'yayılan' pratiklerdir. Sosyal sistemlerin yapısal pratikleri *gündelik yaşantı-dünyasının süresinin (durée) zamansallığını*, insan bireyin varoluşunun sonlu ömrünün içinde yer aldığı kurumların *uzun süresine (longue duree)* bağlar (Giddens, 1999: 81-83). Anlam, eylem, gündelik ilişkiler bu zaman dilimlerinin birbiriyle kesiştiği anlarda gerçekleşmekte ve birinin diğerinden daha önemli olması diye bir şey söz konusu olmamaktadır.

Yapılaşma teorisinde diğer sosyoloji okullarından farklı olarak güç ilişkilerine özel bir önem verilir. Giddens'in teorisinde *güç*, failin istendik sonuçlar elde edebilmesini sağlayan yetenekleri harekete geçirme kapasitesi olarak tanımlanır ve bu bağlamda insan eyleminin dönüştürme kapasitesiyle yakından ilişkilidir. Giddens, gücü yapılaşma teorisinde fail ve yapı ile beraber ele alarak, bu üç olguyu toplum bilimlerinin temel kavramları olarak görmekte; insan olabilmek için fail, fail olabilmek için de *güce* sahip olmayı belirleyici şartlar olarak sunmaktadır. Bu bağlamda *güç*⁴ faile içkindir ve "dönüştürücü kapasite"ye sahiptir. Güç, failin ortaya koyduğu eylemi hakkında düşünümsel/refleksif gözetiminden önce gelir. Sonuçta Giddens'a göre güç, toplumsal etkileşim gerçekleşirken failerin kendi aralarında ne kadar özerk ne kadar bağımsız olduğunu gösteren önemli bir kriterdir. Zira bu kriter, failer arasındaki ilişkilerde hem özerkliği hem de bağımlılığı varsayar ve özerklik/bağımlılığın toplumsal ilişkilerdeki yerini vurgular. Güç, tüm toplumsal yaşamın -anlam ve normlar gibi- tamamlayıcı bir öğesini oluşturur. Tüm toplumsal etkileşim (insan eylemi ile dönüştürme kapasitesi arasındaki mantıksal ilişkinin zorunlu bir sonucu olarak) güç kullanımını içerir. Sosyal sistemler içinde yer alan güç, egemenliğin yapısal özelliklerinden yararlanan ve bu özellikleri yeniden-üreten failer arasındaki özerklik ve bağımlılık ilişkileri olarak analiz edilebilir (Giddens, 1999: 56-58).

Teorisini bu kavramlar üzerine oturtan Giddens daha sonra bir araştırma esnasında sosyologlara yön gösterecek olan yöntemi yani *çifte-hermeneutiği*; Garfinkel, Schutz ve Winch'ten esinlenerek ortaya atar. Giddens'in *çifte hermeneutik* olarak formüle ettiği şey, sıradan failerin gündelik dili ile sosyal bilimcilerce icat edilen teknik terminolojiler arasındaki 'mantıksal bağ' içerir. Bu mantıksal bağ sosyal bilimcinin failerin hayatlarına yön veren kavramları tam anlamasına bağlıdır (Giddens, 2002: 35). Ona göre, sosyolojinin teori ve bulguları, bu kavram

⁴Böylece gücün kullanımı Weber ve özellikle Durkheim'dan farklı olarak yalnızca maddi kaynaklara değil, beceri ve yetenekle ilgili hale gelir. Dahası Giddens'in güç ile ilgili tanımı Marksizmin 'en temel kaynak güçtür' anlayışına da karşıdır.

ve bulguların, ait olduğu anlam ve eylem evreninden bütünüyle ayrı tutulamaz. Meslekten olmayan failer de sosyal bilimcilerinin inceleme nesnesi olan etkinlik ve kurumların oluşmasına yardımcı olan toplum teorisyenidir (Giddens, 1999: 37). Zira bu kavram ve eylemlerin oluşumu hem meslekten olmayan faillerce hem de sosyal bilimcilerin yorumlarıyla oluşmaktadır. Bu nedenle sıradan eyleyenlerin toplumsal hayatla ilgili yorumlarıyla sosyal bilimcinin yorumların karşılaşması kaçınılmazdır. Bu karşılaşmanın farkında olarak çalışmalarına yön vermesi gereken araştırmacı, yorumlar dünyasında araştırma yaptığının farkında olarak davranmalı; çifte hermeneutiği çalışmalarına dâhil etmeli ve kendinden önce eyleyenlerce yorumlanmış dünyanın yorumu ile kendi yorumu arasındaki bağı iyi kurmalıdır.

Sonuç

Giddens'in meslek yaşamına başladığı dönem, sosyolojide hakim paradigma olan pozitivistimin ve onun tezahürleri olan okulların ciddi anlamda eleştirilmeye ve yerine alternatif paradigmalara önerilmeye başlandığı döneme denk gelir. Giddens, bu ortamın etkisiyle klasik sosyoloji teorilerinde yer alan çelişiklere, onlardan doğan sorunlara yönelir ve ağırlıklı olarak sosyolojinin ne'liğine dair çalışmalar yapar. Giddens öncelikli olarak, doğa bilimleri örneğinde şekillenen sosyoloji anlayışını (pozitivistimi ve her türlü versiyonunu), evrim düşüncesini, yapının hakimiyetinde önceden belirlenmişliği ve insan aklının dışsallaştırılmışlığı fikirlerini eleştirir. İnsanın varoluşunu şekillendirme yetisine sahip olduğunu, dolayısıyla bir nesne değil bir özne konumunda bulunduğu anlayışından hareketle faille daha çok yer açan bir teorinin hazırlıklarına başlar. Bu konuda daha çok pozitivistimin alternatifleri olan modern hermeneutik okullardan yardım alır. Bu okulların anlam, eylem, fail, refleksivite gibi önemli kavramlarından etkilense de, onların eksik bıraktığı (çifte-hermeneutik) ya da görmezden geldiği (yapı, sistem vs.) kavramlara yeniden döner ve uzlaşımçı bir tavırla 'yapılaşma teorisini' ortaya atar.

Geliştirdiği "yapılaşma teorisi"yle failin ortaya koyduğu eylemlerinin farkında olduğu ve bu farkındalığın aynı eylemin bir sonraki yerine getirilişinde refleksivite sürecine tabi tutulduğunu vurgular. Sözü edilen özne daha önce de değindiğimiz gibi, yapı tarafından belirlenen bir varlık değil, kendisini ve toplumu dönüştürme kapasitesinde olan, dönüşen ve dönüştüren bir varlıktır. Giddens, geliştirdiği sosyolojisinde, faili kendinin ve eylemlerinin bilincinde bir varlık olarak tanımlamakta ve teorisiyle, faili sosyolojiye yeniden çağırılmaktadır. Yine yapılaşma teorisiyle Giddens, eylem kavramını insani davranışın kapasitesi/yeteneği ve bilgililik kavramlarına atıfla açıklamaktadır. Böylece failin her zaman 'başka türlü eylemde bulunabileceği' ihtimalinin olduğuna ve davranışın sonuçlarını *bilme kapasitesine* sahip olduğuna vurgu yapar.

Yapı ile sistem (normlar, değerler, kurumlar vb.) arasında bir ayırım yapar, güç ilişkilerine özel bir önem verir ve daha doyurucu bir 'zaman' anlayışı ortaya koyar.

Giddens, "yapılaşma teorisi"nin teorik olmanın yanı sıra günümüz toplumlarına pratik olarak da uygulanabileceğini öne sürer. Nitekim Giddens, geniş bir sorunlar ağıyla ilgili düşünür. Küreselleşme ile dönüşen dünyamızda, mahremiyetin ve cinsiyet rollerinin hızla değiştiği ve post-modernitenin başımızı döndürdüğü bu dönemde Giddens'in yapılaşma teorisi, tek yönlü olmaktan ziyade bizlerin de birer fail olarak katıldığımız bir değişim ve dönüşümü varsayar. Yazdığı eserlerde (*Mahremiyetin Dönüşümü*, *İklim Değişikliği Siyaseti*) güncel sorunlara değinen ve bunlar için çözüm üreten Giddens, bizim de aktif üyeler olarak sorunların çözümüne dâhil olmamızı önerir. Yine dönüşen bu dünyada sağın ve solun giderek birbirine benzediği ve risk toplumunun getirdiği belirsizlikleri çözmeye yetersiz olduğundan hareketle siyasette "Üçüncü Yol"u önerir. Aslında üçüncü yol tasarımı sosyolojik teori ve yöntemde yaptığı gibi uzlaşımçı tavrının politik yansımasıdır. Politik alanda çıkmaza giren liberalizm ve sosyalizmin eleştirilmesinden elde edilen üçüncü yol her iki akımın önemli görüşleri üzerinde yükselir. Bir yanda eşitlik, ihtiyaç sahiplerinin korunması; diğer tarafta sorumluluk yoksa hak da yok anlayışı ve felsefi muhafazakârlık yer alır. Üçüncü yol, onun teorisinde yeni gelişmeleri göz ardı etmez ve bilgi ekonomisine önem verdiği gibi küreselleşmenin yarattığı sorunlara bir çözüm olarak ortaya çıkar. Sonuç olarak Giddens, sosyoloji birikimini günümüz toplumuyla ilişkilendirir. Bu ilişki sonucunda güçlü ve sosyoloji için vazgeçilmez olan kuramsal unsurları birleştirir ve bunlara yeni kavramlar ekleyerek kendi teorisini inşa eder.

Kaynakça

- CASELL, P., 1993, *The Giddens Reader*. London: Mac Millan Press.
- CEVİZCİ, A., 1999, *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- GIDDENS, A., 1999, *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*. (Çev.H.Özel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GIDDENS, A., 2000, *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma.
- GIDDENS, A., 2005, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem Yapı ve Çelişki*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma.
- GIDDENS, A., 2011, *Sosyolojinin Savunusu: Makaleler, Yorumlar ve Yanıtlar*. (Çev..İ. Kaya). İstanbul: Say.
- GIDDENS, A., 2002, "Hermeneutik ve Sosyal Teori" *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler*. (içinde). (Çev. H. Arslan). İstanbul: Paradigma.

- GIDDENS, A., 2013, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*. (Çev.Ümit Tatlıcan & B. Balkız), Bursa: Sentez.
- KASPERSEN, L.B., 2000, *Anthony Giddens: An Introduction to a Social Theorist*. Oxford: Blackwell.
- LAYDER,D., 1994, *Understanding Social Theory*. London: Sage Publications
- LOYAL, S., 2003, *The Sociology of Anthony Giddens*. London: Pluto Press.
- ŞEN, H., 2011, "Klasik Dönem Sosyolojisinin Politik Muhtevası ve Bunun Nedenleri". *Liberal Düşünce*,16, 63, 179-189.
- TATLİCAN, Ü. (2005). 'Önsöz'. *Sosyal Teorinin Temel Problemleri Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki*. (içinde). İstanbul: Paradigma.
- TUCKER, K., 1998, *Anthony Giddens and Modern Social Theory*. London: Sage Publications.

DÜŞÜNÜMSEL SOSYOLOJİDE YAPI EYLEM ETKİLEŞİMİNE YÖNELİK BİR ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI

Structure-Action Relationship Intended for a Case Study in Reflexive Sociology

Onur Uca*

Özet

Bu araştırma, düşünümsel sosyoloji kuramı çerçevesinde yapı ve eylem etkileşimini incelemektedir. Düşünümsel sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutlarını ve süreçlerini failerin nasıl anlamlandırıldığını bulmak bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda iki profesör, iki doçent, iki yardımcı doçent, iki asistan doktor ve hastanede yatan dört kadın, dört erkek hasta ile görüşüldü. Görüşmelerden elde edilen veriler kuramsal çerçeve kapsamında değerlendirildi. Araştırmanın sonuç kısmında ise doktorların, hastaların görüşleri ve araştırmacının gözlemleri karşılaştırılarak değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Düşünümsellik, Faillik, Yapı, Eylem, Düşünümsel Sosyoloji, Fail.

Abstract

Investigating the relationship between structure and action under the framework of reflexive sociology, this study primarily aims to find out how agents understand different aspects of the structure-action relationship in sociologically observable situations. During the research, two professors, two associate professors, two assistant professors, two interns and four male and four female patients have been interviewed. Findings of the interviews have been analyzed under the theoretical framework of the study. Finally, observations of the researcher and views of the doctors and the patients have been compared.

Key Words: Reflexivity, Agency, Structure, Action, Reflexive Sociology, Agent.

---

*Kurumlar Sosyolojisi Doktora Öğrencisi, Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Giriş

Sosyal bilimler alanında toplumsal yapı ve eylem merkezli kuramlar arasında yer alan farklılık temel bir ayırımın göstergesini belirtiyor. Bu ayırımın bir tarafı yapı kuramları veya makro kuramlar olarak adlandırılıyor. Yapı merkezli kuramların karşıtı olarak görülen eylem merkezli kuramlar ise, fail merkezli veya mikro kuramlar olarak ifade ediliyor. Yapı ve eylem merkezli sosyoloji kuramları konularına ve nesnelere yönelik bu çözümlenmeleri yaparken genel bir karşıtlık temelinde hareket ediyor. Bu karşıtlık değişen yaşam dünyası karşısında sosyal teorinin anlamlandırma ve açıklama kapasitesinin kısıtlanmasına neden oluyor. Bu kısıtlamayı aşmaya yönelik sosyal teori alanında eğilimlere ihtiyaç duyuluyor. Yapı ve eylem kuramları arasında süregelen bu karşıtlıklar, yapı merkezli kuramları eylem, eylem merkezli kuramları ise yapı üzerinden inşa etmeye yöneltiyor. Sosyal teorinin etkisizleşmesine neden olan bu süreç, günümüz dünyasının daha iyi açıklanabilmesi ve anlamlandırılabilmesi için yapı ve eylem teorilerinin bir arada ele alınmasıyla aşılmaya çalışılıyor. Bu etkisizliğin temel nedeni, yapı kuramlarının günümüz toplumsal hareketlerini açıklamak için kullandığı söylemlerin, toplumlarda meydana gelen ani değişimleri ve *kırılmaları* açıklarken yetersiz kalıyor olmasıyla açıklanıyor. Bu açıklamalardaki yetersizlik sosyal bilimcilerin yapı merkezli kuramlara alternatif eylem kuramları geliştirmelerine neden oluşturuyor (Bkz. Poloma, 1992; Goffman, 2009; Garfinkel, 2005).

Bu çerçevede düşünömsel sosyolojide yapı eylem etkileşimini anlamaya yönelik gerçekleştirilmiş olan araştırmada, tek başlarına makro ve mikro kuramların günümüz yaşam dünyasında meydana gelen gelişmeleri açıklayamayacağı kabul ediliyor. Makro ile mikro kuramların birlikteliği üzerinden yeni anlamlandırmalar yapılmasının gerekliliği üzerinde uzlaşılan bir bakış açısı haline geliyor. Bu uzlaşa paralelinde çalışmada verimli anlamlandırmaların ve açıklamaların yapılmasının sağlanması için mikro ve makro kuramların iç içe değerlendirilmesinin yolları arandı. Bu nedenle gerçekleştirilen literatür taraması sonrası en uygun yaklaşımın, düşünömsel sosyoloji olduğu sonucuna ulaşıldı. Araştırmanın içerisinde yer alan "faillik" kavramı kişinin yapıyı değiştirme ve dönüştürme kapasitesini içinde barındıran bir ifade olarak ele alınmıştır. Sosyal bilimler alanında yapı kavramının farklı biçimleri olmasına karşın araştırmada yapı kavramı, faile olanak sağlayan ama aynı zamanda faili sınırlayan anlamıyla ele alınmıştır. Fail, kavramı düşünen, sorgulayan, modernliğin öngöremediği sonuçları önceden sezebilen ve buna göre hareket eden özneye verilen addır. Düşünömsellik kavramı çalışmada, failin dünyayı değerlendirdiği bakış açısı ile kendi düşüncesini ve eylemlerini değerlendirmesi olarak ele alınmaktadır.

Araştırma toplam beş temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde düşünömsel sosyoloji kuramının temelinde yer alan mikro ve makro kuramlar

belirtilmiştir. Klasik teoride yapı ve eylem kuramlarının incelenmesinin ardından düşünsellik ve düşünsel sosyoloji üzerinde durulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde sosyal teoriler ile düşünsellik ilişkisi, yapısalılık, yapısal işlevselcilik, neo-marksizm ve eylem kuramları ele alınmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise düşünsel sosyoloji kuramının başat isimleri, Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, Ulrich Beck ve Margaret Archer'ın başlıca çalışmaları ele alınmış ve yapı eylem karşılığı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın dördüncü bölümü araştırma problemini ve araştırmanın yöntemlerini anlatmaktadır. Araştırmanın beşinci ve son bölümünde ise hasta ve doktorlardan elde edilen bulguların eylem ve düşünsellik temelinde üç ayrı başlıkta değerlendirilmesi bulunmaktadır. Öte yandan araştırmanın son bölümünde yorumlanan veriler, Mersin Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde gerçekleştirilen alan araştırması sonucunda elde edilmiştir. Bu değerlendirmeler ardından sonuç başlığı altında elde edilen veriler düşünsel sosyolojinin kuramsal çerçevesine göre değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Toplumsal yapı kavramı sosyal bilimlerde üç boyutta değerlendirilmektedir. Toplumsal yapının ilk boyutu, yapının insan eylemlerine hem izin veren hem de insan eylemlerini sınırlayan yönleri olduğunu belirten anlayıştır. Fail, yapısal düzenlemeler yaratır ama bu yapı yeniden yorumlanmaya açıktır. Belirtilen yapı tanımı oldukça esnek bir tanımlamadır. İkinci olarak kullanılan ise katı bir yapı tanımıdır. Yapı şekillendirici, belirleyici, asıl olandır. Yapı, insan eylemlerini sınırlar. Eylem yapının içerisinde gerçekleştiği için toplumsal yapının içerisinde failin yerine aktör vardır. Yapının değiştirilebilir olarak kabul edilen parçalarının düzenli bir tertibini ifade eder. Yapının parçaları değiştirilebilirken yapının kendisi görece olarak sabit kalmaktadır. Öte yandan sosyal bilimler alanında benimsenen son yapı tanımlaması ise, yapının insan zihnindeki oluşum olduğunu söyleyen tanımlamadır. Bu tanımlamaya göre yapılar sadece gözlemcilerin oluşturduğu modellerden ibarettir (Strauss, 1994).

Yapı kavramını katı bir duruş sergileyerek ele alan kuramcılar, toplumsal yapı içerisindeki failerin kişilik problemlerini, toplumsal yapının bütünsel ahengini bozan toplumsal sorun olarak anlıyor ve anlamlandırıyor. Onlara göre, yapılar işleve sahip olduğu için varlıklarını sürdürebilmektedir. İşlevini kaybetmiş bir kurum toplumsal yapı içerisinde dengeyi bozmayacak şekilde farklılaştırılmalı, değişen yapısal işlevi karşılayacak yeni bir kurum inşa edilmelidir.

Değişim, yapısal farklılaşma kavramı ile açıklanır. Yapısal farklılaşma, esasen aynı yapı tarafından meydana getirilen işlevlerin zamanla çoğalmaları ve özelleşmeleri sonucunda birbirinden ayrılarak kendilerini yerine getirecek

yeni yapılar yaratmaları demektir. Düşünümsel sosyoloji içerisinde de kabul edilen bir yapı anlayışı vardır. Ancak düşünümsel sosyolojinin yapı anlayışı yapısalcılık gibi yapıyı merkeze alan bir anlayışı değildir. Bunun yanında mikro kuramlar gibi yapıyı görmeyen, yapının karşısında, yapıya rağmen bir teori oluşturma anlayışı da değildir. Düşünümsel sosyolojide yapı, eyleme engel olarak değil, onun üretimle ilişkili bir şey olarak kavramlaştırılabilir (Giddens, 2005). Yapı betimleyicidir, işlev ise tanımlayıcıdır. Yapı, toplumsal ilişkinin, ilişkilerin kalıbını gösterir. İşlev ise, bu ilişki kalıbının gerçek hayattaki işleyişini anlatır (Giddens, 2005). Düşünümsel sosyolojide sosyal sistemler rollerden değil, pratiklerden oluşurlar. Pratik, gündelik hayat içerisinde tekrarlanarak oluşan eylemlerin bilgisidir. Bu nedenle bilgi pratiğin bilgisidir. Aktörler pratik bilinçlerinden yararlanarak yapıları üretir ve yeniden üretirken 'sosyal sistemleri' yaratırlar. Düşünümsel sosyolojinin bilgisi, failin de sahip olduğu pratik bilgidir meydana gelmektedir.

Bunun yanında yapı kuramları karşısında eylemin merkeze alınması, modern zamanda insan merkezli hareketlerin yükselmesi ve bu hareketleri makro kuramların açıklayamamasıyla önem kazanmıştır. İnsan eylemini toplumsal yaşama yön veren etkinlik olarak temel alan sosyal bilim kuramları, insan eylemlerinin çıkışı ve insan eylemlerinin diğer insanlara etkisi üzerine birçok inceleme ve analiz geliştirmiştir. Eylemi merkeze alan kuramlar, toplumun geneli üzerinden açıklama yapmadığı için bunlara küçük kuramlar veya mikro kuramlar adı verilmiştir. Mikro ve makro kuramlar kendi aralarında kesin bir uzlaşma belirleyememişlerdir. Mikro kuramlar içerisinde sosyal bilim kuramlarının oluşumu sürecinde bazı konular ve kavramlar üzerinden çatışmalar yaşanmıştır. Eylem kuramları kendi içinde çatışmalar yaşamasına rağmen, yine kendi içinde benzer yönleri de bulunmaktadır. Mikro kuramlar arasındaki benzer yönler şu şekilde özetlenebilir. Eylem kuramlarının temel iddiası, failer arasında var olan yüz yüze karşılaşmaların toplumsal yaşamın temel özelliği olmasıdır. İnsanların yaratıcı, akıllı ve bilgili oldukları kabul edilir. Failer ikili karşılaşmaları düzenleyerek toplumsal düzeni inşa eder. Toplumsal düzen failerin bir başarısı olarak ortaya çıkar. Eylemin öngörülme sonuçları önceden sezilebilir. Failerin eylemleri, başarılı, karşılıklı ve anlaşılabilir. Toplumun nasıl işlediğini irdelemek için failerin buldukları konuma ilişkin tanımlamalarını kavramaya çalışan yorumlayıcı metodolojiye ihtiyaç duyulur (Smith, 2007).

Eylem teorileri, failin değiştirme dönüştürme kapasitesini biricikleştirmektedir. Bu nedenle fail veya failerin gerçekleştirdiği toplumsal kırılmaları daha iyi aktarabilmektedir. Bunun yanında yapısal teoriler, yapının durağanlığı, düzenli ve dengeli hali üzerinden hareket ettiği için toplumsal kırılmaların yaşanmasını açıklayamamaktadır. Fakat yapı merkezli teoriler toplumun yapısal analizini ve bunun üzerinden güç dengesini daha iyi açıkladığı

için toplumsal kırılmalar sonrasında yaşanacak değişimlerde yapının nasıl ve ne ölçüde etkileneceğini daha net ortaya koymaktadır. Toplumsal kırılmaların, değişimlerin nasıl meydana geldiğini bulmak ve sonrasında yaşanacak değişimin ne yönde ve ne ölçüde etkili olacağını öngörmek için sadece eylem ya da sadece yapı teorilerini merkeze alarak açıklamalar yapmak yeterli değildir. Bu nedenle eylem teorileriyle yapı teorileri arasındaki karşıtlığın aşılması toplumbilimi açısından önem taşımaktadır. Bu karşıtlığı aşmak için sosyal bilimler alanında yapı eylem teorilerini birleştirme düşüncesi temelinde düşünümsel sosyoloji ortaya çıkmıştır.

Düşünümsellik kavramının sosyoloji biliminde kullanımı Talcott Parsons'ın çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Düşünümsellik (refleksivite) kavramı içerisinde *desantrasyonu* barındırır. Desantrasyon terimi, kendi içerisinden çıkmayı ve bir yere bağımlı olmamayı anlatmaktadır. Bu nedenle düşünümsellik dış dünyayı algılama bilgisini ve yöntemini kullanan bireyin, aynı bilgi ve yöntemle kendisini algılaması, kendisini sorgulamasıdır (Coulon, 2010). Düşünümsellik kavramını sosyoloji kuramları içerisinde önemli bir yere taşıyan başlıca isimler, modernliğin sosyolojisini yapan Anthony Giddens, Ulrich Beck ve Pierre Bourdieu'dur. Beck'in ve Giddens'in düşünümsel sosyoloji düşünceleri birbirine daha yakındır. Bourdieu'nun bilgisel düşünümsellik kavramı içerisindeyse toplumsal yapının zamansal ve uzamsal etkilerinin zamansal boyutu daha yoğun hissedilmektedir. Bourdieu, failin içerisinde var olan arka plan bilgisini, failin kendisini düşünümsel olarak sorgularken kullandığına inandığı için Bourdieu'nun düşünümsel sosyolojisi bilgisel bir boyut da taşımaktadır. Düşünümsel sosyolojiyle ilgili kuramlar, fail ile toplumun normatif değerleri arasında kesin bir ayırım yapmamışlardır. Düşünümsel sosyolojide eyleyen yapıyı kullanır, yapı içerisinde dönüşür. Ancak fail eyleme bilgisini yapının bağlamsallığından elde etmiştir. Bu nedenle düşünümsel sosyolojide yapı ile fail ayrılmamaktadır.

Failin değiştirme dönüştürme kapasitesi yapı içerisinde yer aldığı zaman görülmektedir. Fail, yapının içinde yapıya uyarak yapıdan elde ettiği manevra ve strateji silahlarına göre yapıyı değiştirme dönüştürme kapasitesine sahip olmaktadır. Her failin yapının içinde elde ettiği ödül ve kazanımlar aynı olmadığı gibi failerin sahip oldukları değiştirme dönüştürme kapasiteleri arasında da fark bulunmaktadır. Eyleme durumu sadece yapının açıklarını bilerek yapının kısıtlamalarını aşma çabası değildir. Bu tip bir eyleme durumu içerisinde yapıyı kısa vadede farklılaştırabilecek, uzun vadede değiştirebilecek bir güç vardır. Öznenin belirtilen eylem tanımlamasına uyabilmesi düşünümsel bir mekanizmayla düşünerek fail olabilmesine bağlıdır. Kısacası fail, değiştirme dönüştürme kapasitesini yapıyı ele aldığı düşünce tarzı ve alanın içerisindeki konumlanışıyla belirlemektedir. Yapıya karşı olan bir failin değiştirip dönüştürme kapasitesi yapıya bağımlı hareket eden bir failin değiştirme dönüştürme

kapasitesinden daha azdır. Buna bağlı olarak toplumsal yapıya bağımlı hareket etmek, faile yalnızca değiştirme dönüştürme zemini sağlamaktadır. Bu zeminin kullanılması düşünömsel düşünöbilmeyle mümkün olmaktadır. Fail düşünömsel düşünöbilmek için düşünönce mekanizmasının içerisinde desantrasyon barındırmalıdır, araçsal ve ereksel akılı değişimli kullanabilmelidir, yapının sınırlılıklarını bilmelidir. Koşulları rasyonel olarak değerlendirmeli, kendi sahip olduğu eyleme gücünü bilmeli ve eyleminin sonuçlarını öngörebilmelidir. Söylemleriyle eylemleri tutarlı olmalıdır. Belirtilen bu biçimlere sahiplik durumu failin düşünömsel düşünöme durumunu belirlemektedir.

Failin toplumsal yapıyı değiştirme yönü karşısında yapının fail üzerinde etkisi de oldukça güçlüdür. Yapı, faili iki aşamada kısıtlar. İlk olarak yapının içerisinde değiştirme ve dönüştürme kapasitesi vererek faili kendisine bağlar. Bu bağlanma durumu, faile yapının ahenk ve düzenine katkı sağlama eğilimi kazandırır. Böylece failin bilinçdışı olarak rızasının alınması sağlanmaktadır. Ancak her failin bilinçdışı rızasını almak mümkün değildir. Rızanın elde edilemediği durumda, fail yapının kurallarına uyarak elde ettiği değiştirme ve dönüştürme kapasitesinin gücünü düşünömsel düşünönce ile birleştirebilmektedir. Bu birleşme sonucunda failin girdiği her eylem, toplumsal yapının bağlamsallığı içerisinde yer alan gücün, ahenk ve düzenini bozabilecek bir hale dönüştürme potansiyeline sahip olmaktadır. Yapı, eylemin bu şekilde bir dönüştürme maruz kalmaması için faili içerisinde bulunduğu sistem ve kurumlar ile sınırlandırmakta, teşhir etmekte ve oyun dışına çıkarmaktadır. Fail bu sınırlandırma halinden çıkmak için yapıya bağımlı olarak elde ettiği değiştirme kapasitesini, yapının verdiği meşruluktan farklı (bu Weber'in karizmatik otoritesi veya örgütlü bir mücadele vb. olabilir) bir meşruluğa dönüştürmelidir. Fail bu dönüştürme sağlayamaz ise manevra alanı yapı tarafından kısıtlanır, yok edilir.

Bu nedenle düşünömsel sosyolojinin içerisinde yapı önemli bir yer teşkil etmektedir. Düşünömsel sosyolojinin dayandığı iki temel zeminden birisi olan yapısalciğin arkasında köklü bir gelenek bulunmaktadır. Bu gelenek, Sigmund Freud, Ferdinand De Saussure ve Claude Levi-Strauss'un yapısalcilik anlayışını temel almaktadır. Freud'un bilinçaltı kavramıyla Levi-Strauss'un dilin toplumsal yapıyı inşa etmesi ve faili sınırlaması çerçevesinde ele alındığında düşünömsel sosyoloji içerisindeki yapı anlayışının teorik geçmişi anlaşılabilir. Sigmund Freud ve yapısalcilik ilişkisi şu bağlantılar ile açıklanabilir. Kişinin vücudu, iç ve dış algılamaların çıktığı yerdir (Freud, 2009). Ayrıca id, ego ve süper ego sınıflaması yapısalci bir sınıflamadır.

Öte yandan dil merkezli yapısalcilik Saussure ile Levi-Strauss'un çalışmalarıyla sosyal bilimler dünyasında kendine yer bulmuştur. Saussure'un çalışmalarından etkilenen Levi-Strauss yapısalcilik düşünöncesine damgasını vurmuştur. "Levi-Strauss'un etnolojisi, insanların gerçekte ne yapıp ettikleri, toplumsal örgütlenişleri, statüleri, rolleri, gereksinimlerini nasıl karşıladıkları,

ayinleri nasıl yaptıkları, mitoslarında neler anlattıkları vb. üzerine değil, tüm bunları yaparken boyun eğdikleri, arka plandaki bilinçdışı sistem ya da yapı üzerineydi” (Özbudun, 2010: 192). Levi-Strauss’a göre yapı, bilinçdışı sistem, yaşanan her şeyin arkasında yer alan asli unsurdur; gözlemci tarafından oluşturulan ve somut gerçeklerle ilişkisiz bir modeli çağrıştırır” (Giddens, 2005: 204). Bu zaman ve mekânla ilişkili olmayan, sosyal sistemlerle ilişkilendirilmeyen bir tanımlamadır. Yapının içerisinde her toplumda olan evrensel değerler bulunmaktadır. Strauss, bu açıklamasını farklı toplumların yemek çeşitleri üzerine yaptığı açıklamalarda belirtmiştir. “pişmiş yemek bir kültürdür, çiğ yiyecek ise doğal olarak dönüştürülmüş olandır” (Keat ve Urry, 1994: 157). Levi-Strauss 1958 yılında ‘yapısal antropoloji’ kitabını yayınladı. Strauss’un bu kitabıyla birlikte yapısalcılık akımı kendinden söz ettirmeye başladı. Yapı anlayışının yapısalcılık içerisinde bir dönüm noktası olmasıysa dönemine göre yapı kavramına getirdiği yenilikçi bir duruştan kaynaklanmaktadır. Yapısalcılığın yeniliği, yapının tarihsel analizini, yapının işleyiş sürecini rasyonel akıl ile kavramsallaştırılmasından ileri gelmektedir (Leledakis, 2000). Ancak yapısalcılık anlayışı sonrasında sosyal bilimler içerisinde çok etkili bir konumda yer almamıştır. Sosyal Bilimler alanında etkili olan yapı anlayışlarının başında Foucault’ ve Althusser’e ait olan toplumsal yapı anlayışları yer almaktadır. Foucault’nun yapı anlayışı Dumezil’e¹ dayanmaktadır (Timur, 2005). Althusser’in yapı anlayışı ise yapının öğelerini farklılık temelli tanımlayan bir yapı anlayışıdır. Düşünümsel sosyoloji bu iki yapı anlayışlarından da önemli ölçüde yararlanmıştır.

Düşünümsel sosyolojinin temelini oluşturan ikinci ana hat; faili ve failin eylemini merkeze alan teorileridir. Bu teorilerin başında Sembolik Etkileşimcilik yer almaktadır. “Sembolik etkileşimcilik, toplumun mikro boyutlarına, gündelik yaşantılarımıza, içinde yaşadığımız gündelik dünyaya ve insanların “sembolik iletişim aracılığıyla gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzen ve anlamı nasıl yarattıklarına odaklanır” (Slattery, 2007: 334). Bu teori, düşünümsel sosyolojinin “fail” tanımlamasının oluşumunda kullanılan önemli kavramları ortaya çıkardı. Bunların başlıcası, George Herbert Mead’in ortaya koyduğu, “ben ve benlik” ayrımıyla “genelleştirilmiş diğeri” ifadesidir. Kurama göre, kitlenin bilgisine güvenilemez. “Toplumsal yapıyı kamu ve kitle olarak ayıran Herbert Blumer, anketlerin kişilerin bilgisini değil kitlenin bilgisini, kitlenin eğilimlerini ve dönüşümlerini ortaya koyduğunu dile getirmektedir” (Varol, 2010: 54). Öte yandan düşünümsel sosyolojiyi en fazla etkileyen sembolik etkileşim kuramcısı Erving Goffman’dır. Goffman, gündelik hayatı analiz ederken failin davranışlarını bir oyuna benzeterek açıklamaktadır. Fail ve eylem arasındaki ilişki iki şekilde açıklanır. İlki failin bir aktör olduğu tanımlamasıyla

¹Georges Dumezil, bir dönem İstanbul Üniversitesinde görev yapmış dünyaca ünlü filolog, etnolog ve din tarihçisidir. Türkiye’de Ubıhça üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınmıştır.

açıklanmaktadır. Burada fail ‘bir rolü sergileyen’ olarak görülmektedir (Smith, 2007). Her fail oyun sergiler. Bu durum(oyun) gündelik hayat içerisindeki yüz yüze ilişkiler esnasında ortaya çıkmaktadır. Günlük yaşam içerisinde sergilenen faaliyetler “performans” olarak adlandırılmaktadır. “Performans, bir kimsenin belli bir gözlemci kümesi önünde sürekli bulunduğu bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde birazda olsa etkisi olan tüm faaliyetlerdir” (Goffman, 2009: 33). İkincisiyse, failin performans izleyicisi, diğer bir ifadeyle gözlem yöneticisi olmasıdır. Goffman’ın “rol ayrışması” kavramıyla fail hem performans sergileyen hem de bir performansı gözleyen ve yöneten olabilmektedir. Performansını ifade donanımı ile sergilemektedir. Bu ifade donanımı “vitrin” adıyla tanımlanmaktadır. Vitrinin içerisinde etkileme yöntemleri ve sahne donanımlarının bilgisi vardır. Etkileme yönteminin başarısı failin oynadığı role inanmasıyla bağlantılıdır. Çünkü performansını sergilerken içten ve inandırıcı olması oynadığı role inanmasından kaynaklanmaktadır. “İletişim kurduğumuz birinin bir sahtekâr olduğunu öğrendiğimizde, oynadığı rolü oynamaya hakkı olmadığını ilgili statüye sahip olma iddiasının geçerli olmadığını öğreniyoruz demektir” (Goffman, 2009: 66).

Düşünümsel sosyolojinin eylem anlamlandırmasının arka planında yer alan bir başka düşünce akımı ise etnometodolojidir. Fail merkezli düşünce yapıları içerisinde, failin ilişkilerinin gündelik yaşam içerisinde sürekli yeniden üretiminin nasıl yapıldığı, bu yeniden üretimin failer tarafından nasıl anlamlandırıldığı üzerine odaklanan etnometodoloji, failin gündelik yaşam içerisinde kullandığı metotları açıklama çabası içerisinde yer almaktadır. Yapısal analiz üzerinden günlük eylemin resmi yapısı üzerine odaklanmaktadır (Garfinkel ve Sacks, 2005: 162). Failin eyleme girme biçimi, eyleme girdiği ortamın oluşumu, eyleme girerken kullandığı bilginin oluşumu üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, gündelik hayatın deneysel araştırmalara konu olmasını sağlamış ve Harold Garfinkel’in çalışmaları temelinde gelişmiştir. Garfinkel’a göre, toplumsal düzen, toplumun üyelerinin katılımıyla oluşmuştur. Bu fikrinin doğruluğunu kanıtlamak için öğrencileriyle beraber deneyler gerçekleştirdi. Garfinkel bu deneyleriyle gündelik hayatın her gün nasıl yeniden yaratılmasının başarılabilirliğini açıklamaya yönelik üç temel kavram ortaya koydu. Bunlar “dokümanter metod”, “düşünümsellik” ve “anlamın bağlamına gönderimlilik”tir. Dokümanter metod, üyenin gündelik hayat içerisinde karşılaştığı olağandışı bir durumu, gündelik hayatı anlamak için kullandığı arka plan bilgisinin içerisinde var olan anlamlar bağlamında bir yerlere yerleştirebilme durumudur. Düşünümsellik ise, yaşadığımız özel olayları genel olaylardan elde ettiğimiz bilgilerimizle açıklama, çözme durumumuzdan ileri gelmektedir. Gündelik hayatın her gün yeniden yaratılmasını sağlayan, anlamın bağlamsallığı durumudur. Bu gündelik hayat içerisindeki her anlamın sadece bağlamında anlaşılabilir oluşudur (Slattery, 2007). Böylece düşünümsel sosyolojide, failin diğer faillere göre değişen değiştirme dönüştürme kapasitesinin var olduğunu gösterilmiştir.

Bu durum düşünümsel sosyoloji için önemli bir arka plan bilgisi sağlamıştır.

Düşünümsel sosyolojinin içerisindeki failin anlamının oluşmasında fenomenolojinin katkısı da bulunmaktadır. “Fenomenoloji, deneyimledikleri şekliyle fenomenlerin doğrudan tasvirine odaklanan ve deneyimlenmemiş ön kavramsallaştırma ve varsayımlardan kaçmanın yanı sıra, nesnelere nedensel açıklamalarını verme çabası güden teorilere hiçbir biçimde müracaat etmeyen felsefi bir akıma gönderme yapar” (Küçükalp, 2006: 53). En önemli isimlerinden birisi olan Edmund Husserl, toplumsal yapının faille verilen anlamlarını doğal tavır olarak adlandırmaktadır. “Doğal tavır, kimi uyanık kimi yarı uyanık, her gün içinde sürüp gittiğimiz bu yaşayışta takındığımız davranıştır” (Uygur, 1998: 41). Fail, doğal tavırdan çıkabilmek için doğal tavır bilgisinden kendisini ayrıca olarak (bracketing) ayırabilir. Ayrıca almayla fail, doğal tavrı oluşturan anlamları, yorumlama kapasitesinin içerisinde kullanılmayarak doğal tavrın etkisinden ve şekillendirme gücünden kurtulmaktadır. Ayrıca alınarak ulaşılan bilgi dünyanın özsel yapısına ulaştırılan bilgidir. Fail, toplumsal yapıdan kurtularak düşünme ve eyleme kapasitesine sahiptir. Bu kapasitesini ayrıca olarak düşünme yeteneğiyle elde etmektedir. Ayrıca alma kavramının ilk anlamı, toplumsal yapının ontolojik anlamlarından kurtularak bu anlamlara yeni bir anlam katma durumudur. Katılan anlam; ayrıca alma ile doğal tavrın öğelerinden ayrılan salt ben’in², toplumsal yapının tüm gerçekliklerinin bilinç edimleri yoluyla inşa edilmiş olduğunu ifade eden biçimdir. Bu ikinci anlam reduksiyon kavramının anlamıdır. Husserl fenomenolojisinin asıl kavramı, ayrıca alma kavramıyla düalizm oluşturan bu reduksiyon kavramıdır. Redüksiyon, doğal tavrın, toplumsal yapının anlamlarını transandantal ben’in isteklerine indirgenmesidir. (Küçükalp, 2006). Husserl’in fenomenolojisi bu açıdan düşünümsel sosyolojinin fail tanımlamasının oluşumunda etkili olmuştur.

2. Düşünümsel Sosyoloji Kuramı

Düşünümsel sosyoloji kuramı modern dünyanın kuramıdır. Çünkü düşünümsel sosyoloji, modern dünyanın getirdiği sonuçları aşamayan kuramlar üzerinden inşa edilmiştir. Modernlikle beraber gelen yapı ve eylem teorilerinin arasındaki ayrışma nedeniyle anlamlandırılmayan, açıklanamayan sosyal olayları aydınlatma hedefindedir. Bu nedenle mantığı, yapı ve eylem teorilerini birleştirme düşüncesine dayanmaktadır.

Düşünümsel düşünce biçimi, failin olaylar karşısında gösterebileceği, inisiyatif tutumları ve durumları aramaktadır. Düşünümsel düşünen failin düşünmek için kullandığı bilgi toplumsal pratiklerden oluşan bilgidir. İnsanlar birbirleriyle etkileşim halindeyken, yaşantıları sırasında edindikleri bilgileri

---

²Husserl’in salt benini Platon’un transandantal ben kavramından gelmektedir.

sorgulamadan otomatik olarak kullanılırlar. Toplumsal hayatta da bir şeyler yapmak istediğimizde bu bilgileri kullanırız. Kullanılan bu bilgilerin içerisine, kendi kişisel özelliklerimizi katarak toplumsal bilgileri yeniden yorumlarız. Bir başka ifadeyle failerin içinde buldukları ortamları değiştirme dönüştürmeleri, geçmişten devraldıkları toplumsal bilgileri, kaynakları, bilgileri yeniden yaratma yeteneklerini yansıtmaktadır (Layder, 2006).

Bir failin düşünömsel düşünmesi, dünyayı anlamak ve yorumlamak için kullandığı düşünce yapısını kendi eylemleri için de kullanmasına bağılıdır. Bu nedenle düşünömselliğin iki boyutu vardır. İlk boyutu, gözlemcinin formüle ettiği teorilerle ilgilidir. İkinci boyutuysa kendi davranışlarını anlamaya ve açıklamaya çalışan failin düşünömselliğidir. Bir diğeri ifadeyle davranışın düşünömsel gözetimidir (Giddens, 2005). Burada eylemsel ve söylemsel bir tutarlılık vardır. Eylemin düşünömsel gözetiminde örtük ve sözel hazır bilgilerden yararlanılır ve bu bilgiler yeniden üretilir. Toplumsal yeniden üretimin sürekliliği, yerleşik tutumlar ve bilişsel bakış açılarının en iyi durumda tutulmasını gerektirmektedir (Giddens, 2005).

Düşünömsel sosyoloji içerisinde yapının etkilenme durumu, yapının içerisinde olan yapıyla değişen, yapıyı değiştiren ve eylem yapı ilişkiseliliği üzerine kurulan bir durumdur. Bu ilişkisellik yapının ikili yönünü ortaya koymaktadır. En önemli isimlerinden olan Pierre Bourdieu, yapının ikili durumu içerisinde yapısalcı ya da fail merkezli görüşleri tercih etmek yerine bu ayrımı aşma düşünöncesini taşımaktadır. Bourdieu sosyolojisinde, yapı ile eylem arasında var olan zıtlılığın yıkıcı ve yapay olduğunu iddia eder. Ona göre yapı ile eylem arasındaki ilişki yıkıcı ve yapay olmaktan ziyade diyalektik bir ilişkiye sahiptir. En önemli kavramı olan “habitus” ne eyleme nede yapıya gönderme yapan, aksine eylem ve yapı arasındaki ilişkiden ortaya çıkmış bir kavramdır. “Habitus; dünyada bizim algılama, yargıda bulunma ve davranma süreçleri yardımıyla ortaya koyduğumuz uzun süreli ve değişiklik gösteren yatkınlıklar sistemine işaret etmektedir” (Stones, 2008: 263). Nesnelciliğe düşmeden öznelciliği aşma çabası içerisinde. Bu sebeple sosyal bilimcinin katılımcı gözlemiyle failin eylemlerini gözlemlemesi ve verdiği tepkileri anlamlandırması önem taşımaktadır. Burada fail oyun içerisinde. Toplumsal bir oyun içerisinde alanlar vardır. Oyuncular bu alanların içerisinde her alanın kendi kuralları çerçevesinde hareket ederler. Bu alanlar hapishaneler, okul, hastane, ordu vb. olarak adlandırılmaktadır. Sınırları ve kuralları alanın kendi içerisinde yazılı olmadan ortaya konmaktadır. En kaba, yazılı olmayan güç ilişkileri aynı zamanda simgesel ilişkilerdir. Bunlar boyun eğme, itaat etmedir (Bourdieu, 2006). Alanın yapısı oyuncular arasındaki güç ilişkilerinin her anki durumuna göre değişmektedir. Kontrolün diyalektiği alan içerisinde var olmaktadır ve bağlantısal düşünmeyi gerektirmektedir. Bu bağlantılar, bireysel irade ve bilinçlerden bağımsızdır. Bir alan içerisinde var olan alan bilgisi bir başka alan

içerisinde değişim gösterebilir.

Yapı ve eylem arasındaki ilişkinin diyalektik bir başka okuması daha bulunmaktadır. Burada yetenek ve sınırlama ayrımı ile kültür ve toplumsal yapı ayrımı arasında karşılıklı uyumsal (simbiyoz) bir ilişki vardır. Failin kısıtlanması sonrasında yetenekleriyle bu sınırlara, kısıtlamalara şekil vermesi toplumlarda kuşaklar arası yapısal öğelerin aktarılmasına olanak sağlamıştır. Failin kültür ve yapı tarafından kısıtlanmasına süreç içerisinde müdahaleler ederek şekil vermesi günümüz bireyciliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bireyselliğin çıkışı ve yaygınlaşmasıyla gruplar arası, topluluklar arası, toplumlar arası ilişkiler yerini bireyler arası ilişkiler, bireysel yaşama biçimlerine bırakmıştır. Bu bağlamda “yapı bütünleşmesi düzeyinde yaşanan düşünsellik, kendini düzenleme girişimindeki artış, kesinlikle çağdaş dünyanın temel özelliklerinden birisidir. Böylece çağımızdaki en yaygın iki toplumsal hareket biçiminin temeli şekillenmiştir: “hukuki-rasyonel” toplumsal örgütlenme ve laik toplumsal hareketler (Giddens, 2005: 225). Bu durumda akla ait yeteneklerin durmadan düzenlendiği günlük hayatın düşünselliği belirlemeye başlamıştır. Buna sistematik düşünsellik adı verilmektedir. Burada failer yalnız yaşayan, izole olmuş, çocuksuz, tek başına başarılacak mesleklere sahip olan kişiler durumuna gelmiş, manevra ve strateji yapabildiği sürece toplumsal yapıyı değiştirme dönüştürme amacıyla değil, manevra ve stratejilerini sürekli kılacak, toplumsal yapıyı farklılaştıracak eylemlilikler peşindedir (Archer, 2003). Günümüzde gündelik hayatın sistematik düşünselliğinin oluşturduğu manevra ve stratejiler ile makro kuramlar arasındaki ilişki görünürde kopmuştur. Günlük hayatın içerisinde ortaya çıkan bu sistematik düşünselliğin geleneksel toplumların cemaat ilişkisi içerisinde var olmadığı kabul edilmektedir (Archer, 2003). Geleneksel toplumlarda kişinin eyleme yeteneği olmadığından dolayı toplumsal yapının sınırlamalarının farklılaştırılmaması failin yaşam biçiminin değişmemesine neden olmuştur. Eylemlilikler bireysel değil kitlesel görünüm çizmektedir. Kendi iç dinamikleriyle ortaya çıkan manevralar ve stratejilerle yapılmak istenen eylemliliklerin hedefi toplumun farklılaşması değil değiştirilmesidir. Bu eylemlilikler morfogenetik³ bir yapı izlememektedir. Çünkü içeriğinde fail hem kendi düşüncelerinin hem de grup düşüncelerinin yaratıcısı olma durumundadır. Morfogenetik bakış açısı bir organizmanın gelişimini anlattığı, dünyanın her yerinde aynı seyri takip ettiği, bir yerde var olduğu için her yerde olabileceği ilkelerine sahip olması nedeniyle evrimsel, aynı zamanda yapısalcıdır. Yapısalcı bir kavram olan morfogenetik, düşünceyi, düşünselliklerle birleştiren modernliğin sonuçlarının fail üzerine etkisidir. Bu açıdan sosyal yapı ve kültür farklılaşmaktadır. Günümüzde küresel ısınma yaşanıyor veya nükleer bomba yapılıyor olabilir, ancak yetenek ve sınırlama

³“Morfo”, toplumun önceden biçimlenmemiş ve düzenlenmemiş olduğunu kabul eden bir öğedir; “genetik” bireylerin faaliyetlerinin kasti veya kasti olmayan sonuçlarının kökenleriyle, unsurlarıyla biçimlenen, şekillenen bir parçanın kabulüdür.

içerisindeki bireyin düşünümsellik yetenekleriyle var olan duruma karşı koyabilme stratejileri bunları önleyebilir. Öngörülemeyen riskleri ve bu risklerin verebileceği zararları engelleyen strateji, failin değiştirme dönüştürme kapasitesidir (Archer, 2003).

Öte yandan düşünümsel sosyolojiyi, modernlik üzerinden okuyan ve düşünümsel modernlik kavramlaştırmasını kullanan Beck'e göreyse, failin değiştirme ve dönüştürme kapasitesi düşünümsel modernlik döneminde artmıştır. Basit modernleşme dönemi yapıları yeniden üreten fail imgesini çizerken, düşünümsel modernleşme yapıları değiştiren failer imgesini taslak olarak ortaya koyar. "Yapılar ve failer arasındaki diyalektik gevşetilir, hatta ters yüz edilir. Yapıların kendileri toplumsal pazarlık ve değişim süreçlerinin nesnesi haline gelirler. Düşünümsel modernleşme sürecinde sanayi döneminin doğallıkları, aşikârlıkları da çözülür, böylelikle bireylerin eylemselliği merkezi bir konuma geçer" (Beck, 1999: 91).

Araştırmanın dayandığı teorik temeli ele aldıktan sonra araştırmanın öğeleri kısmına geçip, araştırmanın temel sorusunu ve amaçlarını ele alalım.

3. Araştırmanın Öğeleri

Araştırmanın temel problemi olarak, "düşünümsel sosyoloji açısından gözlemlenebilir koşullarda, yapı-eylem etkileşiminin farklı boyutlarını ve süreçlerini failer nasıl anlamlandırılmaktadır?" sorusu olarak belirlendi. Toplumsal yapı, failin değiştirme dönüştürme kapasitesinin gücünü toplumsal yapı lehine nasıl çevirebilmektedir? Sorusunun cevabını bulmak ise araştırmanın en belirgin amacını oluşturmaktadır.

Öte yandan bu çalışmanın önemi, örnek olay araştırmasıyla elde edilen verilerin düşünümsel sosyoloji temelinde oluşturulan teorik çerçeve içerisinde analiz edilmiş olmasıdır. Bu bağlamda, toplumsal yapıyı oluşturan sistemlerden birisi olan sağlık kurumunda örnek olay tekniğiyle araştırma yapılmıştır. Çalışmada sayısal ve istatistiksel verilen oluşturulması ve yorumlanmasına dayanan nicel araştırma tekniği tercih edilmemiştir. Bunun yerine nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmayı, gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı ve bu tekniklerin algıların, olayların gerçekleştiği ortamda bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür (Şimşek & Yıldırım, 2000).

Çalışmada, nitel araştırma yöntem, ilke ve yaklaşımlarına bağlı kalınmıştır. Çalışma nitel araştırma paradigması ve örnek olay inceleme tekniği çerçevesinde tasarlanarak, gözlem ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Ayrıca daha önce nitel veri toplama yöntemiyle yapılmış olan araştırmalardan da yararlanılmıştır. Araştırma konusu hakkında derinlemesine bilgi elde edinmek

için örnek bir birim seçilmiştir. Örnek birim ile yapılan çalışmalara uygun olan örnek olay inceleme tekniği (case study) kullanılmıştır. “Örnek olay inceleme tekniğinin en ayırıcı özelliği, incelenmesine konu olan birimleri ölçme ve biçmeden daha çok, bunların incelik ve içyüzlerine (dinamiklerine) girebilmeyi amaç edinmiş olmasıdır” (Güven, 2006: 173). Araştırmacı örnek olay çalışmasında araştırmanın problemini cevaplamak için derin, ayrıntılı, yoğun analizler yapma şansına sahiptir. Bu nedenle nasıl ve neden sorularının cevabını arayan araştırmacı örnek olay çalışmasını kullanabilmektedir. Genel anlamda olay (durum) çalışması şu şekilde tanımlanabilir. Güncel bir olguyu, olgunun yaşam çerçevesi içinde ele alan veya olgunun içinde bulunduğu ilişkinin kesin hatlarının belirgin olmadığı birden fazla kanıt veya veri kaynağının olduğu durumları, derinlemesine analiz etmek için kullanılan araştırma tekniğidir (Şimşek & Yıldırım, 2000).

Çalışmanın örnek olay araştırma alanı için hastane kurumu seçilmiştir. Hastanelerde toplumsal yapının içerisinde bulunan her sınıftan kişinin var olması, hastanelere gelen kişilerin toplumsal statüleri ne olursa olsun toplumsal “hasta” anlamlandırılmasına göre değerlendirilmeleri, hastanın yaşadığı acının ve hastalığın belirtilerinin sınıflar arası farklılık göstermiyor oluşu araştırmanın alan çalışmasının hastanede yapılmasının en önemli nedeni olarak gösterilebilir.

Çalışmanın alan araştırması, 2010 yılında hazırlanan yüksek lisans tezi kapsamında Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde hastane yönetiminden gerekli izin alınarak gerçekleştirilmiştir. Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi bünyesinde çalışan profesör, doçent, yardımcı doçent, asistanlar ile hastanenin farklı servislerinde yatan hastalarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak tamamlanmıştır. Görüşmelerin yapıldığı kişilere araştırmanın amaç ve kapsamı anlatılmış, kabul eden kişilerin ses kayıtları alınmıştır. Alan araştırması çerçevesinde hastane bünyesinde görev yapan iki profesör, iki doçent, iki yardımcı doçent ve iki asistan olmak üzere toplam 8 öğretim üyesi ve elemanı, temel olarak “doktorluk mesleği çalışma yaşamında hangi alanlarda fail olabilir?” sorusuna cevap bulmak amacıyla görüşülmüştür. Doktorların kendi astı ve üstü olan doktorlarla, idari personelle, hastane yönetimiyle ve hastalarıyla olan ilişkisini belirlemek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle 10 soru sorularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında hastanede yatarak tedavi olan hastalar içerisinde dört kadın, dört erkek hasta olmak üzere sekiz hastayla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Hastalara, hastanın fail olma durumunu anlamak için sorular yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak 11 soru sorulmuştur. Bu sorular temelinde hastanın doktorlar, idari personel, yönetim ve diğer hastalarla aralarındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Görüşmeler esnasında sözlü olmayan göstergeleri araştırmanın veri analizi kısmında daha iyi ve düzenli bir şekilde analiz edebilmek için doktorlara ve hastalara faklı olmak üzere iki ayrı gözlem formu hazırlanmıştır. Araştırmacı, görüşme gözlem formlarını yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonrasında doldurmuştur.

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi bünyesindeki görev yapan doktorların seçilmesinin nedeni, aynı mekânda birbirleriyle farklı hiyerarşik unvanlar üzerinden ilişki kuruyor olmalarıdır. Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi bünyesinde yatarak tedavi gören hastaların seçilmesinin nedeniyse, yatan hastaların hastane kurumunun işleyişi hakkında poliklinik hastalarına oranla daha fazla gözleme ve bilgiye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, araştırmacının hazırladığı sorular dışında görüşülen hasta veya doktorun cevaplarına göre de soru sorulabilmesi görüşmelerin uzamasına neden olmuştur. Bu bağlamda hastanede tedavi gören hastalar içerisinde yatan hastaların araştırmacıya ayırabileceği daha fazla zamanlarının olması da yarı yapılandırılmış görüşmelerin yatan hastalarla yapılmasının bir başka sebebidir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yapılan görüşmelerde, görüşmeciler tesadüfî olarak seçilmiştir. Araştırmacı Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesine giderek doktorları unvanlarına, hastaları cinsiyetlerine göre sıralamış, ayrı tarihlerde tesadüfî olarak seçilen kişilerle isimlerini almadan görüşmeleri gerçekleştirmiştir.

Araştırmada elde edilen verileri analiz etmek için kategorisel analiz tekniği kullanılmıştır. “Kategorisel analiz, genel olarak belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesini ve ardından bu birimlerin, belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade eder” (Bilgin, 2006: 19). Kullanılacak kategoriler, kuramsal çerçeve ile yarı yapılandırılmış görüşmelerde elde edilen verilerin birlikteliğiyle oluşturulmuştur. Kategorilerin oluşumu sürecinde homojen, ayırt edici, objektif olmasına, bütünsellik taşımasına dikkat edilmiştir. Kategorisel analiz tekniği çerçevesinde kategoriler üç ana kategoriye ayrılmıştır. Üç ana kategorinin her birisi kendi içerisinde birer alt kategoriye ve göstergelere ayrılmıştır. Bu kategoriler sırasıyla, yapı, eylem ve yapı eylem etkileşimidir.

Araştırma kategorilerinin alt kategorileri ve göstergeleri;

Yapı kategorisinin alt kategorisinde *yapı bağımlılığı* kavramı belirlenmiştir. Yapı kategorisinin göstergeleri ise, genelden etkilenme, tercih edememe, bilinç düzeyi düşüklüğü, kurallara aşırı bağlılık, itaat, değişime karşı çıkma, alternatif geliştirememe, inisiyatif alamama, hiyerarşiyi benimseme, sorun çözmede edilgenlik, düşük düzeyde öz eleştiri olarak saptanmıştır.

Faillik kategorisinin alt kategorisi olarak *fail* kavramı belirlenmiştir. Eylem teorisinin göstergeleri ise, alternatif geliştirme, değişmeye açık olma,

sorun çözmeye aktiflik, hiyerarşiye karşı oluş, üst düzeyde öz bilinç, tercihte bulunma, inisiyatif alma, organize etme olarak saptanmıştır.

Yapı-eylem etkileşimi kategorisinin alt kategorisi ise, *düşünsellik* olarak belirlenmiştir. Düşünsellik alt kategorisinin göstergeleri ise, desantrasyon, araçsal ve ereksel aklı değişimli kullanma, yapının sınırlılıklarını bilme, tutarlı eleştiri, koşulları rasyonel olarak değerlendirme, söylem-eylem tutarlılığı, eyleminin sonuçlarını öngörme, eylemdeki gücünü ölçebilme olarak saptanmıştır.

4. Araştırma Bulgularının Yorumu ve Değerlendirilmesi

Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde gerçekleştirilen örnek olay araştırmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler analiz edilerek doktorlardan ve hastalardan elde edilen bulgular “yapı bağımlılığı”, “fail” ve “düşünsellik” kategorileri adı altında üç ayrı alt başlık altında değerlendirilmiştir.

Görüşmelerden elde edilen bilgilerin “yapı bağımlılığı” kategorisi üzerinden değerlendirilmesi;

Hastane kurumuna hasta olarak gelen failerin doktorlarını belirleme şansları bulunmamaktadır. Hastaların hastanelerini belirleme şansı bulunmakla birlikte, hastane çalışanları faileri başka hastanelere yönlendirebilmektedir. Bu durum Beck’in erken modern toplumlar ifadesiyle açıklanabilmektedir. Erken modern toplumlarda yapılar ve kurumlar failin değiştirme ve dönüştürme kapasitesinin üzerindedir. Öte yandan doktorların tamamına yakını da hastaların doktor ve hastane seçerken kulaktan dolma bilgiler ile eşe dosta sorarak veya daha önce aynı hastalığı yaşayan kişilerden öğrenerek hareket ettiğini söylemiştir. Hastaların genellikle doktorlarını seçerken çevrelerinden; içinde buldukları koşullardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Hastaların, bu bağlamda yapı bağımlılığı kategorisi içerisinde yer alan, tercih edememe, alternatif geliştirememesi, genelden etkilenme alt kategorilerine uygun davrandıklarını söyleyebiliriz. Buna göre hastalar, hastane ve doktor seçerken toplumsal yapıdan (çevreden) etkilenmektedir. Toplumsal yapı içerisindeki kişi fail değil Althusser’in ortaya koyduğu gibi ideolojinin çağırdığı (interpellation) öznedir. Bu nedenle pasif ve algılayıcıdır (Althusser, 2003). Hastaların hastane seçimini diğer hastalardan ve yapısal etkilerden etkilenecek yapmasının nedeni, ideolojinin çağırdığı öznenin sürekli yeni özne çağırmasıyla bağlantılıdır. “Bu kendi öğelerinin özgül bir birleşiminden başka bir şey olmayan yapının etkileri dışında hiçbir şey değildir” (Savran, 2006: 148). Tıp fakültesinde görevli bir doktorun hastanın doktor seçimi üzerine görüşleri şu şekildedir.

“Bizim mevcut sağlık sisteminde hasta doktor seçemiyor. Doktor seçme fırsatına sahip çok az bir yüzde var. Hastanın doktor seçebilmesi için iyi bir

ekonomik güce sahip olması gereklidir. Ekonomik gücü iyi olmayan hastalar sıkıntısına, şikâyetine göre hastaneye geliyor. Hangi doktorun geleceği hastanın hastaneye geldiği zamana göre değişir. Doktor seçebilenler ise internetten, diğer hastaların referanslarından, doktorun unvanına bakarak hastaneye gelirler". (Yardımcı Doçent Doktor, 9 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu)

Buna paralel olarak, katılımcı hastaların belirttiği en önemli hasta olma sebebi yaşam biçimi olarak belirlendi. Yaşam biçimini belirleyen ise toplumsal yapıdır. Hastalar hasta olmalarını yaşam standartlarına, zor koşullarda çalışmalarına ve sağlık durumlarıyla ilgilenmeye zamanlarının olmamasıyla ilişkilendirmişlerdir. Buna göre hastaların ekonomik ve eğitim düzeyi, hastalığın tedavisi, teşhisi ve bakımı açısından önemli bir unsurdur.

Yapısal unvanlar içerisinde asistanlık unvanı hastane alanı içerisindeki güç ilişkisinden etkilenilen ilk unvandır. Asistan bu güç hiyerarşisi içinde en az otorite sahibi olan faildir. Güç, Weber'e göre karşıdakinin istemediği bir şeyi karşıdakine yaptırabilme durumudur. Otorite sahibi, asistan istemediği halde istediğini yaptırabilir. Failin ne düşüneceğini, ne hissedeceğini büyük ölçüde belirleyen şey iktidar koşullarıdır. Bu çerçevede en genel ifadeyle otoritenin, iktidar koşullarını yorumlaması bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfus koşullarına bir anlam verme çabası olarak ifade edilebilir (Sennett, 2005). Failler eyleme girerken kendilerine benzer kişiler üzerinden ilişkilerini değerlendirmektedirler. Bu nedenle "failin, eylemde bulunan başka varlıklar arasında hareket ettiği ve onlarla ilişkide bulunduğu için hiçbir zaman sadece bir fail değil, her zaman ve aynı zamanda bir kurban" olduğunu da göstermektedir (Arendt, 2006: 279). Örneğin asistanlara danışmamız gerek diyen bir tıp doktoru hemen ardından şu ifadeleri belirtmektedir;

"Asistanlara danışmayız. Asistanların nasıl çalışacağı konusunda bölüm kendi içerisinde karar verir. Asistanlar alınan karara göre dönüşümlü olarak bir hafta poliklinikte, bir hafta yataklı serviste ve bir hafta ameliyathanede görev alır". (Doçent Doktor, 10 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Bu verilere takiben, doktorların hastane kurumunun yapısalılığı içerisinde çalışma şekillerini ne kadar belirleyebildiklerini öğrenebilmek için, birimlerinde çalışan idari personelin (hemşire, büro personeli, diğer sağlık personeli) çalışma durumunu ve kendi çalışma biçimlerini belirleyip belirlemediklerini anlamaya yönelik sorular soruldu. Bu soruya verilen cevaplardan bir tanesi şu şekildedir;

Birimimizde birlikte çalıştığımız personellerin hiç birinin çalışma şeklini düzenleyemiyoruz. Personellerin çalışma şeklini hastane yönetimi

belirlemektedir. Hastane yönetimine hemşire sayımız şu kadar olsun diyemiyoruz. Çünkü biz bir hemşireyi bile zor buluyoruz. Bu yüzden bu hemşire yeterli bilgi ve yeteneğe sahip değil deme lüksümüz yok". (Yardımcı Doçent Doktor, 6 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Hacettepe Üniversitesi tıp fakültesi mezunu).

Doktorlardan alınan cevapları araştırmanın analizinin göstergeleri içerisine yerleştirdiğimizde, doktorların hangi sağlık personeli ile çalışacağını tercih edemedikleri görülmektedir. Doktorların hastane yönetiminin aldığı kararlara uymak zorunda oldukları ve sorun çözmeye edilgen kaldıkları belirlenmiştir. Birimlerindeki çalışma biçimine alternatif geliştirme kapasitelerinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Hastaların tamamı yattığı hastanede çalışan tanıdık bir personel olup olmadığını kontrol etmiştir. Bu durum, ilk olarak fail yönünden değerlendirildiğinde, hasta ve hasta yakınları sağlık sistemi içerisinde var olan bir failin değiştirme dönüştürme kapasitesinin sağlık sisteminin dışında olan bir failin değiştirme dönüştürme kapasitesine göre daha fazla olduğunun farkındadır. Değiştirme dönüştürme kapasiteleri arasındaki bu farklılık, sağlık sistemi içerisinde olan bireyin Bourdieu'nun kavramıyla "doxa" bilgisine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Katılımcı hastaların ifadelerini yapı ile bağdaştırdığımızda, bu Benedict Anderson'un hayali cemaatler üzerine yazdığı kitabında belirttiği kapitalizm, teknoloji ve insanın dilsel çeşitliliğe olan mahkûmiyetinin birbirleriyle buluşmasının yeni bir cemaat ilişkisini mümkün kıldığına yönelik ortaya koyduğu düşünce biçimi ile açıklanabilir. Ortaya çıkan bu yeni cemaat biçimi nedeniyle failer sistemlerin içerisinde cemaatlerinden birini arama eğilimindedirler. Hastaneye yatan bir hastanın yakınlarının veya kendisinin hastanede çalışan bir hemşeri, askerlik arkadaşı, akraba, tanıdık araması gibi örnekler bu durumun en belirgin biçimini oluşturmaktadır. Bu duruma dair bir hastanın ifadesi;

Bizim karşı komşunun kızı burada çalışıyordu. Ben hastaneye yatınca annemler onunla görüşmüşlerdi. Burada çalışan abla yanıma geldi, sevk işlemlerini nasıl yapacağımızı söyledi. Bazı konularda yardımcı oldu. (19 yaşında, işsiz, babası üzerinden sağlık güvencesine sahip, lise mezunu).

Öte yandan iki hasta dışındaki diğer tüm hastalar eğitim seviyesi ve ekonomik geliri yüksek hastaların düşük eğitime ve gelire sahip olan hastalara göre daha iyi tedavi olabildiklerini belirtmişlerdir. Bu çerçevede hastaların çoğunluğu yapıya bağımlı kalmaktadırlar. Yapı içerisinde eğitim seviyesi ve ekonomik güç tercih etmeyi, inisiyatif almayı belirlemektedir.

Görüşmelerden elde edilen bilgilerin "düşünümsellik" kategorisi üzerinden değerlendirilmesi;

Doktorlar hastanenin işleyiş kurallarına yapısal olarak bağlı kalmasına rağmen, kendi branşlarındaki gelişmeleri takip etmek için fail olma kapasitelerini kullanabilmektedir. Doktorların bilgi alırken hem yapıya bağımlı hem de fail olma durumlarını kullanabilmeleri söz konusudur. Bu durum, doktorların günlük çalışma hayatlarında hastane yönetim kurallarını bilerek hareket ettiklerini, hastane yönetiminin koşullarını rasyonel olarak değerlendirebildiklerini, meslek hayatında girdikleri eylemlerin sonuçlarını öngördüklerini göstermektedir. Doktorlardan elde edilen veriler bize yapının sınırlılıklarını bilme, rasyonel eyleme girme, eylemlerinin sonuçlarını öngörme alt göstergelerinin bulunduğu düşünömsellik kategorisine yönlendirmiştir. Bu kategori içerisinde, kişinin etkin bir fail olma ve olmama durumu aynı anda gerçekleşmektedir. Fail hastanedeki konumunun, ahenginin devamı için başhekimlikten gelen kararlara göre çalışma biçimini benimsemektedir. Konu hakkında bir doktor şunları belirtmiştir;

Uzmanlık alanım ile ilgili bilgileri internette takip ediyorum. Bizim her branşın derneği vardır. Bu dernekler üyelerine portallar sağlar. Bu portallardan öğreniyorum. İkinci olarak üniversite içerisindeki veri tabanlarından öğreniyorum. Hastanenin işleyiş yapısı ile ilgili bazı değişimleri yazının bize gelmesi ile duyarız. Yazı başhekimlikten bölümlere dağıtılır. Elli metre ilerdeki başhekimlikten yazının buraya gelmesi iki günü bulur. Ara sıra çok nadir büyük değişimlerde toplantı yapılır. (Profesör Doktor, 8 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu)

Öte yandan görüşülen doktorlardan hastane yönetiminin değiştirdiği kuralları eleştirenler olmuş fakat kurallara uymayan, kurallardan etkilenmeyen bir doktorun olmadığı anlaşılmıştır.

Görüşmelerden elde edilen bilgilerin “fail” kategorisi üzerinden değerlendirilmesi;

Doktor, hastane kurumunun yapısalılığı içerisinde konumunu korumak için kurallara uyduğu sürece akademik bilgilere ulaşmaktadır. Doktor, daha çok bilgiye, daha iyi bilgiye ulaşmak için tercihler yapmakta, inisiyatifler geliştirebilmektedir. Bireyin kişiden faile geçmesini belirleyen ise sermaye birikimidir. Kişi ekonomik, sosyal, simgesel, kültürel sermaye durumuna göre etkin bir fail ya da etkin olamayan bir fail (kişi) olabilmektedir.

Failin toplumsal yapının kurallarına uygun strateji ve manevralarla elde ettiği otorite, eylemlerinin yapı içerisinde sorgulanmasını azaltmaktadır. Otorite, hiyerarşi içerisinde unvana göre artmaktadır. Ancak doktor hastane içerisindeki otoritesini yapıya bağımlı kaldığından dolayı elde etmektedir. Bu nedenle hastane içerisinde otorite sahibi olmayan bir faile göre daha zor inisiyatif kullanmaktadır.

Hastane yapısı içerisinde değişimi, dönüşümü gerçekleştirebilecek bir unvana sahip olmayan bir fail ikili ilişkilerini kullanarak bir asistanın yapamayacağı ya da bir doçentin yaptığı zaman hoş karşılanmayacağı bir işi hemen yapabilmektedir. Bu duruma dair başka bir doktorun dedikleri şöyledir;

Bazı durumlarda unvanım gereği kurallara daha sıkı bağlı kalmak zorunda kalıyorum. Ancak bir hasta bakıcı fazla göze batmadan kişisel ilişkileri ile benim uzun sürede yapabileceğim bir işi benden daha çabuk yapıyor” (Profesör, 7 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, Ankara Üniversitesi tıp fakültesi mezunu).

Bu durum sağlık sisteminin kuralları içerisinde yıllarca manevra ve stratejiler yaparak, sağlık sisteminin kurallarına göre yükselip unvana sahip olan doktorların hastane içindeki ilişkilerinin, ikili ilişkilerden çok bürokratik ilişkilere dayandığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu ilişkilerin farklılığı Touraine'nin belirttiği “öznenin biçimlenmesi için aynı zamanda ötekileri ve farklılıklarını tanımayı da öğrenmesi gerekir” düşüncesi ile bağdaştırılabilir (Touraine, 2008). Bu veriye göre sağlık sisteminin içerisindeki yapı üzerinden unvan ve statü elde eden bir doktor, sağlık sisteminde unvanı ve statüsü olmadan çalışan bir faile göre ‘bürokrasinin demir kafesine’¹³ daha çok hapis olmuş durumdadır.

Öte yandan doktorların sağlık sisteminin işleyiş kurallarını esnetip esnetemediklerini anlamak amacıyla da sorular yöneltildi. Doktorlar durumunun ciddi olduğunu düşündükleri hastalarına daha erken tanı koyup daha hızlı şekilde tedaviye başlamak için bürokratik süreçleri hızlandırabilmektedir. Bunun için hastanın izleyeceği yola alternatif yollar, stratejiler geliştirebilmektedirler. Bu stratejilerden birisi kendi biriminde ve diğer birimlerde çalışan idari personeli organize etmek olarak saptanmıştır. Böylece hastanın yaşadığı bürokratik sorunlara çözüm yolu göstermekte ve hastane sisteminin işleyiş yapısını dönüştürebilmektedirler. Bu bağlamda bir doktor şu ifadeleri kullanmıştır;

“Sağlık bakanlığı bazı ilaçları sadece hastanede yatan hastaya veriyor. Ancak hastanenin fiziksel kapasitesinden dolayı bazı hastaların hastanede yatma şansı yok. Bu durumda hastaya o ilacın iyi geleceğine inanıyorsam hastaya sanal yatış⁴ yaptırıyorum. Böylece hasta ilacını alabiliyor”. (Doçent Doktor, 12 yıldır Mersin Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışıyor, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu).

Bu göstergeler ışığında, doktorlar hastasının tedavisi için hastane yapısını esnetebilecek, dönüştürebilecek yapı eylem etkileşimine sahiptir. Gerçekleştirilen esnetmelerin toplumsal yapı içerisinde yaşanmasının nedeni,

⁴Sanal yatış; Yatarak tedavi olmasına gerek olmayan bir hastanın ilacının maliyetini hastanın sağlık güvencesinin karşılayabilmesi için doktorların yasal yollardan inisiyatif kullanabilme durumudur.

Garfinkel'in gündelik hayatın her gün yeniden nasıl oluşturulduğunu açıklamak için kullandığı düşünümsellik yorumuyla açıklanabilir. Buna göre düşünümsellik, yaşadığımız özel olayları çözebilme halimizdir. Toplumsal yapı içerisinde karşılaştığımız özel olayları, genel olay bilgimizden dolayı çözebilmekte olduğumuzu belirtir. Başka bir ifadeyle, katılımcı doktorlar sağlık sisteminin içerisinde çalıştıkları hastane kurumunun kurallarını iyi bilmektedir. Bu genel olay bilgisinden dolayı doktorlar karşılıklarına çıkan özel durumlarda toplumsal yapının hukuk sisteminin yapısallığına uygun olarak stratejiler geliştirebilerek hastanenin işleyiş kurallarını esnetebilmektedir. Bu durum yapısal bir değişim yerine küçük farklılaşmalara neden olmaktadır. Böylece "insan mutlak davranış ölçütlerine, evrensel bağlayıcı ideallere giderek daha az bağımlı hale gelmiştir. İnsanın kendi özel ölçütlerinden başka kurala gerek duymayacak kadar özgürleştiği ileri sürülmektedir. Ne var ki bu artan bağımsızlık, ters mantıkla, bir edilgenlik artışına da yol açmıştır" (Horkheimer, 2008).

Doktorların fail olabildikleri bir başka alan ise kendi bilimsel çalışmalarını yapma biçimleridir. Doktorların kendi bilimsel araştırmalarını yaparken başka projelerde, hastanelerde, ülkelerde çalışmayı seçme şansları bulunmaktadır. Doktorların çalıştıkları hastanenin olanaklarına bağlı kalmadan bilimsel çalışma yapabilmesi için sağlık sisteminin ve hastane yönetiminin belirlediği şartlara uyarak izin alması gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı'yla hastane yönetimi bu hakkın doktora verilir verilmeyeceği konusundaki son sözü söylemektedir. Bu nedenle doktorların bilimsel çalışma alanını belirleme hakkı yine yapının etkisi altında gerçekleşmektedir. Doktorlar hastanenin olanaklarından bağımsız bir şekilde tedavi yöntemi, bilimsel çalışma alanı belirleyememektedir. Doktorların dünyadaki en son bilimsel araştırmaları takip edebilmesine (internet, kongreler, bilimsel makaleler vb. ile) olanak sağlayan yapı, aynı araştırmaları doktorun yapabilmesine ölçütler, sınırlamalar getirmektedir. Sorulan sorulardan elde edilen tüm bu ifadeler ve açıklamalardan hareketle araştırmaya katılan doktorların eyleme kapasitelerinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak doktorlar eyleme kapasitesine yapının kurallarına bağlı kaldığı sürece sahiptir. Yapı, doktorların değiştirme dönüştürme kapasitesinin yönünü ve hızını bu nedenle belirlemektedir. Yapı, failin değiştirme dönüştürme kapasitesinin değişim yönünü ve hızını, güç dengesinin değişmeden sürdürülebilmesine göre belirlemektedir. Bu güç dengesi günümüzde kapitalizmin güç dengesinin bir yansımasıdır.

Hastaların eğitim seviyesi yükseldikçe sorgulama seviyesi artmaktadır. Faillerin doktorların güvenilirliğini sorgulama durumları, modernleşmeyle beraber oluşması gereken soyut sistemlere güven bilgisinin oluşmadığının kanıtıdır. Bu nedenle hastaların doktorların kararlarını sorgulama durumları sağlık sistemini düzeltme, değiştirme hedefi taşımamaktadır. Burada hastalar kişisel sağlık durumlarını düzeltme hedefindedirler. Kendi sağlık durumunu

düzeltilme hedefindeki hastaların sahip olduğu düşünce biçimi sistematik düşünselliktir. Toplumsal yapıyı değiştirme dönüştürme amacıyla değildir. Fail, manevra ve strateji yapabildiği sürece toplumsal yapıyı değiştirme dönüştürme amacıyla değil, manevra ve stratejilerini sürekli kılacak, toplumsal yapı içerisinde kendisini farklılaştıracak eylemlilikler peşindedir.

Fail, yapının etkilerine karşı bir gücünün olduğunun farkındadır. Ancak bu gücün her failde eşit olmadığı da farkındadır. Bu nedenle güce ulaşabileceği alanlarda etkin olmak istemektedir. Bu durumun en önemli kanıtı, çocuklarını bir sermayeye sahip olacak şekilde yetiştirmesidir. En güçlü sermaye kimine göre kültürel olabilirken bir diğerine göre ekonomik olabilmektedir. Sermayeler arasındaki güç farklılıkları örnek olay araştırmasında şu şekilde ortaya çıkmıştır. Bir doçentin ekonomik ve simgesel sermayesiyle yapamadığı veya yaptığı zaman hoş karşılanmayacağı bir eylemi, hasta bakıcı kültürel ve sosyal sermayesini kullanarak yapabilmektedir. Özetle, failer, diğer faillerin değiştirme ve dönüştürme kapasitesi olduğunu bilmekte ve kapasite düzeylerine göre ilişkilere girmektedir.

Sonuç

Araştırmadan elde edilen bilgiler kapsamında yapı eylem etkileşiminde yapıların failer karşısında belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Buna rağmen yapı içerisinde yer alan failer yapıyı kullanarak değiştirme ve dönüştürme kapasitesine sahip olabilmektedir. Araştırmada failerin yapı algısını simgesel, sosyal, ekonomik veya kültürel sermayesinin olup olmasının belirlediği anlaşılmıştır. Bu sermaye türlerinden birine veya bir kaçına sahip olan fail için yapı, hem sınırlayan hem de izin verendir. Ancak sermayelerden hiçbirine sahip olmayan bir fail için yapı, sınırlayan, farklılaştıran şekil veren ve asıl olandır.

Failin yapı algısı ile yapısal süreçler arasındaki ilişki diyalektik bir seyir izlemektedir. Failin yapı algısını oluşturan yapıdır; ancak bu yapı her fail için aynı olan tarafsız bir yapı değildir. Failin yapı algısı, habitusu tarafından oluşturulan yapı anlayışıdır. Habitus bilgisinden gelen yapı algısını, yapıyı kullanarak elde ettiği sermaye ile değiştirebilir. Yapı anlayışı katı veya esnek bir yapı anlayışı olabilir. Zihnindeki yapı anlayışına göre gündelik hayat içerisindeki ilişkilerine girer. Bu yapı anlayışı kurum içerisindeki manevra ve stratejilerini belirlemektedir. Sonuç olarak araştırmada görüşülen hastalar, sahip oldukları habitusun zihinlerinde oluşturduğu yapı algısına göre hareket etmektedir.

Yapı, failin koşullarını belirlediğinden ötürü yok olma tehlikesi taşımamaktadır. Failer yapıyı kendi strateji ve manevralarına göre dönüştürmektedir. Buna kanıt olarak örnek olay araştırmasında her hastanın yattığı hastanede çalışan bir tanıdık bulma çabası gösterilebilir. Fail yapının her fail için eşit şartlar sağlamadığını düşündüğünden dolayı yapıyı kişisel olarak dönüştürmektedir. Ancak bu dönüşümler yapısal değişimlere neden

olmamaktadır. Bu nedenle failin yapı algısındaki farklılık, yapının işleyiş mantığını değiştiremez. Yapının değişimi tek bir failin yapıdan elde ettiği güç ile gerçekleştirilemez. Failler arasında oluşturulan ortak manevra ve stratejilerle değiştirilebilir. Failin tek başına yapıyı değiştirme kapasitesi yoktur. Ancak fail yaşamını direkt olarak şekillendiren yapının kurallarını araçsal ve ereksel akıl ayrımı ile dönüştürebilir.

Eylemlerinin yapı tarafından sınırlandırılması veya eylemlerine olanak sağlaması failler tarafından farklı algılanmaktadır. Araştırmaya katılan hastalar, hastane içerisinde manevralarını ve stratejilerini uygulayabilen hastaları torpilli, zengin, okumuş, bilinçli gibi sermaye çeşitlerinin sonuçlarıyla açıklamaktadır. Strateji ve manevra yapamayan hastaları ise güçsüz, fakir, saf, iyi niyetli olarak adlandırmaktadırlar. Bu durum, yapı içerisindeki işleyişe duyulan güvensizlikten ileri gelmektedir.

Son olarak, yapının içerisinde ortaya çıkan failin bilinci, yapının içerisindeki güç ilişkilerini,, üretim ilişkilerini, işleyiş mantığını tek başına değiştiremez, dönüştüremez. Aynı zamanda yapının içerisinden çıkan fail yapıdan tamamen bağımsız bir ahlak ve özgürlük anlayışına sahip olamaz. Ancak fail yapıyı kullanarak, yapının içerisindeki değiştirme dönüştürme kapasitesini artırabilir. Yapıdan yararlanarak elde ettiği kapasiteyle yapının içerisinde, yapıyı işleyiş mantığından koparamadan, dönüşümler, değişimler yapabilir.

Kaynakça

- ALTHUSSER, L., 2003, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin)İstanbul: İthaki Yayınları.
- ANDERSON, B., 2005, *Hayali cemaatler*. (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ACAR, G., 2006, *Özne-Yapı Gerilimi Maddeci Bir Bakış*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- ARCHER, M., 2003, *Margret Archer Structure, Agency and The Interval Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ARENDT, H., 2006, *İnsanlık Durumu*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BECK, U., 1999, *Siyasallığın İcadı*. (Çev. Nihat Ülner). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOURDIEU, P., 2006, *Pratik Nedenler*. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayınları.

- BİLGİN, N., 2006, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- COULON, A., 2010, *Etnometodoloji*. (Çev.Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.
- GARFINKEL, H., SACKS, H., 2005, "On Formalstructures Of Ptacticalactions" *Ethnomethodological Studies Of Work*. (içinde). GARFINKEL, H. (der) Newyork: Taylor&Francis Group Published.
- GIDDENS, A., 2005, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki*. (Çev.ÜmitTatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- GOFFMAN, E., 2009, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜVEN, S., 2006, *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- FREUD, S., 2009, *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. (Çev. Ali Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- HORKHEIMER, M., 2008, *Akıl Tutulması*. (Çev. Orhan Koçak). İstanbul: Metis Yayınları.
- KEAT, R., URRY, J., 1994, *Bilim Olarak Sosyal Teori*. (Çev. Nilgün Çelebi). İstanbul: İmge Kitapevi.
- KÜÇÜKALP, K., 2006, *Husserl*. İstanbul: Say Yayınları.
- LAYDER, D., 2006, *Sosyal Teoriye Giriş*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.
- LELEDAKIS, K., 2000, *Toplum ve Bilinçdışı Toplumsal Teori ve Toplumsalın Bilinçdışı Boyutu*. (Çev.Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LEVI-STRAUSS, C., 1994, *Yaban Düşünce*. (Çev. Tahsin Yücel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZBUDUN, S., 2010, "Claude Levi-Strauss'u Hatırlamak" *Toplum ve Bilim Dergisi*, 117,187-205.
- SLATTERY, M., 2007, *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Çev. Ümit Tatlıcan & Gülhan Demiriz). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- SMITH, P., 2007, *Kültürel Kuram*. (Çev. Selime Güzelsarı & İbrahim Gündoğdu). İstanbul: Babil Yayınları.
- STONES, B., 2008, *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar*. (Çev. Nihat Erdoğan, Ünsal Oskay). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ŞİMŞEK, Ü. (2003). *Araştırma teknikleri*.İstanbul: Morötesi Yayınları.

- TİMUR, T., 2005, *Felsefi İzlenimler*. İstanbul: İmge Kitapevi
- TOURAINÉ, A., 2008, *Başka Türü Düşünmek*. (Çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- UYGUR, N., 1998, Edmund Husserl'de Başkasının Ben Sorunu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- VAROL, A., 2010, Hedef Kitlelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirmesi: Üniversitesi Gençlerine Yönelik Bir Araştırma. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 6, 49-64.

BİYOPOLİTİKA¹

Oğuz Gora

1996 yılında doktorasını aldığı Goethe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde halen profesör olarak çalışan Thomas Lemke'nin çalışmaları Fransızca, İtalyanca, Danca ve Korece gibi pek çok dile çevrildi.

Lemke'nin çalışma alanları arasında toplum kuramları, politika, biyopolitika, genetik ve üreme teknolojisi yer almaktadır. Daha çok M. Foucault'nun yönetsellik ve biyopolitika tartışmalarına katkılarıyla bilinmektedir.

Thomas Lemke, bu eserinde **Biyopolitika** kavramı üzerinde duruyor. Biyopolitika kavramı, özellikle son 10 yılda çok sık kullanılmaktadır. Entelektüel çevreler 11 Eylül'den sonra teröre karşı savaş, neoliberalizm gibi konularda; yeni kök hücre ve genetik tartışmalarında sıklıkla bu kavrama başvurmuştur. Ancak biyopolitika kavramının yoğun kullanımının yanında, kavramın tarihsel serüvenine ilişkin yeterli çalışma olduğundan söz edilemez. Bu bağlamda Lemke, biyopolitika kavramının tarihine dair sistematik bir genel bakış ortaya koymaya çalışmış, kavramın eleştirel ve çözümleyici potansiyeli üzerinde durmuştur.

Biyopolitika kavramı düşünürlerin elinde form değiştirse de; geleneksel disiplinleri aşan kavramsal ve ampirik alan inşa etme yönündeki etkisi düşünürlerin birçoğu tarafından paylaşılmaktadır.

Kavramı ilk kullanan kişi İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjelén'dir. 20. yüzyılın başındaki entelektüel çerçevenin de etkisiyle devleti, yaşayan bir organizma olarak gören Kjelén, bu organizma üzerindeki güç mücadelelerini ve dayanışma yapılarını da aynı organik bakış açısından yorumluyordu. Böylece Kjelén, doğalcı ve politisist olarak betimleyebileceğimiz bu bakış açısıyla; biyopolitika kavramının oturduğu zeminin iki ana hattından birine giden yolu açmıştır. Temel varsayım, bütün toplumsal, politik ve hukuki bağların canlı bir bütüne dayandığıdır². Burada hayatın tamamına yapılan atıfla mitsel bir başlangıç noktası oluşmuştur. Çünkü kavramın bu kullanılışı, biyopolitikayı tanımlamaktan kaçınmakla birlikte; dönemin sosyal Darwinci düşüncesinden hareketle oluşturulan normatif ilkeler, kavram setlerinin içinde yer edinmektedir. Buradan bakıldığında toplum içindeki hiyerarşiler ve sınıflar meşruluk kazanmaktadır. Meşruluk kazanmanın yanında bu ilişkilerin yeniden üretilmesi anlamında *zorunlu* da görülmektedir.

¹ Thomas Lemke. İletişim Yayınları, 2013. ISBN-13: 978-975-05-1147-9.

² Bkz. Lemke, 2013; *Biyopolitika*, 27.

Devlete muhafazakâr bir karakter kazandıran bu anlayış, *halkın bedeni* metaforuyla Nasyonal Sosyalizm döneminde yaygındır. Ulusların miras aldığı biyolojik özellikler neticesinde ırksal homojenlik temalı otoriter, hiyerarşik toplumlar oluşturulma yönünde ideolojik çıkarımlara varılmıştır. Bu biyolojik özelliklerin, toplumsal ve politik hayatla nasıl iletişime geçerek bu politik davranışları ürettiği sorusu yanıtız kalmaktadır. Böylece politik süreçler, kültürel örüntüler, sembolik yapılar göz ardı edilmektedir.

Aynı hat içerisinde, farklı biyopolitika kavrayışları da ortaya çıkmıştır. Bu kavrayışlar; Ekolojik ve teknik merkezli biyopolitikadır.

1960'larda ortaya çıkan ekolojik biyopolitika, politikanın biyolojik temellerine odaklanmak yerine politik düşüncenin ve eylemin nesnesi olarak hayat süreçlerini açığa vuruyordu. Gunst'a göre, biyopolitika, "çevrenin korunması ve insanlığın geleceğine ilişkin sorunların yanı sıra sağlık politikası ve nüfusun düzenlenmesiyle ilgili olarak yapılacak her şeyi kapsar". Biyopolitika bu anlamda, toplumların nüfus fazlalığı, açlık gibi konulara cevaben, yaşam yönelimli bir politika olarak düşünülmüş ve bu sorunların üstesinden gelebileceğine inanılmıştır.

Ekolojik biyopolitika bir bakıma toplumsal hayatı çevreye, doğaya uyarlama yönünde bir adımdı. Teknik merkezli biyopolitika ise bizzat bu doğal şartları değiştirme, farklı bir biçimde yeniden üretme yönünde politik ve teknik imkânları tartışmaya açmaktadır.

1973'te bir türden başka bir türe DNA transferinin olanaklı hale gelmesiyle, genetik bilginin ayrıştırılabilir, yeniden şekillendirilebilir olduğu anlaşıldı. Genetik biliminin bu gelişmesi, biyolojinin bir mühendislik alanı haline gelmeye başlamasını sağlamıştır. Peki, hayatın, tekniğin ellerine verilmesi, başka bir deyişle, özgür iradenin hayatın tüm elementlerini değiştirebilir hale gelmesi ne derece doğrudur? Ya da sosyolog Wolfgang van den Daele'nin sözleriyle: "... sırf yapabiliyoruz diye, yapmalı mıyız?"

Görüldüğü gibi teknoloji merkezli bu biyopolitika kavrayışı, "yeşil genetik" tartışmalarını da kapsayan biyoetik tartışmalarına kapı aralamaktadır.

Biyopolitika kitabında yer alan, ikinci ana hat olarak aktarılan kısım ise biyopolitika kavramına daha radikal bakılan kısımdır denilebilir. Kitapta başka düşünürlere değinilse de bu hatta Michel Foucault, Giorgio Agamben, Michael Hardt ve Antonio Negri adlarını taşıyan üç ayrı başlık altında incelenmiştir.

Fransız filozof Michel Foucault, biyopolitika kavramını ekolojik kriz ya da teknik çerçevede ele almaz. Biyopolitikayı tarihdışı almak yerine politik pratikteki bir kopuşa işaret edecek şekilde kullanır. Bu yeni politik düşünüşün modern ırkçılığın yükselişinde yakın bağlarını tespit eder ve oluşmaya başlayan yeni

iktidar teknolojilerini kavramaya çalışır. Bu anlamda bakıldığında Foucault 'da biyopolitika ve biyoiktidar yapıları içi içedir.

17. yüzyıldan itibaren egemenlerin öldürme/yaşatma üzerindeki tasarruflarından daha kapsamlı bir kavrayışa, hayatın tamamını içerecek şekilde toplumun kolektif bedenine, hayatın tamamını hedef alıp onu yönetmeye yönelik değişim görülmektedir. Nüfusun ölüm/doğum oranı, sağlık düzeyi, yaşam süresi, refahı, refahın üretimi gibi konular egemenlerin söylemsel yapılarına dahil olmuştur.

Bu noktada Foucault'a göre önemli hale gelen konulardan biri cinselliktir. Cinsellik, nüfus dolayımıyla toplumu, beden dolayımıyla da bireyleri ilgilendiren, iki önemli eksenin kesişim noktasında yer almaktadır. Modern iktidar mekanizmalarının cinsel kimliklerin oluşumunda ve yeniden üretiminde rol aldığını açıklamaktadır. Bu rol alış, normal olanın tanımlanmasını ve bu tanımın dışında kalanların da sistemli olarak dışlanmasını gerektirmektedir. Modern ulus devlet ile birlikte bu dışlama mekanizmaları geçmişte olduğu gibi egemenin öldürücü gücü yerine nitelikleme, ölçme, değerlendirmek, hiyerarşiye sokmak şeklinde çalışmaya başlamıştır. Bu iktidar, tebaasıyla düşmanları arasına ayrımlar koymak yerine normlar oluşturarak bu normların pratik uygulamalarıyla sonuca ulaşmaya çalışmaktadır.

"Toplumun normalleştirilmesi", doğal hukuk tarafından belirlenen bir toplumun yerine geçer. Artık mesele egemenlik alanında ölümü öne sürmek değil, değer ve yararlılık alanında hayatın düzenlenmesidir.

Foucault, liberalizmi salt ekonomik bir kuram ya da politik bir ideoloji olarak görmez; insanların yönetilmesine dair bir özel bir senet olarak görür. Yönetimsel eylemin koordinatları artık meşruluk ya da gayri meşruluk değildir, başarı veya başarısızlıktır.

Egemenlerin bu yönetimsel söylemleri toplumsal hayatta bazı özneleştirme biçimlerine tekabül eder: Örnek: kadın-erkek, sağlık-hastalık, akıl-delilik. Foucault 'a göre bir mücadele yürütülecekse bu özneleştirme biçimlerine karşı mücadele edilmelidir.

Giorgio Agamben ise, modern demokrasilerle totalitarizm arasında "içsel bir dayanışma" keşfeder. Toplama kamplarını da "Batı'nın biyopolitika paradigması" olarak görür.

Agamben'e göre kökenleri Antik Yunan'a kadar uzanan Nazilerin toplama kamplarına zemin hazırlayan bir politik gelenek söz konusudur. Örneğin Foucault için biyopolitikanın 17. ve 18. yüzyıllardaki gelişimi tarihsel bir kopuşu gösterse de Agamben için egemenlerin biyopolitik kavrayışında mantıksal bağların sürdüğünü gözlemler. Agamben'e göre bir kopuştan ziyade en baştan beri var olanın genelleşip radikalleşmesi söz konusudur.

Agamben' in biyopolitika kavrayışına "çıplak hayat" ve "kamp" kavramları da eşlik eder. Çıplak hayat, örneğin sığınma hakkı talep edenlerin, göçmenlerin ve beyin ölümü gerçekleşenlerin yani hukuksal normların dışına itilenlerin varlığı olarak kavranır. Hepsi birer insani durum olsa da hukuki bir iddiada da bulunma güçleri yoktur.

Kamp kavramı ise Agamben'de hukuksal politik varlık ile "çıplak hayat" arasında oluşmuş sınırdaki yer alır. Agamben kamp kavramını basitçe toplama kamplarıyla sınırlı kullanmaz. Ona göre "çıplak hayat"ın sistematik olarak üretildiği her yerdir. Kamp bir zamanlar dost ile düşman arasındaki farkın görünür olduğu örnek iken, Agamben'e göre artık hukuk ve tekil bir olay ilişkisinde kural ve istisnanın birbirinden ayrılmayacak hale geldiği bir maddileşme biçimidir.

Agamben, biyopolitikanın hayatın politik ekonomisiyle ilişkisinden kaçınır. Yani biyopolitikanın düzenlemeye çalıştığı politik ve ekonomik hayatın nasılıyla ilgilenmez. Aynı şekilde Foucault'nun üzerinde durduğu cinsellik ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl kurulduğuyla da ilgilenmez. Ancak vurguladığı noktalardan hareketle Agamben'in özgün katkısı, yurttaş ile insan arasındaki ayrımı geçersizleştiren yeni bir politika üretilmesi yönündedir.

Biyopolitika kavramına başka bir katkı da M. Hardt ve A. Negri'nin katkılarıdır. Hardt ve Negri, Marksist gelenekten gelen iki teorisyendir. Marksist geleneği post-yapısalcı eleştirel katkılarla birlikte düşünerek katkı koyarlar. Bu anlamda Michel Foucault, Gilles Deleuze ve ayrıca Spinoza'dan etkilenmişlerdir.

Onlar için biyopolitika, kapitalizmin yeni üretim paradigmasıdır. Karakterini üretim ile yeniden üretimin, ekonomi ile politikanın birbirine gittikçe yaklaşmasıyla bulur. Hardt ve Negri, küresel biyopolitik üretimin, yeni egemenlik biçimi olan *İmparatorluk* içerisinde gerçekleştiğini belirtir. İmparatorluk, yeni emperyal egemenlik biçimidir ve bilindik anlamda ulus devletlerle sınırlandırılmayacak, dışarısı olmayan aynı zamanda tek bir merkezden de söz edemeyeceğimiz bir egemenlik biçimidir. Burada bütün devletlerin bütünleşip bağlantılı hale geldiği küresel bir kapitalizmden söz edilmektedir. İmparatorluğun üretim ilişkisi içerisinde, bedenlerin, zihinlerin, duygulanımların üretimine gönderme yapılır. 1970'lerden bu yana üretim biçimlerinde ciddi bir değişim olduğunu düşünmektedirler. Bu değişim, endüstriyel kapitalizmden bilişsel kapitalizme geçildiği şeklindedir. Üretim ilişkilerinde değişimleri gören Hardt ve Negri emek biçimlerinde de değişimler olduğunu aktarırlar. Maddi olmayan emek olarak kavramsallaştırmaları, maddi emeğin hegemonik olduğu klasik emek-değer ilişkisine dayandırılmayan bir emek biçimidir. Örneğin endüstriyel üretim enformatikleşmiş, bilgi teknolojilerini bünyesine dahil etmiştir. Yaratım, zekaya dayanan manipülasyon, simgesel manipülasyon,

duygulanımların üretimi, bedensel tarzdaki üretimler maddi olmayan emek olarak değerlendirilir.

Hardt ve Negri, Gilles Deleuze'e referansla disiplin toplumlarından denetim toplumlarına geçildiğini aktarırlar. Bir zamanlar, biyoiktidar, üretim ilişkilerinin yeniden üretimini simgeliyor ve onları korumaya çalışıyorduydu, bugün artık üretimin bir parçasıdır.

Hardt ve Negri imparatorluk dolayısıyla gelen bu biyopolitik egemenlik ilişkilerine karşı "çocukluk"u canlı bir alternatif olarak öne sürerler. Onlara göre hayat ile üretimin bu muazzam örtüşme eğilimi, hayatın her alanında patlak verme ihtimali olan bir sınıf mücadelesini mümkün kılar.³

Bahsedilen iki ana hattın dışında bahsedilmesi gereken birkaç konumlanış daha bulunmaktadır. Ferenc Feher ve Agnes Heller'in beden politikası kavramı bunlardan biridir. 1994'te yayınladıkları 'Biyopolitika'da doğalcı kuramsal gelenekten ve Foucault'nun biyopolitika anlayışından ayrılan yeni bir bakış açısı sunmuşlardır. Bu anlayışa göre biyopolitika geleneksel politikaya karşı bir programdır. Foucault'nun biyopolitika tanımına gönderme yaparak biyopolitikayı modernliğin ürünlerinden biri olarak değil, onun karşı tezi olarak konumlandırırlar. Bu bağlamda da beden politikalarının önemini de giderek arttığını savunurlar. Modernliğe karşı postmodernliği, geleneksel politikalara karşı biyopolitikayı, özgürlüğe karşı hayatı önerirler.⁴

Yazar, bu kavrayışı indirgemeci bulmaktadır. Biyolojik temaları, özgürlük ile totalitarizm arasında karşı bir tez olarak almanın biyopolitik sorunların kompleks yapısının hakkını veremediğini düşünür. Ayrıca geleneksel politikanın karşısına biyopolitikayı koyarak, Feher ve Heller'in kavramın kapsamını sığlaştırdığını ekler.

Biyopolitikayla ilişkili bir diğer kavram ise, Anthony Giddens'in *hayat politikası* kavramıdır. Giddens, 20. yüzyıldan itibaren modernlikteki değişimle birlikte politik anlayışta da değişimler gözler. Ona göre, modernlikten geç modernliğe geçişle özgürleştirici politikadan hayat politikasına geçilmiştir.

Giddens, özgürleştirici politikayı hayat fırsatlarına dair bir politik kavrayışla algılamak, hayat politikasını daha bireysel daha çok öz-bilinç ile ilişkili ve kimlikler üzerinden algılar. Hayat politikası kavramının merkezinde düşünümsellik yer alır. Düşünümsellik, klasik dikotomilerle düşünme yerine bilgi üretim süreçlerinin geçici ve değiştirilebilir olarak ele alınmasıdır.

Giddens, geç modernlikle birlikte bilgi biçimlerindeki ve müdahale olanaklarındaki artışı görür. Hayata ve toplumsal rollere ilişkin katı ve önceden

³ Bkz. Lemke, 2013; *Biyopolitika*, 100.

⁴ Bkz. Lemke, 2013; *Biyopolitika*, 110.

belirli kavramlar yerine daha müzakere edilebilir tercih ve karar alma süreçleri öne çıkar.

Hayat politikasıyla Giddens, tartışmayı geleneksellik sonrası bir biçimde yaşam tarzı tartışmasına dönüştürür. Etik sorunların öne çıkması, istatistikler, olasılık hesapları ve risk değerlendirmelerinin yerini varoluşsal yargılara bırakması gerekmektedir.

Yazar, Giddens'in hayat politikasını apolitik ve tarihsel bağlamdan kopuk bulmaktadır. Bireyselliğe indirgenmiş yaşam tarzı pratikleri tartışmasının toplumsal karar alma mekanizmalarıyla ne oranda bağlantılı olduğu konusunda bir şey söylenmemektedir. Ayrıca Giddens'in modernlikten geç modernliğe geçişte saptadığı kopuşları yazar, modernliğin birer özelliği olarak görüp, Giddens'in modernlik kavrayışını da tek boyutlu bulmaktadır.

Tıbbi antropolog Didier Fassin'in *biyomeşruiyet* kavramı ise, biyopolitik fenomenin ahlaki bir boyutu olduğunu belirtmektedir. Ancak Fassin ahlakı, basitçe doğru ve yanlış arasındaki bir seçim olarak okumak yerine, hayata yön veren değerler sistemi ve normların gelişimi olarak okur. Fassin bu ahlaki kavrayışı iki görünümde inceler. Birincisi, hayata dair meseleler, tahmini yaşam süresi, sağlık ve hastalık, toplumsal eşitsizlikten ayrılamaz ve bunlar verili toplumdaki normatif tercihleri yansıtmaktadır⁵. İkinci boyut ise, hayat süresi beklentileri ya da hayatın kalitesi ayrımlarının ötesinde, merkezi değer olarak bedensel bütünlüğün ve sağlığın öne çıktığı bir durum yaşanmaktadır. Bu bağlamda, Fassin, Agamben'in yaptığı insancılıkla politika arasındaki ayrım yerine insancılığı biyopolitikanın kendisiyle ilişkilendirir. Örneğin, Fransız göçmen politikalarına bakılırsa; hastalıktan mustarip olan insanların sığınma talepleri temelsiz siyasi sığınma taleplerine göre artık çok daha kabul edilebilir görülmektedir. Fassin'e göre, biyomeşruiyet, göçmen politikalarıyla da sınırlı değildir. Bir zamanlar normal dışı ya da temel haklardan mahrum olarak görülen insanlar günümüzde tıbbi bakıma ihtiyaç duyan insanlar olarak görülüyor.

Paul Rabinow, Foucault'nun biyopolitika sorunsalını genişletip farklı bir bakış açısı getirmiştir. Foucault'nun dikkat çektiği nüfus ve beden kutuplarının İnsan Genomu Projesi ve ona bağlı biyoteknolojiler ile yeni bir forma büründüğünü düşünmektedir. Sözüünü ettiği yeni genetik ile oluşan biyolojik kategoriler sayesinde toplumsal ilişkilere dair yeni kavrayışlar üretilebileceğini belirtmiştir. Teknik yenilikler, yeni bilimsel sınıflandırma sistemleri, yeni temsil modellerine, yeni kimlik politikalarına izin vermektedir. Bu yeni bilgilerin yayılması yalnızca kolektif kimliğin yeni biçimlerini değil biyolojik anomalilere dayalı hak taleplerini de gündeme getirecektir. Ayrıca aynı bakış açısı ile, hasta örgütlenmeleri, kendine yardım grupları ve aile dernekleri, meslekten olmayanlar ile uzmanlar arasında yeni bağlar oluşturarak yeni kolektif öznellikler

⁵ Bkz. Lemke, 2013; Biyopolitika, 117.

oluşmasını sağlayacaktır. Özetle Rabinow'un biyopolitika sorunsalına bakışı, *aşağıdan gelen bir biyopolitikanın imkânını sorgulamaktadır.*

Nikolas Rose ise, etho-politika kavramını ortaya atmıştır. Rose'a göre doğa ve kültür arasındaki geleneksel sınırların çözülmesiyle genetik ve teknolojik bilginin arttığını varsayar. Böylece biyoloji politik ve ahlaki sorunlardan ayrı düşünülmemeyecek bir alan haline gelir. Bu sentezin sonucunda etho-politika olarak adlandırdığı kavramı ortaya çıkarır. Etho-politika, günümüz genetiğinin geçmişte uğraştığı öjenik müdahalelerin geride kaldığını ve artık genetik biliminde yerinin olmadığını belirtir. Daha çok ilgi alanının bireysel genetik müdahalelere doğru olduğu nüfusun geneline dair bir ilgilinin artık kalmadığını açıklar. Ancak Lene Koch, genetik ve üreme teknolojileri bağlamında öjenik süreçlerin geride kalmadığını daha ziyade müdahale biçimlerinin ve meşrulaştırma tarzlarının değiştiğini gösterir. Rose'a biyopolitika ile etho-politika arasındaki kurduğu ilişkinin muğlak kaldığı üzerine eleştiriler de yöneltilmektedir. Bruce Braun tarafından dikkat çekilen bir başka nokta da etho-politik sorunların hayatın maddi koşullarına bağlı olduğudur.

Bir başka bakış açısı da Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstow'a aittir. Dirim politika olarak aktardıkları terim ile insanın antropolojik ihtiyaçları doğrultusunda etik bir politikayı anlatırlar. Onlara göre, tarihsel olarak deneyimlenen sosyalist devlet anlayışı da piyasa ekonomileri de yanlış yoldadır. Her ikisi de toplumsal sistemlerin merkezi denetimin ve ekonomik olanın baskısı altındadır. Dirim politikanın yönelimlerine göre ise politika, insanın özünü uyumlu olmalıdır, insanın doğuştan gelen ihtiyaçlarına paralel hareket etmelidir. Buna göre, 19. Yüzyıldan günümüze gerileyen politikanın "doğal" ilkesine yeniden dönülmelidir.

Yine iktisatçı Rudolf Goldscheid'in Menschenökonomie (insan ekonomisi) kavramı, ekonomiyi hayat süreçlerine uygun hale getirmekten uzaktır. Bunun yerine, ekonominin hayatı daha fazla kapsamasını sağlamaya yöneliktir. Yine de kapitalizmin bir eleştirisini yapar. Kapitalizmi organik sermayenin sömürülmesi açısından suçlu bulur. Çünkü kapitalizm, organik ihtiyaçların karşılanmasını sağlar ancak organik artı değer üretilmesine dair bir kaygı taşımaz.

Görüldüğü üzere Thomas Lemke'nin Biyopolitika kitabı, farklı ve zaman zaman çelişik dahi kabul edilebilecek biyopolitika kavrayışlarını açıklıyor. Bu kavrayışlar arasında iki ana hattın ve bunların dışında kalan diğer bakış açılarının da yer aldığı görülmektedir. Kitabın, bu kadar geniş yelpazeye yayılmış bir kavramı açıklarken bazı kısımları üstünkörü geçtiği görülmektedir. Bunu da yazarın, derinlemesine incelemeden kaçınmaktan ziyade kavramın belli başlı bazı uğraklardaki kavranışını okura aktarma isteğinden kaynaklandığı düşünülebilir.

YAZARLARA DUYURU

Ege Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü tarafından yayınlanan **SOSYOLOJİ DERGİSİ**, 1999 yılı 7. sayısından itibaren, ASA kuralları gereğince “Hakemli Dergi” statüsündedir. Yılda iki defa yayınlanmakta ve TUBİTAK-ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Yayın Başvurusu:

Başvurular özgün araştırma, tartışma-derleme, çeviri ve kitap tanıtımı-eleştirisi olabilir. Dergide yayınlanan özgün araştırma ve tartışma-derleme makaleleri hakemli statüsündedir, diğer yazılar hakem sürecine girmez.

Makaleler Türkçe veya İngilizce olabilir. Makale; fotoğraf, tablo, grafik, harita gibi görsel bir malzeme içeriyorsa, söz konusu materyallerin ayrı dosyalar olarak başvuru gönderisine eklenmesi gerekmektedir.

Yazarlar, yazılarını değerlendirilmek üzere elektronik posta yoluyla gönderebilirler.

Bunun yanında yazarlar, makalelerini posta yoluyla da gönderebilirler. Bu yol tercih edilirse dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır: Çalışmanın basılı 4 adet kopyası, makalenin kaydedildiği bir CD ve yazara ait kimlik adres ve e-posta bilgileri dergi iletişim adresine gönderilmelidir. Gönderilen 4 basılı kopyadan sadece biri yazara ilişkin kimlik bilgilerini içermeli, hakemlere gönderilecek diğer üç kopya kimlik bilgilerini içermeyen basılmış olmalıdır.

Metin Formatı:

Her makalede sırasıyla Türkçe Başlık, İngilizce (Fransızca, Almanca) başlık, 100 kelimeyi geçmeyen Abstract, Keywords (En fazla 6 kelime), Özet ve Anahtar Kelimeler (en fazla 6 kelime) yer almalıdır.

Metin; yazı karakteri Arial 10 punto, satır aralığı tam 12 punto, paragraf aralığı önce 6 nk sonra 6nk, sayfa yapısı yukarıdan 6 cm, aşağıdan 4,8 cm, sağdan ve soldan 4,25 cm olarak biçimlendirilmelidir. Ana metin dergi yayın formatında 10–25 sayfa sınırlarını geçmemelidir.

Kaynakça'da sadece birincil kaynaklara yer verilmelidir. İkincil referanslar kaynakça'da gösterilmez, nereden aktarıldığına ilişkin metin içinde dipnot verilebilir. Dergide Harvard referans tekniği temel alınmıştır.

Metin içi atıflar aşağıdaki örneklere göre olmalıdır:

▪ <i>Doğrudan atıflar tek yazar için</i>	“.....dır.” (Sayın, 2002: 25).
▪ <i>Dolaylı atıflar tek yazar için</i>	Sayın'a göre...(2004:16).
▪ <i>Aynı yazarın aynı yıla ait birden çok eseri için</i>	Tatlıdil,(1990a, 1990,b, 1990c).

▪ Çok yazarlı eserler için	(Tatlıdil vd. 2002).
▪ Birden çok yazara atıflar için	(Sayın, 1995; Tatlıdil, 1980).

Kaynakça aşağıdaki örneklere göre yazılmalıdır:

Kitaplar :	
Tek yazar	SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> . Yayın Yeri: Yayınevi.
Birden çok yazar	SOYADI, A., SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> , Yayın Yeri: Yayınevi.
Editörlü Kitaplar	SOYADI, A., YIL, "Bölüm adı" <i>Yayınlandığı eser</i> (içinde) SOYADI, A. (der) Yayın Yeri: Yayınevi.
Sürelili yayınlar	
Basılı dergiler	SOYADI, A., YIL, "Makale başlığı" <i>Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Yayın Yeri: Yayınevi.
Elektronik dergiler	SOYADI, A., YIL, "Makale başlığı", <i>E-Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Yayınevi, URL
Diğer eserler	
Bildiri kitabı	SOYADI, A., YIL, "Bildiri başlığı", <i>Bilimsel Toplantının Adı</i> , Yılı, Yeri, Düzenleyen Kurum, Yayın Yeri: Yayınevi.
Gazete haberi	SOYADI, A., YIL, "Yazının başlığı", <i>Gazetenin adı</i> , Tarih Gün/Ay Sayfa Ör: Slapper, G., 2005, "Corporate Manslaughter: New Issues for Lawyers". <i>The Times</i> , 3 Sep. p.4
TV programı	Programın adı, YIL, [TV programı] <i>TV Kanalı</i> , Tarih Gün/Ay/saat. Ör: Little Britain, 2006. [TV programme] <i>BBC, BBC2</i> , 30 January, 20:00.
Sinema Filmi	Filmin Adı, YIL, [Film] Yönetmen, Menşei, Yapımcı Firma Ör: Macbeth, 1948, [Film] Directed by Orson Wells, USA: Republic Pictures
Sinema Filmi	Filmin Adı, YIL, [Film] Yönetmen, Menşei, Yapımcı Firma Ör: Macbeth, 1948, [Film] Directed by Orson Wells, USA: Republic Pictures
Veritabanından Alınan Dergi Makalesi	SOYADI, A, YIL, "Makale adı", <i>Dergi Adı</i> , cilt, sayfa aralığı, alınma tarihi, veritabanının adı. Ör: Tamney, J. T., (1993). "Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools", <i>The British Journal of Sociology</i> , 195-210, October 23, 2000, Jstor database.

Değerlendirme:

Başvurular Yayın Kurulu tarafından biçim ve içerik açısından incelenir. Yayın Kurulu'nun ön değerlendirmesinden sonra uygun görülen yazılar Hakemlere gönderilir. Hakem değerlendirmesinin sonucu yazının yayınlanıp yayınlanmayacağına ilişkin karar varsa istenen değişiklik ve düzeltmeler ile birlikte yazarlara bildirilir. Yazarlar yayınlanma kararının bildirildiği tarihten itibaren varsa düzeltme ve değişiklikleri yaparak, yazının son halini en geç on gün içinde Dergi iletişim adresine göndermelidirler. Yayın kurulu, gönderilen çalışmalarını son kez

değerlendirir, nihai yayın kararlarını alır. Bu sürenin aşılması durumunda yazı, bir sonraki sayı içinde değerlendirilir.

Yayınlanması kabul edilmeyen yazılar, yazarlara iade edilmez.

Yayınlanan yazıların telif hakları dergiye aittir. Dergide yayınlanan yazılardan yazarların kendileri sorumludur. Yayın kurulu bu konuda sorumluluk kabul etmez.

İletişim:

Tel : 0 (232) 311 16 73 Fax : 0 (232) 388 11 02 E-posta : sosyolojidergisi@hotmail.com	ADRES: Doç. Dr. Ahmet TALİMCİLER (Editör) Sosyoloji Dergisi, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü 35100 Bornova/İZMİR
---	---